

Sisekaitseakadeemia
Sisejulgeoleku instituut

Uku Arold

**PÕHJALA JA BALTI RIIKIDE PSÜHHOLOOGILISE KAITSE
SÜSTEEMIDE KONTSEPTUAALSED JA PRAKTILISED
ALUSED**

Magistritöö

Juhendaja:
Ivo Juurvee, PhD

Kaasjuhendaja:
Anne Valk, MBA

Tallinn
2021

ANNOTATSIOON

Sisejulgeoleku instituut	Kaitsmine: 02/2021
Töö pealkiri eesti keeles: Põhjala ja Balti riikide psühholoogilise kaitse süsteemide kontseptuaalsed ja praktilised alused	
Töö pealkiri võõrkeeles: Conceptual and Practical Foundations of the Psychological Defence Systems of Nordic and Baltic States.	
<p>Töö tegeleb uurimisprobleemiga, millised on psühholoogilise kaitse määratlus ja korraldus Eestis, Lätis, Leedus, Rootsis ja Soomes. Uurimistöö eesmärk on tuvastada uuritavate riikide psühholoogilise kaitse poliitikate põhimõtted ja nende kujunemist enim mõjutanud sündmused ja strateegilise kultuuri elemendid. Töö on kvalitatiivne empiiriline uuring, milles uurimisstrateegiaks on võrdlev juhtumiuuring. Andmete kogumisel (dokumendid ning ekspertintervjuud iga uuritava riigi psühholoogilise kaitse praktikute ja akadeemiliste uurijatega) ja tõlgendamisel kasutatakse fenomenograafilist ning kriitilise diskursuseanalüüsi lähenemist. Töö teoreetiline raamistus tugineb Kopenhaageni koolkonna ühiskonna julgeoleku käsitlusele ning psühholoogilist kaitset vaadeldakse infokonfliktide ja strateegilise kultuuri kaudu. Töö tuvastas ühismäärtused ja kaitsetahte psühholoogilise kaitse tuumana ning riikidevahelised strateegilise kultuuri erinevused lähtudes eelistatud psühholoogilise kaitse meetmetest. Tuginedes empiirilistele leidudele antakse töös 10 soovitus psühholoogilise kaitse arendamiseks, mis sobivad valimi riikide strateegiliste kultuuridega. Töö on 113 leheküljel (põhiosa 79 leheküljel), sisaldab 7 joonist, 11 tabelit ja 4 lisa. Töö on eestikeelne ja sisaldab ingliskeelset resümeeid.</p>	
Lisad (nt CD, DVD jms): ei ole	
Võtmesõnad: psühholoogiline kaitse, ühiskonna julgeolek, infokonfliktid, strateegiline kultuur	
Võõrkeelsed võtmesõnad: psychological defence, societal security, information conflicts, strategic culture	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Töö autor: Uku Arold	
Olen koostanud magistr töö iseseisvalt. Kõik magistr töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjajikest allikatest ja mujalt allikatest saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma magistr töö avaliku ligipääsuga osa avaldamisega elektroonilises keskkonnas.	
Vastab magistr töö nõuetele	
Juhendaja: Ivo Juurvee	Allkiri:
Vastab magistr töö nõuetele	
Kaasjuhendaja: Anne Valk	Allkiri:
Kaitsmisele lubatud	
Sisejulgeoleku instituudi juhataja kt Küll Saluste	Allkiri:

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. PSÜHHOLOOGILISE KAITSE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	9
1.1. Ühiskonna julgeolek	9
1.2. Infokonfliktid	17
1.3. Strateegiline kultuur	25
2. PSÜHHOLOOGILISE KAITSE KORRALDUS PÕHJALA JA BALTI RIIKIDES	32
2.1. Uurimismetoodika ja uurimuse käik	32
2.2. Rootsi Kuningriigi juhtumianalüüs	40
2.3. Soome Vabariigi juhtumiuuring	45
2.4. Eesti Vabariigi juhtumianalüüs	49
2.5. Läti Vabariigi juhtumianalüüs	56
2.6. Leedu Vabariigi juhtumianalüüs	61
2.7. Juhtumite võrdlus	67
3. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED	76
KOKKUVÕTE	79
SUMMARY	81
ALLIKATE LOETELU	83
TABELITE JA JOONISTE LOETELU	105
LISA 1. Intervjuu küsimused	107
LISA 2. Intervjuude tehnilised andmed	110
LISA 3. Dokumentaalsed allikad	111
LISA 4. Nõuded psühholoogilise kaitse arendamiseks ekspertide hinnanguil	113

SISSEJUHATUS

Venemaa Föderatsiooni mõjutustegevusest lähtuva julgeolekuohu teadvustamine ning globaliseerumise ja infokeskkonna arengutega seotud ühiskondlikud protsessid on suunanud Balti riike, Rootsit ja Soomet põhjalikumalt arendama laia julgeolekukäsitluse raames psühholoogilist kaitset.

„Psühholoogiline kaitse, nagu me oleme kogenud, on raskesti mõistetav ja kergesti naeruvääristatav termin,“ ütles ja kirjutas president Toomas Hendrik Ilves 2011. aastal (2011, lk 274). Avalik poleemika psühholoogilise kaitse ümber näitab, et ei napp ja kiretu dokumendikeel ega rahvahariduslik publitsistika ole siiani suutnud ületada määratlemise probleemidest lähtuvaid raskusi psühholoogilise kaitse mõistmisel (Narits, 2015, lk 58–66; Raag & Günter, 2016, lk 10–12).

Töös vaadeldakse võrdlevalt Eesti, Läti, Leedu, Soome ja Rootsi psühholoogilise kaitse kontseptsioonide ja töökorralduse arenguid. Uuritavad riigid on valitud sarnase geopoliitilise asukoha järgi. Valimisse ei ole võetud Taanit ja Norrat, kuna esialgne andmeotsing ametlikest dokumentidest näitab, et nende riikide psühholoogilise kaitse alane teave ei ole uuringuks kättesaadav (Folketinget, 2020; Regjeringen, 2020). Teabe vähesust Taani ja Norra psühholoogilise kaitse arengute osas möönab ka Eesti kaitseatašee Rootsis, Taanis ja Norras kolonel Mikko Arrokküll (2020).

Eestis on psühholoogiline kaitse olnud ametlikes dokumentides deklareeritud 2001. aastast, aga süsteemset arendustegevust on võimalik avalike allikate põhjal jälgida alates 2007. aasta aprillisündmustest (Juurvee, 2018; Rebane, 2019, lk 165-173; Arold, 2020). Nagu Rootsis ja Soomeski on ka Eesti võimearenguid saatnud kriitilised peegeldused avalikus päevakorras. Nii akadeemilised uuringud kui riigijuhtide sõnavõetud näitavad, et psühholoogilise kaitse määratlemine on keeruline ülesanne, mis nõuab selget pragmaatilist ja eetilist põhistatud käsitlust (Narits, 2015, lk 58–66; Cunningham, 2001).

2017. aastal kinnitatud julgeolekupoliitika alused määratlevad psühholoogilise kaitse Eestis ühena riigikaitse kuuest põhivaldkonnast (Riigikogu, 2017). Otsene definitsioon on antud julgeolekupoliitika aluste 2010. aasta redaktsioonis: „Psühholoogiline kaitse on ühiskonna sidususe ja turvatundega seotud ühiväärtuste arendamine, hoidmine ja kaitsmine. Selle eesmärk on kindlustada ühiskonna ja riigi julgeolekut, inimeste turvatunnet, ennetada kriise ning suurendada usaldust ühiskonnas ja riigi tegevuse suhtes.“ (Riigikogu, 2010).

Rootsi ja **Leedu** uuemad julgeolekustrateegiad „taasavastavad“ psühholoogilist kaitset. Erinevatelt alustelt lähtunud võimearendus lõpetati 1990ndate keskel ja valdkonda proovitakse uutelt alustelt taasluua (Rossbach, 2017; Janeliūnas, 2018).

Soomes on psühholoogiline kerksus olnud üks traditsiooniline laia riigikaitse alussammastest, aga tegevused on kuni viimaste aastateni toimunud ajaloolis-kultuurilistest eripäradest lähtudes mitteametlike kokkulepete vahendusel. See olukord muutub, sest poliitiline eliit on Venemaa Föderatsiooni hübriidse sõjapidamise ohu teadvustamise järel asunud avaliku informuuri rahuaegset kaitset ametlikult korraldama. (Salonius-Pasternak, 2018; Jantunen, 2018)

Läti julgeolekupoliitika alusdokumendid on viimastel aastatel teinud läbi väga kiireid olemuslikke muutusi. Infokeskkonna kaudu avalduvad ohud on avalikus ohupildis tihedalt integreeritud teiste julgeolekuvaldkondadega. Läti on NATO strateegilise kommunikatsiooni filosoofia juurutamise eesliinil vastava oivakeskuse koduriigina. Suuresti pelgalt legalistlikust praktikast põhiseadusliku korra tagamisel on Läti liikumas reaalse laia riigikaitse käsitle suunas, mis hõlmab ka psühholoogilist kaitset. (Potjomkina & Vizgunova, 2018; Ministru kabinets, 2019)

Kõigis riikides on psühholoogilise kaitse käsitus ja praktika muutumises. Igal lähenemisviisil on oma eelised ning möödapääsmatu on ka kooskõla vastava riigi strateegilise kultuuriga (Johnston, 1995; Lantis, 2002). Seetõttu on nii akadeemiliselt kui praktilise poliitikakujundamise toetuseks oluline uurida, millised tegurid on lähenemisviisi valikuid mõjutanud.

Teema on **aktuaalne**, sest infokeskkonna vahendusel avalduvad ohud ning kaitsemeetmete arendamise vajadus on töös uuritavate riikide avalikes ohuhinnangutes ja peamistes julgeolekukontseptsioonides olulisel kohal (SSD & SID, 2019; SSD & SID, 2020; Kaitsepolitseiamet, 1998–2020; Välisluureamet, 2019; Riigikogu, 2017; Saeima, 2019; Seimas, 2017; Government Offices of Sweden, 2017; Hallitus, 2017). Eesti rahvas peab infoohte võimalikest ühtedeks tõsisemateks pikemat aega (Veebel & Ploom, 2016, p. 49). Isegi COVID-19 pandeemia ajal tajuti ühiskonnas infoohte tervishoiu ja majanduse olukorda ähvardavaga samaväärsena (Juurvee & Arold, 2021). Ühiskondlik mure mõjutatavuse pärast on esiplaanil ka näiteks Leedus (Janeliūnas, 2018) ja Soomes (Helsinki, 2018, pp.17–21).

Teema **uudsust** iseloomustab tõik, et viimastel aastatel on ilmunud mitmeid Põhjala-Balti regiooni riikide ühiskonna julgeoleku (i.k. *societal security*) võrdlevaid uuringuid, millest ükski ei käsitle täpsemalt psühholoogilise kaitse arendamist (Aaltola, *et al.*, 2018; Vanaga & Rostoks, 2018). Informatsioonilise mõjutustegevuse tõrjetegevuste eklektilisus erinevates Euroopa riikides ajendas

Rootsi kriisireguleerimise ametit (MSB) koos Lundi Ülikooliga põhjalikult läbi töötama mõjutustegevuse kaitselähened (Pamment, *et al.*, 2018). Vajalikkust akadeemiliselt põhjustatud selgelt väljendatud aluspõhimõtetele tugineva psühholoogilise kaitse järele toob esile ka Taavi Narits Sisekaitseakadeemias 2015. aastal kaitstud magistritöös „Psühholoogiline kaitse Eesti julgeolekupoliitika kujundajate käsitluses“ (2015).

Tänapäevaste psühholoogilise kaitse **kontseptuaalsete** eritelude tuntuim lähteallikas on Kopenhaageni koolkonna ühiskonna julgeoleku käsitlus, mille kohaselt ohtliku mõjutustegevuse korral võib julgeoleku õigustatud subjektina käsitleda lisaks riigile või kodanikule ka ühiskonda tervikuna (Buzan, 1991, pp. 122–123; Wæver, 1996; Chifu, *s.d.*). Seda siis rahvusvahelise õiguse mõttes *status mixtusena* käsitletavas olukorras, kus objektiivselt eksisteerivad riigis nii rahule kui sõjale iseloomulikud tunnused (Sinisalu, 2012, lk 55–59).

Psühholoogilise kaitse **praktiliste aluste** ehk korraldusena käsitletakse antud töös valdkonna institutsionaalset ülesehitust, osaliste pädevusi, doktriini tunnustega tegutsemisjuhiseid ja õiguslikku regulatsiooni. Täpsemalt uuritakse, kui formaalselt on psühholoogiline kaitse korraldatud, kes on peamised tegelikud otsustajad, kes tegevuse elluvijad, kas eksisteerib praktiliselt kasutatav tegevusstrateegia ning kuidas on töö õigusaktidega kirjeldatud. Kui töö on korraldatud teadlikult erineva formaalsustasemega või olulisel määral salastatud, siis selgitatakse intervjuude ja avalike allikate põhjal selle põhjuseid.

Töö **uurimistasandid** on rahvusvaheline (kaitse riigivälise mõjutustegevuse tagajärgede vastu) ja riiklik (riigiti võrdlev; võimustruktuuride ja avalikkuse vastasmõjud). Kitsamaid elanikkonnagruppe eristavalt psühholoogilise kaitse aspektist ei uurita, mistõttu jäävad skoobist välja kaheldamatult laiemalt ühiskondliku sidususe seisukohalt olulised regionaalsed, varanduslikud ja keelelised aspektid. Elukoht, sugu, rahvus jt sotsiaaldemograafilised eripärad leiavad käsitlemist juhtumianalüüsis vaid juhul kui nendega seotud julgeolekustamine on mõne riigi psühholoogilise kaitse puhul keskne.

Eeltoodule tuginedes püstitab autor **uurimisprobleemi**, millised on psühholoogilise kaitse määratlus ja korraldus Eestis, Lätis, Leedus, Rootsis ja Soomes.

Probleemi lahendamiseks käsitletakse järgmisi uurimisküsimusi:

- 1) Millised on kontseptuaalsed ja töökorralduslikud erinevused ja ühisosad uuritavate riikide psühholoogilise kaitse süsteemides?
- 2) Millised julgeoleku- ja poliitikasündmused on mõjutanud praegust psühholoogilise kaitse korraldust uuritavates riikides?
- 3) Milliseid nõudeid peaks riigid arvestama kestliku psühholoogilise kaitse korralduse väljaarendamisel?

Uurimistöö **eesmärk** on tuvastada uuritavate riikide psühholoogilise kaitse poliitikate põhimõtted ja nende kujunemist enim mõjutanud sündmused ja strateegilise kultuuri elemendid.

Uurimisülesanded on:

- 1) Uurida psühholoogilise kaitse teoreetilise määratlemise lähiajaloolist, julgeoleku- ja kommunikatsiooniteoreetilist argumentatsiooni
- 2) Analüüsida riikide psühholoogilise kaitse korralduse dokumentaalset raamistikku (kõva õigus ja pehme õigus)
- 3) Koostada analüütiliselt riikide juhtumianalüüsid
- 4) Täpsustada riikide juhtumianalüüsi fenomenograafiliste intervjuude ja publitseeritud arvamuste toel
- 5) Võrrelda riikide psühholoogilise kaitse lähenemisi suurstrateegiate väljal
- 6) Sünteesida poliitikasoovitused psühholoogilise kaitse arendamiseks

Töö on kvalitatiivne empiiriline uuring, milles **uurimisstrateegiaks** on võrdlev juhtumiuuring. Juhtumiteks on Eesti, Läti, Leedu, Soome ja Rootsi psühholoogilise kaitse määratlus ja korraldus. Andmete kogumisel ja tõlgendamisel kasutatakse **fenomenograafilist** ja **kriitilise diskursuseanalüüsi** lähenemist. Riikide poliitikavalikute uurimiseks erinevat liiki andmete sünteesimisel on võrdlev juhtumiuuring soovituslik (Kaarbo & Beasley, 1999; Gomm, *et al.*, 2000, pp. 98–100). Fenomenograafilise meetodi otstarve on inimeste endi subjektiivseid määratlusi ning kogemusi uurimisobjekti kohta koguda ja süstematiseerida (Marton, 1981; Sin, 2010). Arenevate ja veel vähe normeeritud psühholoogilise kaitse süsteemide uurimisel on valdkonna juhtide ning ekspertide isiklikud määratlused ja kogemused väärtuslikuks allikaks uurimisküsimustele vastuste leidmisel. Kriitilise diskursuseanalüüsi lähenemine leiab rakendust erinevatel kaalutlustel erinevas

poliitilises kontekstis loodud dokumentide ning fenomenograafilise andmestiku tõlgendamisel (Kaarbo ja Beasley, 1999; Flick, 2009, pp. 261–262). Uurimisküsimused eeldavad infomõjutuste julgeolekustamise, identiteediküsimuste ning psühholoogilise kaitse raamistamise ühiskondliku konteksti mõistmist, mistõttu hegemoonia küsimustega tegeleva kriitilise diskursuseanalüüsi kaalutluste arvestamine on fenomenograafilises eritelus asjakohane (Wodak, 2013, pp. 23–24; Hansson & Kröger, 2020, pp. 2–6; Hansson, 2018, pp. 327–328, 331–334).

Andmekogumise meetoditena kasutatakse sellest osaliselt mitteavalikust riigielu valdkonnast ülevaate loomiseks dokumendianalüüsi ning andmekaevet otsimootoreis indekseerimata andmestikest (Flick, 2009, p. 259; Brown & Kros, 2003). Dokumendianalüüsi fookuses on psühholoogilise kaitse temaatikat avavad avalikud riskianalüüsid, riiklikud strategiadokumendid ja ametlik aruandlus, erinevate tasandite õigusaktid ja psühholoogilise kaitse arendamist ning tegevusi käsitlev olulisem publitsistika. Publitsistika hulgas on akadeemiliste allikate kõrval tähelepanuväärsed mõjukamad teemakohased poliitilised avaldused, mõttekodade raportid ja psühholoogilise kaitse juhtide arvamused. Tulemused on verifitseeritakse ja täpsustatakse uuritavate riikide psühholoogilise kaitse valdkondade juhtide ning psühholoogilise kaitse arenguid tundvate akadeemiliste ekspertide poolstruktureeritud ekspertintervjuude abil.

Töö kuulub **julgeolekuuringute** valdkonda, ent on seotud avaliku halduse (strateegiline kultuur, riigi julgeoleku tagamine, kodanikuühiskonna kaasamine), sõjanduse (suurstrategiad, võrgustikupõhine sõjapidamine, 4. põlvkonna konfliktid, infokonfliktid, mässuteooria), õiguslike (karistusõigus, rahvusvaheline humanitaarõigus, inimõigused) ja sotsiaalteaduslike (kommunikatsiooniteooria, propagandauuringud) lähenemisviisidega. Siduv vaade on Kopenhaageni koolkonna lai julgeoleku käsitlus ja ühiskonna julgeoleku käsitlus.

Töö koosneb kolmest peatükist. **Esimene peatükk** tegeleb psühholoogilise kaitse kontseptualiseerimise teoreetiliste alustega. Uurimisprobleem avatakse ühiskonna julgeoleku, infokonfliktide ja strateegilise kultuuri käsitluste kaudu. **Teine peatükk** kirjeldab empiirilise uuringu metoodikat ning sisaldab viie riigi psühholoogilise kaitse juhtumianalüüsi ning võrdluse alapeatükki. Psühholoogilise kaitse süsteemide võrdlemisel rakendatakse autori sünteesitud mõjutustegevuse tõkestamisviiside taksonoomiat suurstrateegiate väljal. **Kolmas peatükk** sisaldab arutelu leidudest ning poliitikasoovitusi psühholoogilise kaitse arendamiseks.

1. PSÜHHOLOOGILISE KAITSE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1. Ühiskonna julgeolek

Riigivalitsejad ja edukad väejuhid on ammustest aegadest otsinud ning kasutanud riikide ja hõimude koosmeelele meelitamiseks või alistamiseks viise, kus vastane murdub, sest langeb ühiskonna vastupanutahe. Juba Hiina sõjateadlane Sun Zi õpetas kahe ja poole aastatuhande eest, et parem on võtta riik üle tervena kui see suure väega puruks lüüa, „sundida teine armee lahinguta alla andma on parimast parim“ (Sun Zi, 2001, lk 134–135, 191).

Seega on loomulik, et välismõjusid, mis ka otsese sõjalise ähvarduseta ühiskonna aluseid kõigutavad, vaadatakse murelikult. Lisaks murelikule analüüsile on oma eksistentsi säilitada püüdnud riigid selliste mõjude tagajärgedega omal viisil proovinud toime tulla. Akadeemilisi käsitlusi ühiskonnale suunatud informatsioonilise mõjutustegevuse määratlemise ning selle tagajärgede maandamise kohta on erinevatest distsipliinidest – filosoofiast (Macchiavelli, 1999 [1532], pp. 52–66; Spengler, 2012 [1922], lk 598–599, 607–611; Erikson & Frängsmyr, 2004, lk 213–214), kommunikatsiooniteooriast (Taylor, 2003, pp. 19–24, 320–324; Lippmann, 1997 [1922], p. 158; McQuail, 2003, lk 27–29, 400–401), sõjandusest (Lind, *et al.*, 1989; Lind, 2004; Metz, 2012; Kaldor, 2012, loc. 337–357; Schulsky & Smitt, 2013, lk 154–174) psühholoogiani (Larson, *et al.*, 2009). Mõistet „psühholoogilised kaitsed“ (i.k. *psychological defences*) kasutatakse ka psühhoanalüütilistes ringkondades ego-kaitsemehhanismide kirjeldamisel, mis ei ole kuidagi siin uuritava fenomeniga seotud (Jarvis, 2004, p. 42).

Ühtegi uuringutega põhistatud psühholoogilise kaitse teooriat autori teada olemas ei ole. Seetõttu on fenomeni täpsema uurimise aluseks vaja võtta teoreetilised käsitlused, mis üheskoos suudavad parimal viisil selgitada *miks ja mida* kaitstakse, *millistel tingimustel* ning *kuidas*. Käesolev alapeatükk keskendub küsimusele *miks ja mida* kaitstakse.

Kõigis valimi riikides kehtib uuringu läbiviimise ajal rahuaegne õiguskorraldus. Seega tuleb vaadata julgeolekut laiemalt kui vaid sõja ärahoidmine või võitmine. Riikide psühholoogilise kaitse määratlused, mida eraldi, võrdlevalt ja sünteesivalt käsitletakse teises peatükis, näevad psühholoogilise kaitse prisma eeskätt ohustatuna ühiskonda, mitte riiki või indiviidi. Seetõttu psühholoogia, sõjanduse ega julgeoleku-uuringute riikide omavahelisele julgeolekukäitumisele keskenduvad paradigmad ei tabaks ilmselt uurimisobjekti tuuma.

Maria Mälksoo (2009, lk 1773–1775) kirjeldab kuidas 1990ndatel kujunes Kopenhaageni Rahu-uuringute Instituudist külma sõja järgse Euroopa julgeoleku-uuringute peavoolu oluliselt kujundav Kopenhaageni koolkond. Mälksoo kohaselt tegelevad Kopenhaageni koolkonna käsitlused küsimusega, kuidas mingid teemad kujunevad ühiskonnas „julgeolekuküsimusteks“ ning sõjalise sektori kõrval vaadeldakse julgeoleku ühiskondlikku, poliitilist, majanduslikku ja ökoloogilist mõõdet (2009, lk 1771–1773). See sobib hästi uurimistöö eesmärgiga: selgitada välja riikide psühholoogilise kaitse põhimõtted ja nende kujundamist enim mõjutanud sündmused ja strateegilise kultuuri elemendid.

Kopenhaageni koolkonna laias julgeolekukäsitluses ei ole julgeoleku subjektiks varasematele julgeoleku-uuringutele iseloomulikult riik, vaid selleks on paljudel juhtudel selle riigi elanikud, kes moodustavad ühiskonna (Wæver, 1996; Chifu, *s.d.*). Ühiskonna määratlemine julgeoleku subjektina on autori hinnangul fundamentaalne ka demokraatliku psühholoogilise kaitse määratluse juures. „Julge olek“ ei ole sel puhul omane vaid abstraktsele riigile, tema reaalsele füüsilisele territooriumile ja seadusjärgsele võimuaparaadile, vaid tegemist on kodanikkonnale kollektiivina omase turvatundega oleviku ja tuleviku ees.

Ühiskonna julgeoleku käsitluse avalöögiks loetakse Barry Buzani 1983. aastal ilmunud raamatut „People, states and fear“. Juba 1983. aasta väljaandes juhtis Buzan tähelepanu riikide siseasjadesse sekkumise (näiteks piiriülese raadiopropaganda) kaudu avalduvatele poliitilistele ja ühiskondlikele ohtudele ning rõhutas, et “keeled, usu ja kultuuritraditsioonide roll riigi idees” on nii oluline, et need väärivad kaitset riigi julgeoleku nimel (Buzan, 1983, p. 77).

Sama raamatu uues täiendatud väljaandes 1991. aastal võttis Buzan käibele “ühiskonna julgeoleku” (i.k. *societal security*) mõiste kirjeldamiseks ühiskonna identiteeti loovate kultuurielementide kerksust ja kaitset. Ühiskonna julgeolekut käsitleti ühena viiest riigi julgeoleku valdkonnast sõjalise, poliitilise, majandusliku ja keskkondliku kõrval (Buzan, 1991, pp. 120, 122–123). Ühiskonna julgeoleku käsitlus arenes Kopenhaageni koolkonna uuringutes hiljem edasi keskseks julgeolekuperspektiiviks, kus julgeolekule olulised on ka riigisisesed toimijad ning ühiskond on ka julgeoleku objekt (Wæver, 1993; Theiler, 2010, p. 106; Buzan, *et al.*; 1998; Balzaq, 2005).

1993. aastal ilmunud ühiskonna julgeoleku määratluse populariseerimise mõttes võtmekogumikus määratlevad Ole Wæver, Barry Buzan, Morten Kelstrup ja Pierre Lemaitre ühiskonna julgeoleku kui ühiskondliku kerksuse, kus loomupärase evolutsiooni piires suudetakse alal hoida traditsioonilisi keele, kultuuri ja seotuse mustreid ning usulisi ja rahvuslikke tavasid. Ühiskonna julgeolek peab

tagama, et suudetakse vastu pidada mitte ainult sõjalistele kukutusrünnakutele ja süsteemsele õnnestustegevusele, vaid ühiskond suudab vastu pidada igasugustes keskkonnatingimuste äkilistes muutustes ning tõenäoliste ja realiseerunud ohtude korral. (Wæver, *et al.*, 1993, pp. 49, 23, 9)

Süsteemset õnnestustegevust, kus vahetuks eesmärgiks ei ole riigivõimu kukutamine, vaid eeskätt ühiskonna nõrgendamine, on kirjeldanud põhjalikumalt näiteks Rootsi, Eesti, Läti, Leedu (Winnerstig, *et al.*, 2014), Vene (Samoilenko, 2008), Taani (Nissen, 2015, lk 9–18) ja Suurbritannia (Lucas & Pomeranzev, 2016) autorid. Õnnestustegevuse meetodeid ja nendest tulenevaid ohte käsitleb käesoleva töö infokonfliktide alapeatükk täpsemalt. Thomas Nissen (2015, lk 18–21) leiab, et just selliste ohtude vastu on Põhjamaades ja Balti riikides psühholoogiline kaitse, „mida mõnikord on nimetatud ka strateegiliseks kommunikatsiooniks“, ellu kutsutud.

Kopenhaageni koolkonnast on pärit ka kõrgelt tunnustatud ja laialt kasutusele võetud käsitusviisid selle kohta, kuidas mingi reaalne või hüpoteetiline oht saab kohest tähelepanu nõudvaks riikliku julgeolekupoliitika prioriteetseks teemaks. Samuti, kuidas ohud riigi julgeoleku päevakorrast kaovad.

Kopenhaageni koolkond selgitab seda, kuidas ühiskonna sees mingit küsimust julgeolekuteemana tajuma hakatakse julgeolekustamise (i.k. *securitization*) mõiste kaudu (Buzan, Wæver & Wilde, 1998; Wæver, 1995, Wæver, 1996; Balzacq, 2005; MacDonald, 2008). Koolkonna ühe viljakama esindaja Ole Wæveri järgi on julgeolekustamine eriline viis teema raamistamiseks. Kuna julgeolekuteemade puhul on tegemist eksistentsiaalsete küsimusega, siis sellele, kelle julgeolekust räägitakse, muutub teemaga seonduv esmatähtsaks. See õigustab koheseid erakorralisi meetmeid, et julgeolek tagada. Näidetena esitleb ta maksutõusu, õiguste piiramist, suuremat salastamist, täiendavat ajateenistust. Julgeolekustamise praktika on eneseleiviitav, sest millegi käsitlemine julgeolekuküsimusena teeb sellest julgeolekuküsimuse. Seega julgeolek on kõnetegu. (Wæver, 1996, pp. 4–5)

Julgeolekustamisele vastupidine protsess on de-julgeolekustamine. Selle käigus julgeolekustatud teema taandub „normaalseks“ poliitilist arutelu võimaldavaks küsimuseks ja erakordsed meetmed jäetakse rakendamata või muutuvad ajapikku auditooriumi silmis tarbetuks. (Wæver, 1995; Knudsen, 2001; Stritzel, 2011)

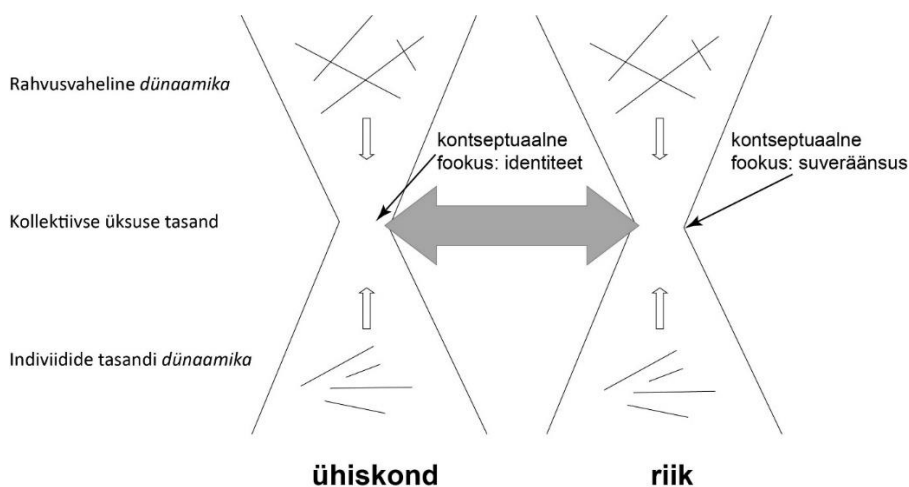
Autori hinnangul on psühholoogilise kaitse kontseptsiooni käsitlemisel julgeolekustamise/de-julgeolekustamise käsitus põhjendatud, kui õnnestub tuvastada konkreetseid tahtlikud kõneaktid julgeolekustaja/de-julgeolekustaja poolt, mis rahva (auditooriumi) jaoks muudavad küsimuse

keskseks julgeolekuteemaks või eemaldavad selle julgeolekuteemade panteonilt. Vastavalt siis erakorralised meetmed kas kehtestatakse või tühistatakse. Kui nii juhtub, on julgeolekustamine/de-julgeolekustamine edukas. Kui on pelgalt teema julgeolekulisena käsitlemist toetavaid või vastustavaid sõnavõtte, siis võib neid käsitleda julgeolekustamise või de-julgeolekustamise katsetena. Seetõttu on psühholoogilise kaitse empiirilises uurimises oluline tuvastada, kuidas psühholoogiline kaitse julgeolekuteemaks on kujunenud ning kuivõrd arutelu selle üle on osaks tavapärasest ühiskondlikust debatist või esineb motiveeritud süsteemseid katseid valdkonna arendamist toetada või pärssida.

Järgnevalt vaatleme küsimust, *mida* psühholoogilise kaitsega tõenäoliselt kaitsta proovitakse. Vaatluse aluseks on jätkuvalt Kopenhaageni koolkonna ühiskonna julgeoleku käsitlus ja selle kriitika.

Ole Wæver sedastab, et ühiskonna julgeolek käib identiteedi ümber, kogukondade enesetaju ja kogukonna liikmete kuuluvustunde kohta. Ühiskonna iseloomustamiseks kasutab ta samaaegselt hõimusuhetele viitavat mõistet *Gemeinschaft* (e.k kogukond, osadus) ja kodaniku rollile viitavat mõistet *Gesellschaft* (e.k ühiskond, kodanikkond). Ühiskonna julgeoleku toimimiseks peavad ellu jääma mõlemad – nii ühiskond kui riik. (Wæver, 1995)

Joonisel 1 esitab autor eestindatuna Ole Wæveri (1995) skemaatilise nägemuse julgeoleku keskmest riigi ja ühiskonna tasandil, mida mõjutavad rahvusvaheline ja indiviidide dünaamika. Wæveri (1995) järgi on mõlema tasand ühetaoliselt kollektiivne, ent erineb fookus (*või raskuskese clausewitzlikus mõttes – autor*) ja mõlemad fookused on rahvusvahelise julgeolekukeskkonna ning sisepoliitika arengutest mõjutatud.

Joonis 1. Ole Wæveri modifitseeritud liivakella mudel (Wæver 1995, fig. 3.1.; autori tõlge)

Ross MacDonald (2008, p. 10) arutleb, et julgeolekustava kõneteo toimimisloogika puhul on oluline kontekst – kas see käib riikliku sektori või ühiskondliku sektori kohta. Riikliku julgeolekuna kirjeldab ta suveräänsust (enamasti välise sekkumise puudumist) ning ühiskondliku sektori puhul eelistatud identiteetide püsijäämist. MacDonald (2008) jõuab järeldusele, et selline vahetegemine ei pruugi olla mõistlik, sest ühiskondlik arutelu on üks, poliitiline eliit on nii ühiskonda kui riigivõimu kehvast nähtus ja neid eraldades loodaks tegelikult ühe tähenduste süsteemina toimivatest ühiskondlikest protsessidest kunstlikult mitu.

Autori hinnangul on MacDonaldi ja Wæveri käsitlused ühitatavad, aga ettevaatlik tuleb olla ühiskonna ja riigi täieliku samasuse taotlusega julgeoleku vaates. Selle äärmuslikult de/julgeolekustatud vormid oleks utoopiline tavaõigusel toimiv sunniaparaadita riik või totalitaarne riigikord, kus *Gemeinshafti* identiteeti väljaspool *Gesellschafti* ei aktsepteerita. Esimest näidet ilmestab Kopenhaageni vabakogukonna Christiania saatus (Calderon, 2019). Teise äärmuse kujundlikuks näiteks on diktaator Benito Mussolini loosung „kodaniku ja sõduri rollid on lahutamatud“ (Brainyquote, *s.d.*).

Wæveri (1996, p. 11) kohaselt nõuab ühiskonna julgeoleku tagatus seda, et rahvale (i.k *nation*) jääb alles tema identiteet ja tema riigi suveräänsus. „Kui riik ei ole suveräänne, ei ole ta enam riik [...] Kui ühiskond ei ole enam ta ise, ei ole ta ellu jäänud,“ postuleerib Wæver (1996, pp. 6–7) ja lisab, et indiviididel on võimalik ka riigita ellu jääda, aga meie-tundeta ei kuulu nad enam rahva hulka, kes saaks hoida suveräänset riiki.

Eesti, Soome, Rootsi ja Läti psühholoogilise kaitse määratlustes ongi esmahinnangul julgeoleku primaarseks subjektiks ühiskond/rahvas, sekundaarseks – riik (Riigikogu, 2010; Hallitus, 2017; Regeringen, 2020; Ministru kabinets, 2019). Leedu puhul on mõlemad subjektid esiplaanil, aga vastupidises hierarhias (Vyriausybe, 2020). Ühiskonna ja riigi julgeoleku kaasfaktoriks on kõigil **ühisväärtused**¹ või **kaitsetahe**², mis sotsioloogilise käsitluse kohaselt on mõlemad seotud kollektiivse identiteediga (Habermas, 1996; Inglehart, *et al.*, 2015; Jakobson, 2009).

Oma nimetuse sai Kopenhaageni koolkond edaspidi selle peamiseks kriitikuks kujunenud Iiri uurija Bill McSweeney (1996, p. 81, 93) käest (Panić, 2009). McSweeney kriitika (1996, 1998, 1999) lähtub konstruktivistlikult positsioonilt. McSweeney tõdeb, et Kopenhaageni koolkonna järgi on

¹ Põhiseaduslike ühisväärtusi mõistetakse siinses töös vabariikliku kodanikuidentiteedi kontekstis riiki ja kodanikku iseloomustavate ühiskondlikult ihaldusväärsete tunnustatud voorustena (Jakobson, 2009).

² Käesolevas töös lähtutakse kaitsetahte määratlusest kui nõustuvate vastuse osakaalust ühiskonnas küsimusele „Loodame et sõda ei tule, aga kui peaks tulema, kas olete valmis oma maa eest võitlema?“ (Inglehart, *et al.*, 2015).

ühiskonna ellujäämine küll identiteedi küsimus, aga seda ei ole tema arvates korralikult tõestatud; ainuke tõestus seisnevatki ühiskonna identiteedi kaudu defineerimises (1999, p. 77).

McSweeney leiab, et identiteet ei ole ühiskondlik fakt, vaid poliitilise iseloomuga läbirääkimiste *protsess* rahva ja huvigruppide vahel. Identiteet ei saa olla püsiv, mõõdetav ja kaitstav, kui see on olemuslikult *protsess*. Ta pakub, et identiteedi ja julgeoleku vahel on muna ja kana probleem – identiteet on kas reaktsioon ohtudele või tajutakse ohte olemasoleva identiteedi tõttu – ning arutleb, et võib-olla identiteetide erinevus just julgeolekuprobleemist ongi tingitud. Samuti heidab McSweeney ette, et tervet ühiskonda hõlmav ühiskonna turvalisuse käsitlus ei võimalda hästi analüüsida allsüsteeme nagu vähemusrahvused või regioonide elanikud. (1998; 1999, p. 73)

McSweeney seisukohtade aluseks oleva üldise loogika mõistmiseks on oluline tunda konstruktivistliku julgeolekukäsitluse põhivoolu aluseid. Kriitilised julgeolekuanalüütikud (*Critical Security Studies*) tuginevad Frankfurdi koolkonna ühiskonnakriitikale, kelle saabastes peetakse oluliseks dekonstrueerida ja selle kaudu nõrgendada ühiskonnas olemasolevaid võimusuhteid (Mälksoo, 2009, lk 1775; Mälksoo, 2015, p. 7; Bentele ja Nothhaft, 2010, pp. 109–110; Charney, 2003). Selline vaade on käesoleva töö autori arusaamist mööda esmapilgul loogiliselt loomulikus ideoloogilises konfliktis käsitlusega, kus ühiskondlike struktuuride ja identiteedi kaitsmine on esmatähtsustatud.

Konstruktivistlikule kriitilisele julgeolekukäsitlusele on Keith Krause (1996) tunnustatud ülevaate kohaselt kokkuvõtlikult (*autori täiendav destillatsioon*) omased kuus aluspõhimõtet:

- (1) toimija ise ja tema teod on konstrueeritud;
- (2) toimijad on konstrueeritud oma tegude ühiskondlikult konstrueeritud mõistmisviisi kaudu;
- (3) asjaolud ja struktuurid muutuvad kogu aeg, sest nad on ühiskonna jaoks konstrueeritud;
- (4) meie arusaam ei ole objektiivne, sest objektiivset maailma ei ole olemas;
- (5) ühiskonda ei tule uurida ühiskonna uurimise vahenditega, sest ühiskonda ei ole olemas, vaid tuleb tõlgendada;
- (6) teooria mõte ei ole ennustada või konstrueerida põhjuseid; mõte on konteksti mõistmine ja sellest eluliste järelduste tegemine.

Näiteks poststrukturealist Roxanne Doty (1996, p. 122) tõdeb selles vaimus, et „tänapäeva üldine arusaam on, et ühelgi riigil ei ole legitiimsust, mis ei oleks põhjendatud rahva tahtega“. Rahva määratlemine on aga keeruline, sest kellegi rahvana defineerimine pelgalt selle läbi, et nad ise endast rahvana teadlikud on, oleks tautoloogiline ning rahvus või kultuurilised kombed ega ühine ajalugu ei ole ka rangelt piiritlev (Doty, 1996, p. 125).

Barry Buzan ja Ole Wæver ei pea McSweeney süüdistusi ühiskonna julgeoleku käsitluse konstruktivismikauguses asjakohaseks. Nad leiavad, et ka ühiskonna julgeoleku määratlus ning julgeolekustamise käsitlus on olemuselt konstruktivistlikud. Rahvusluse, etniliste konfliktide ja rännete uurimiseks olevat konstruktivistlik julgeolekutunnetus koguni vältimatu, sest vaid riikidevahelisi julgeolekusuhteid uurides ei õnnestuks dünaamikat tabada. Ometi rõhutavad nad, et mõned sotsiaalsed konstruktsioonid on väga püsivad ja seetõttu saavad need olla kasulikud „konstandid“ julgeolekukonstruktis. Selliseks püsivaks konstruktsiooniks peavad nad just rahvuslikku identiteeti. (Buzan & Wæver, 1997)

Debatti hinnates leiab autor, et McSweeney’l ei õnnestu veenvalt ühiskonna julgeoleku kontseptsiooni ümber lükata, sest indiviidide vaheliste erinevuste olemasolu ega kultuuride muutumine pika aja jooksul ei ole tõestuseks, et subjektiivselt suurem osa ühte rahvasse kuuluvaid inimesi end sarnasel viisil rahvaga seotuna tunda ei saa. Ühiskonna julgeoleku konstruktivistlik kriitika aga osundab psühholoogilise kaitse arendamise puhul olulisele vajadusele põhjalikult arvestada julgeolekustamisel rahva subkultuuride erinevaid tunnetusi. Käesoleva töö uurimisülesanded sellekohaseid detaile riigiti ei hõlma.

Järgnevalt vaatleme psühholoogilise kaitse seisukohast relevantseid Venemaa mõjutustegevuse julgeolekustamisega kaasas käivaid ühiskondlikke riske ühiskonna julgeoleku ja konstruktivismi ühtekoondatud prismade läbi.

Rahvusriikide teket ja rahvaste (i.k. *nations*) enesemääratlemist uuriv Anthony D. Smith (1991, p. 9) defineerib rahva järgmiselt: „nimega inimpopulatsioon, kellel on ühine ajalooline territoorium, ühised müüdid ja ajaloomälestused, avalik massikultuur, ühine majandus ning ühtsed õigused ja kohustused kõigile liikmetele“.

Teoreetiliste rahvusühiskondade ideaaltüüpe, kus kodanike, etnilise rahvuse ning riigi piirid langevad kokku, evimata olulist diasporaad või vähemusrahvusi, ei leidu poliitilisel globusel ülemäära (Alesina, *et al.*, 2003; Fisher, 2013). Wæveri (1996, lk 11) arvates see ei ole praktiline probleem, sest vähemalt ühiskonna julgeoleku Euroopa uuringud tegelevad ainult riigirahvuste ja rahvusvähemustega. Radikaalse islami peatõstmiseni Euroopas ning Al-Qaeda organiseeritud või Daeshist inspireeritud terroritegude igapäevaelu osaks saamiseni oli nende ridade kirjapaneku ajal aega veel ligi kümnend.

Ühiskonna julgeoleku paradigma akadeemilist käekäiku analüüsiv Tobias Theiler hoiatab, et kuna teemade julgeolekustamine ei ole pelgalt kaitsefunktsioon, vaid dialektiliselt ka ohutunde kaudu

kokkukuuluvust loov, siis võib ühe riigi piires toimuv erinevate subkultuuride identiteeti kehtav julgeolekustamine ühiskonda tervikuna antagoniseerida ning seeläbi destabiliseerida (Theiler, 2010, pp. 106, 111, 108).

Eesti näite puhul on sama meelt venekeelse ETV+ telekanali loomise ümber käinud julgeolekudebatti oma magistritöös käsitlev Ivan Lavrentjev (2020, lk 42), kes leiab, et kanali loomist saatnud argumentatsioon vajadusest Venemaa Föderatsiooni propagandat tõrjuda, muutis sihtauditooriumi riigi ja Rahvusringhäälingu suhtes skeptiliseks. Läti ühiskonna julgeoleku käsitlusi uurinud Diāna Potjomkina ja Elizabete Vizgunova (2018) leiavad, et Läti julgeolekukäsitlus on kantud “viienda kolonni hirmust” ning lõhub sellisena Läti venekeelse elanikkonna integreerimise püüdlusi. Seega ei saa psühholoogilise kaitse määratlemisel ning sellest avalikul kõnelemisel (julgeolekustavas kõneteos) mööda vaadata Theileri osundatud riskidest.

Vetik, *et al.* (2006, pp. 1085, 1096–1098) võtsid Euroopa Liiduga liitumise referendumite eelsete Ida-Euroopa euroskeptikute hoiakuid seletades käibe **reaktiivse identiteedi** mõiste, mille kohaselt võivad end kõrvalelükatuna määratlevad inimesed tajuda ebakindlust ning kujundada selle kompenseerimiseks tugeva grupi kokkukuuluvustunde tajutud hegmoonilise enamuse olulistele ootustele süsteemselt vastanduvaid uskumusi omaks võttes. Nõnda kujunevate subkultuuride omamütoloogia (nt. personaliseeritud vaenlane, märtrid, kangelased, kuldaeg jne.) ning -sümboolika loomist ning välisriikide vaenuliku mõjutustegevuse radikaliseerumisel suunavat rolli reaktiivse identiteedi teooria põhjalikult ei käsitle.

Buzan leiab indiviidi ja riigi ohutunnetuste seoseid uurides, et riigi ja rahva sümbolid koondavad esimeste seas end just ebakindlana tundvaid inimesi. Indiviidi ja rahva turvatunde vahel ei pruugi harmooniat valitseda. Seda tõestavad inimeste kaebused Euroopa Inimõiguste Kohtusse enda kaitsmiseks oma riigi valitsuse ja kohtusüsteemi tunnetatud ülekohtu pärast. (Buzan, 1991, p. 49–50) Samas inimesed on valmis isiklikku julgeolekut ohtu seadma riigi välisjulgeoleku nimel. Selle näiteks on kohustuslik sõjaväeteenistus (Buzan, 1991, p.47). Autor peab seda Buzani osundust tähelepanuväärseks kodanikku ja riiki siduva kaitsetahte ja -valmiduse mõttes. Täpsemalt käsitleb kaitsetahte seost psühholoogilise kaitsega teooria kolmas alapeatükk.

Kokkuvõttes peab autori hinnangul efektiivne psühholoogiline kaitse suutma korruga vastata väljakutsetele, mis seisnevad: (a) vaenulikus välises mõjutustegevuses; (b) identiteeti toetavate ühendavate sümbolite ümber koondunute ootustele vastamises ennetamiseks „reaktiivse identiteedi“ kujunemist; (c) vaenuliku mõjutustegevuse või julgeolekustavate kõnetegude tõttu „reaktiivse

identiteedi“ kujundanud ühiskonnagruppide radikaliseerumises. Vastasel juhul võib ühiskonna julgeoleku teemaline arutelu ise ühiskonna julgeolekut nõrgendada hakata.

Alapeatükk avas uuritava fenomeni probleemistiku ning kirjeldas teoreetilise osa ülesehitust. Põhjalikumalt anti ülevaade antud uurimistöö teooriat ühte siduvast Kopenhaageni koolkonna ühiskonna julgeoleku käsitlesest. Teoreetilised kriitilised hinnangud ühiskonna julgeolekule radikaalsemate konstruktivistide leerist näitavad kätte võimaliku kriitika (ideo)loogilised allikad psühholoogilise kaitse projektile kui ühiskonna julgeoleku mingis ulatuses praktilisele väljendusvormile. Alapeatüki lõpuosa tutvustas julgeolekustamisega seotud riske reaktiivse identiteedi teooria valguses, mis keskendus üksikisikute hoiakute kujunemise tingimustele. Reaktiivse identiteedi väljendumisele infokeskkonna de-/julgeolekustamise kontekstis pööratakse eraldi tähelepanu 2. uurimisküsimusele vastust otsides. Esimene alapeatükk põhjendas ära *miks ja mida* kaitstakse, järgmine kirjeldab täpsemalt konkurentsitiheda julgeolekustatud infokeskkonna dünaamikat indiviidi rolli, võimu ja rahvusvahelistumise võtmes.

1.2. Infokonfliktid

Isikliku tegevuse kaudu psühholoogilisse kaitseesse panustamise võimaluste seas on esimene mõtlemise korrastamine. Psühholoogiliselt ollakse valmis mõjutuskatseteks ning proovitakse end nende eest kaitsta. Käesolev alapeatükk vaatleb *millistel tingimustel* psühholoogilist kaitset üleühiskondlikult korraldatakse ehk milline on tänapäevaste infokonfliktide olemus, kus ühiskonna psühholoogiline kaitse peab edu saavutama.

Millised ühiskondlikud praktikad vabas ja demokraatlikus riigis võimaldavad ühiskonna julgeolekut saavutada. Haridus? Kunst? Väärinfo ümberlükkamine? Kriminaalmenetlus? Buzani (1991, p. 119) arvates eeskätt anti-ideoloogia (nagu antikommunism või anti-imperialism) loomine³.

Ideoloogia-uuriija Teun A. van Dijk (2000, pp. 266–267) kirjeldab sellist tegevust *ideoloogilise ruuduna*, kus tehakse maailma tähenduste süsteemi selgitamiseks järgmisi käike: “

³ **Ideoloogia** on siin politoloogiliselt mõistetud kui „loogiliselt kooskõlaline süsteem sümbolitest, mis rohkem või vähem ajaloolise põhistatusega seovad kognitiivse ja hinnangulise enesetaju (eriti tulevikuperspektiive silmas pidades) kollektiivse tegevusega ühiskondliku korra alalhoidmiseks, asendamiseks või ümber korraldamiseks“ (Mullins, 1972, p. 66) ja sotsioloogiliselt kui „kultuurilised uskumused, mis põhjendavad antud ühiskondlikku korraldust, sh ebavõrdsuse mustreid“ (Macdonis, 2018, p. 280).

1. Väljendatakse/rõhutatakse informatsiooni, mis on positiivne Meie kohta.
2. Väljendatakse/rõhutatakse informatsiooni, mis on negatiivne Nende kohta.
3. Surutakse maha/vähendatakse väärtust informatsioonil, mis on negatiivne Meie kohta.
4. Surutakse maha/vähendatakse väärtust informatsioonil, mis on positiivne Nende kohta.“

Selle idee on arendanud äärmusesse Venemaa poolametlik ideoloog Alexander Dugin, kes väidab, et Venemaa on viimane antifäšismi, antiliberalismi ja antimarksismi kants (Gilbert, 2018; Shekhovtsov, 2018, e–pp. 42–48; Dugin, 2012). Venemaa Föderatsiooni ametlikus avalikus kommunikatsioonis on Lääne-kriitilisust Venemaa sõjalise ja eriteenistusliku agressiivsuse kohta süsteemselt vormistatud „seal“ valitseva dogmaatilise venevastasuse ehk russofoobia narratiivi kaudu (Ventsel, *et al.*, 2018, lk 117–119; Ventsel, *et al.*, 2019; Menshikov & Neymatova, 2020).

Edward S. Herman ja Noam Chomsky kirjeldavad oma kriitilises propagandamudelis anti-ideoloogilist narratiivi kui Lääne meediale loomuomast enesetsensuuri filtrit. Hermani ja Chomsky propagandamudelis hoiab meedia alal kapitalistlikku ühiskonnakorda nelja toimetustegevuse filtri tõttu. Nendeks filtriteks on sõltuvus omanikest, allikatest ja lugejate tagasisidest ning üldiselt aktsepteeritud maailmavaatelise raamistuse filter. Külma sõja aegne antikommunismi maailmavaade on selle kohaselt asendatud „turu imevõime“ juhtmetafooriga. (Herman & Chomsky, 2002, pp. 2, 29, xvii–xviii)

Propagandauuringutes loetakse van Dijki ideoloogilise ruudu kirjeldatud viisil maailma (anti)ideoloogiliseerimist lihtsalt üheks propagandavõtteks, mis kannab nimetust „kaartide segamine“ (Lindeman, *et al.*, 1937; Koppang, 2009, p. 17).

Anti-ideoloogilise psühholoogilise kaitse efektiivsuse eelduseks oleks autori hinnangul, et kahjulik informatsioon ise on alati otseselt ja ühtemoodi ideoloogiline. Seetõttu õnnestuks anti-ideoloogia abil diskrediteerida ohtlik ideoloogia ja selle levitajad ning ühiskond on kahjulike mõjude eest kaitstud. Loomulikult on selline lähenemine vabas ühiskonnas eetiliselt küsitav, sest tegemist on tugeva sõnavabaduse riivega.

Et mõista infokonfliktide põhiprintsiipide arengut, tuleb vaadata nende väljatöötamise konteksti. Ajalooliselt on infokonfliktide käsitletud kiiresti arenenud sõdade ajal ning sõjaliste konfliktide analüüsitulemuste põhjal. Mitmetest varem populaarsetest infokonflikti diskursustest on osa mõisteid jäänud populaarsemate tähenduste süsteemide uutega asendumise järel ka pikemalt käibe. Paralleelselt on avalikus akadeemilises arutelus kasutusel erinevaid visioneerivaid konfliktiteooriaid, mida kunagi strateegilisse planeerimisse ei ole rakendatud. Järgnevalt vaatame

psühholoogilise kaitse mõistega tihti eksitavalt sarnaseks peetavate **propaganda, psühholoogilise sõjapidamise, psühholoogiliste operatsioonide ja infosõja** teooriate populaarsesse käsitlusse jõudmise lugusid.

Propaganda mõiste tänapäevases tähenduses pärineb juba Westfaali-eelsest ehk 30-aastase sõja perioodist, kui 22. juunil 1622. a asutas paavst Gregorius XV reformatsioonist kallutatute tagasivõitmiseks *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* (Taylor, 2003, lk 111, Jowett & O'Donnell, 2006, lk 72; O'Shaughnessy, 2004, lk 14; Bernays, 2005, lk 9–11; Pratkanis, 2000, lk 11).

Avalik „propagandabuum“ vallandus aga siis, kui I maailmasõja järel asusid sõjaaegseid propagandaliialdusi avalikustama ja ümber lükkama omaaegsed praktikud, kellega diskuteerisid värskelt tekkinud meediauuringute ning avalikkussuhete uurijad (Taylor, 1980). „Propagandabuumi“ harjal loodi USA-s propagandatehnikaid analüüsiv ning Nõukogude ja Saksa totalitarismi pahesid paljastavat rahvaharidust andev Propaganda Uuringute Instituut (Lindeman, *et al.*, 1937). Samal perioodil reformis pörandaaluste propagandalehtede Iskra ja Pravda toel Venemaal võimu haaranud kommunistlik partei ühiskonda totalitaarselt kontrollitavaks masinavärgiks, arendades edasi varjatud revolutsioonilise sõjapidamise kunsti ja propagandatehnikaid (Taylor, 2003, pp. 198–207). Saksamaal võimu haaranud natsionaalsotsialistid pidasid samuti propagandat prioriteetseks riigivõimu valdkonnaks, millest ei tohtinud puutumata jääda ükski avaliku elu sfäär (Taylor, 2003, p. 206; Bytwerk, 2004, loc. 2850–3337).

Jeffrey White (2018) on koostanud lahtisalastatud dokumentidele tugineva ajalookirjanduse põhjal ülevaate **psühholoogilise sõjapidamise** lähenemise kasutuselevõtust sõjaeelsetes Ameerika Ühendriikides, mille kohaselt algas 1940. aastal USA ja Suurbritannia eriteenistuste koostöö kuvamaks Saksamaa propaganda ning „viienda kolonni“ ohtu, et vähendada isolatsioonistlikke meeolusid ning saavutada rahva toetus USA sekkumisele Euroopa sõjatandril. White (2018, p. 33) toob esile, et Ameerika psühholoogilist sõjapidamist kuvati nii II maailmasõja eel, ajal kui sellele järgnenud külma sõja perioodil avalikkusele kui liberaalset „tõestrateegiat“, mis Vietnami sõja ajal täienes „lahinguga südame ja meelte pärast“.

Doktriinina formaliseeriti psühholoogiline sõjapidamine alles pärast II maailmasõja lõppu ja määratleti sõjapidamise aladistsipliinina, mis koosneb laiemast mõjutustegevuste amplituudist kui pelgalt propaganda – „psühholoogiline sõjapidamine koosneb vaenlase vastu propaganda kasutamisest koos teiste sõjaliste, majanduslike ja poliitilise iseloomuga meetmetega, mida läheb

propaganda toetamiseks vaja“ (Linebarger, 1948). Selliselt määratletud tegevusliinist on tänaseks välja kasvanud riigiti erinevat nime kandev sõjaline **psühholoogiliste operatsioonide** lähenemine (Narula, 2004, pp. 178–179; Raag & Arold, 2016).

Infosõja mõiste muutus elava arutelu objektiks esiti Venemaa Föderatsiooni sõjalistes ja strateegilistes ringkondades ning ettevaatlikumalt USA ja NATO vastavates ringkondades pärast seda kui USA õhuväe kolonel Richard Szafranski avaldas 1995. aastal artikli „A Theory of Information Warfare“, kus ta esitas selges sõjalises keeles arutelu, miks kogu sõda on eeskätt infosõda (Szafranski, 1995). Mitmed artikli postulaadid elavad autori hinnangul visioonides, erinevate riikide välispoliitilistes ja sõjalistes doktriinides, vastase võimekuse kohta tehtavates prognoosides ning populaarses kirjavaras meemidena oma elu nüüd ja edaspidigi.

Szafranski käsitleb *informatsiooni* kui sõnumi sisu või tähendust. Informatsiooni saab tema sõnul mõjutada *inforelvadega*, millega rünnatakse otseselt või kaudselt vastase otsustajate teadmisi ja uskumusi, et panna neid tegema valesid valikuid. Rünnatakse eelistatavalt enne ametliku sõjategevuse algust, et sõda vältida. Inforelvi saab kasutada nii välisvaenlase kui sisevaenlase vastu. Inforelv võib olla nii tehnoloogiline kui ka tavalised sõnad ja pildid. Täiuslik inforelv suudab mõjutada vastase valikuid ilma, et ta ise sellest teadlik oleks. Infosõja ees on haavatavad kõik. Infosüsteeme (kõikvõimalikke kultuurilisi, panganduse, energiaülekannete, telefonide jne) saab rünnata. Demokraatiad on pisut vastupidavamad kui totalitaarsed riigid, sest demokraatias on inimesed harjunud, et neid ümbritseb ka eriilmeline infomüra. Kuna inforelvad on nii ohtlikud, siis peab nende kasutamise üle kehtima demokraatlik kontroll. (Szafranski, 1995)

Üks iseloomulik peegeldus infosõja teooria retseptsioonist on Venemaa sõjaväeluure GRU erivägede väljaõppe vastutavalt ohvitserilt Vladimir Kvatskovilt (Квачков, 2004): „On tekkinud uut tüüpi sõda, milles relvastatud sõjapidamine on loovutanud oma otsustava rolli sõjaliste ja poliitiliste eesmärkide saavutamisel teist liiki sõjapidamisele – infosõjale“.

Tabelis 1 esitab autor uuemate USA ja Venemaa Föderatsiooni infokonflikti omaduste võrdluse, mis annab aimu dünaamikast, millega psühholoogilise kaitse arendamisel tänapäeva rahvusvahelistunud inforuumis arvestada tuleb. USA käsitus pärineb infooperatsioonide ning simulatsiooni- ja analüüsisüsteemide ekspordilt kolonel Patrick D. Allenilt (2007, pp. 257–281). Venemaa Föderatsiooni käsitus pärineb Venemaa eriteenistustega seotud informatsioonilise julgeoleku õppetoolide autorite kollektiivilt Vladimir Veprintsevilt, Andrei Manoiloilt, Anatoli Petrenkolt ja Dmitri Frolovilt (2011, срп. 318–319).

Tabelis toodud Venemaa põhimõtted on Veprintsev, *et al.* (2011, crp. 318–319) esitatud järjekorras. USA põhimõtted (Allen, 2007, pp. 257–281) on sorteeritud sisuliselt sarnase fookusega vastete kaudu. Mõlemal puhul on tegemist strateegilise tasandi vaatega, mida saab rakendada operatiivtasandil. Peamine erinevus on hinnanguline kontrolli ulatus. USA käsitluses on esiplaanil info vaba liikumine, mille tõttu infokonfliktis osalevad teadlikult või ebateadlikult aktiivselt erinevad auditooriumid. Infokonflikti planeeriv osapool saab sündmusi suunata, aga mitte lõpuni kontrollida. Venemaa käsitluse läbiv püüdlus on informatsiooni maksimaalne kontroll.

Peamise lahknevuse põhjuseks tabelis esitatud põhimõtete puhul võib olla erinev „lahingukogemus“ või kasutada olevate ressursside erinevused. Käesoleva uurimistöö eesmärgist läheks kaugemale täpsemate ajalooliste ning operatsiooniliste kaalutluste põhjalikum selgitamine Venemaa ja USA infokonfliktide käsitlustes. Balti ja Põhjala riikide psühholoogilise kaitse empiirilisel uurimisel on oluline vaadelda, kuidas arvestatakse oma tegevuse raamistamisel tänapäevaste infokonfliktide omadustega üldiselt.

Tabel 1. Infokonflikti põhimõtete võrdlus USA ja VF käsitlustes (autori koostatud)

USA (Allen, 2007)	VENEMAA (Veprintsev, <i>et al.</i> , 2011)
Igaühel on sõnum	<i>(Otsene vaste puudub)</i>
Igal grupil on oma tõlgendus iga teise grupi sõnumi kohta	
Iga idee võib kiirelt üle maailma tuntuks saada	Informatsiooniline asümmeetria
Füüsilises maailmas ei ole ideede lahinguvälja konflikte võita võimalik	Informatsiooniline domineerimine
Igaüks maailmas on potentsiaalne sihtauditoorium igale sõnumile, mille me loome	
Enamus sõnumeid käib kolmanda grupi kohta, mitte otsesuhtlus kahe grupi vahel	Info-psühholoogilise võitluse protsesside varjatus
Mõned grupid petavad ideede lahinguväljal ja saavutavad selle kaudu eelise	
Ideede lahinguväljal maksab initsiatiiv	Vaenlase ootamatu ründamine
Süüdistused on lihtne võimalus initsiatiivi saavutamiseks	
Pikaajaliseks eduks ideede lahinguväljal on vaja mitmeid võimumõõtmeid	Jõudude strateegilise tasakaalu poole püüdlemine info-psühholoogilises keskkonnas
Konflikt ideede lahinguväljal on püsiv, mitte episoodiline	
Ideede lahinguväljal ei ole tagalaala ega pühapaiku	Õiguslike normide ebamäärasus, kus inforünnakute definitsioonide ja piirangute puudumise tõttu rahvusvahelises õiguses võib vastast rünnata sõjaliselt ja oponentide riiklike huve rahuajal kahjustada
Ideede lahinguvälja konfliktid kanduvad tihti üle füüsilisse maailma	Kõikide kasutada olevate info-psühholoogiliste vägede ja vahendite piiramatult massiivne kasutamine („reegliteta sõda“), sh mõjutusvahendid, mis tekitavad ohte, mille mõju ei kao ka agressiooni lõppedes.
Ideede lahinguväljal on olulised liitlased	Info-psühholoogilise võitluse liitlase võimalus samal ajal teis(t)e koalitsiooni liikme(te) vastu info-psühholoogilist võitlust pidada kitsalt omaenese huvides
Ei vastased ega liitlased ole ideede lahinguväljal igavesed	

Psühholoogilise kaitse käsitluste täpsemal uurimisel on otstarbekas vaadata, kas riigid lokaliseerivad enda jaoks informatsioonilise mõjutustegevuse ehk tegelevad ühiskonna julgeoleku kindlustamisega kitsalt oma riigis või näevad seda lahutamatu seotuna konkurentsiga rahvusvahelistunud infokeskkonnas, mis eeldaks teadlikult informatsioonilise mõjuinstrumendi kasutamist.

Informatsioonilise mõjuinstrumendi tuntuim teoreetiline käsitleja on julgeoleku-uuringute liberaalsesse koolkonda kuuluv Joseph Nye. Oma erinevates kirjutistes (1990, 2008, 2011) käsitleb ta võimu/mõju/jõudu (i.k. *power*) kahevalentsena – teisi saab mõjutada tegutsema endale sobilikul viisil nii surve ja äraostmise kui vabatahtliku kaasameelitamise kaudu.

Mitmesuguse surve või äraostmise abil mõju saavutamist nimetab Nye (1990, p. 167) kõvaks jõuks (i.k. *hard power*) ja peab seda võrdlemisi kulukaks viisiks oma eesmärkide saavutamisel. Kõvale jõule vastandub pehme jõud (i.k. *soft power*), kus sama tulemus saavutatakse selle kaudu, et teine osapool ise tahab käituda viisil, mis sobib pehme jõu rakendajale (1990, p. 166). Nye (1990, p. 167–171; 2008, pp. 96–99) leiab, et kaasa meelitavad pehme jõu ressursid on kultuuriline atraktiivsus, ideoloogia ning mõju rahvusvahelistes koostöö-organisatsioonides ja selles vallas on liberaalsetel demokraatlikel riikidel, eeskätt Ameerika Ühendriikidel, tänapäeval ressursse rohkem kui kunagi varem. Seetõttu peab ta oluliseks strateegilise kommunikatsiooni ja avaliku diplomaatia jõulist arendamist, mis aitavad atraktiivsete liberaalsete väärtuste külgetõmbe kaudu suurendada riigi mõju (2008). Nye (2008, pp. 107–108; 2011, loc. 3528–3711) peab kõige efektiivsemaks kõva jõu ja pehme jõu teadlikku ja õigeaegset kombineerimist ehk tarka jõudu (i.k. *smart power*), mille kaudu saavutatakse eesmärgid võimalikult kiiresti ja võimalikult püsivalt.

Nye (2011, loc. 1986–2070) leiab, et kõige rohkem on tänapäeva võimutasakaalu muutnud info- ja kommunikatsioonitehnoloogia areng ning globaliseerumine, mis on andnud informatsiooni kaudu proportsionaalselt suurema võimu väiksematele riikidele ja mitteriiklikele toimijatele. Inforevolutsioon on võimu hajutanud. Samas (loc. 2070) ta tõdeb, et suurematel toimijatel on tänu rohkematele ressurssidele võimalik ka informatsiooni tõhusamalt kasutada teiste mõjutamiseks. Tehnoloogiast vahendatud informatsioonilise mõjutustegevuse kohta kasutab Nye (loc. 2153) määratlust kübervõim, mida ta defineerib kui võimet saavutada soovitud tulemusi elektrooniliselt ühendatud inforessursside kaudu kübervaldu (i.k. *cyberdomain*). Mõju võib avalduda kitsalt kübervaldu, aga ka väljaspool seda.

Nye (2011, loc. 2213, 2190–2201) eristab küberruumis mõju saavutamisel informatsioonilisi ja füüsilisi jõuinstrumente. **Informatsiooniliste instrumentidena** toob ta eraldi esile pehme jõu

loomise vahendid päevakaja raamistamisel, külgetõmbel ja mõjustamisel. Kõva jõu näideteks on destruktiivsed küberründed. Täpsemalt kirjeldab Nye informatsiooniliste ja füüsiliste jõuinstrumentide jaotust tüüpnäidetega Tabel 2.

Tabel 2. Nye kübervõimu sihtmärgid (Nye, 2011, loc. 2213, Fig. 5.1.; autori eestindus)

	KÜBERRUUMI SISESED	KÜBERRUUMI VÄLISED
INFORMATSIOONILISED INSTRUMENDID	<p><u>Kõva</u>: teenustökestusründed</p> <p><u>Pehme</u>: Normide ja standardite kehtestamine</p>	<p><u>Kõva</u>: automatiseeritud juhtimissüsteemide rünne</p> <p><u>Pehme</u>: avaliku diplomaatia kampaania arvamuste kallutamiseks</p>
FÜÜSILISED INSTRUMENDID	<p><u>Kõva</u>: valitsuse kontroll firmade üle</p> <p><u>Pehme</u>: tarkvara inimõigus-aktivistide toetuseks</p>	<p><u>Kõva</u>: ruuterite õhkimine või kaablite lõikumine</p> <p><u>Pehme</u>: Avalikud protestid paljastamaks ja häbistamaks küberpahalasi</p>

Nye (2011, loc. 2290–2301) rõhutab, et informatsioonilise instrumendiga ei pea taotlema otsest vahetut eesmärki, vaid seda võidakse kasutada ka keskkonna ennetavaks kujundamiseks, nagu näiteks vähetuntud ideoloogiate eos delegitimeerimiseks. Sellises käsitlusviisis läheneb Nye Buzani (1991, p. 119) anti-ideoloogia soovitudele.

Psühholoogilise kaitse väljakutsed ei piirdu vaid info- ja kommunikatsioonitehnoloogia vahendusel avalduvate ohtudega. Ammendavat loendit võimalikest ründeviisidest on raske luua, sest piirid seab vaid ründaja fantaasia ja erinevad ühiskonna osalised reageerivad rünnakutele raskesti prognoositavatel viisidel, mis võivad rünnaku mõju leevendada või võimendada. Järgnevalt vaatleme mõnd tähelepanuväärsemat ründevektorit.

Varjatud allikaga rünnete puhul lõhestatakse ühiskonda näiliselt tegelikust korraldajast sõltumatute libavabaühenduste (Gontšarenko, 2017), rohujuuresu ja veebikarakterite (Nissen, 2015, lk 9–22) või kompleksse õõnestustegevuse (Galeotti, 2017) kaudu. Tunnustatud Venemaa mõjutustegevuse uurija Mark Galeotti (2019) kinnitab, et Venemaa Föderatsiooni doktriinne käitumine on

loominguliselt otsida sihtriikides erinevaid lõhestavaid teemasid ning neid varjatud viisil sihtriigis võimendada.

Nagu kolmas põhimõte eelnevalt tutvustatud Venemaa Föderatsiooni mõjutustegevuse professionaalide käsiraamatus soovitab (Tabel 1), innustatakse oma näo säilitamiseks valeinfo levitamisel kasutama vahendajaid. Niimoodi avalikku inforuumi toodud teksti saab seejärel ametiisik või attributeeritav ajakirjandusväljaanne kasutada kui viiteallikat tõestusmaterjalile. (Veprintsev, *et al.*, 2011, стр. 318–319; Arold, 2016)

Sergei Samoilenko kirjeldab detailselt, kuidas õõnestustegevuses on eesmärgiks ühiskonna *alusväärtuste* lõhkumine. Ta hoiatab, et kui valitsus ei ole ühiskonna väärtuste hoolas kaitsja, siis on lihtne väärtuste õõnestamise kaudu hävitada ka valitsuse legitiimsus. Praktiliste tegevusviisidena esitab ta kolme tegevusliini: a) libavabaühendused ning olemasolevatesse poliitilistesse parteidesse imbumine, b) jõustruktuuridesse infiltreerumine ja c) rahutuste, streikide ja boikottide korraldamine. Infiltreerimise eesmärk on sihtorganisatsioonide tegevuse halvamine ning nende diskrediteerimine avalikkuse silmis. Eriti kasulikuks peab ta mõjuagente, kes töötavad ajakirjanikena või on tuntud inimesed, sest nende mõju avalikule arvamusele on kõige tugevam. Kui selliseid ei leita, siis arendatakse „folksonoomilisi“ ettevõtmisi, kus näiline alternatiivajakirjandus levitab kuulujutte ja sotsiaalmeediat kasutatakse protestide organiseerimiseks. Inimene peab tundma, et ta on ühiskonna ja riigi poolt unustatud ning vaid protestides on võimalik ühtekuuluvustunnet tunda ja midagi muuta. (Samoilenko, 2018)

Autoritaarsete riikide demokraatiaaktivistide jaoks koostatud ning Venemaa Föderatsioonis „värviliste revolutsioonide piiblik“ kutsutav Gene Sharpe juhendmaterjal „From Dictatorship to Democracy“ (2010, pp. 79–86) toob välja võimu õõnestamise meetodite kuus kategooriat, 37 alakategooriat ja 198 meetodit, mis enamasti on olemuselt seaduslikud.

Psühholoogilise kaitse jaoks on autori hinnangul näiteks meelevalduste, libavabaühenduste ja pseudoajakirjanduse kaudu rakendatava süsteemse õõnestustegevuse õiguslik tõkestamine, moraalne hukkamõist või erinevate julgeolekumeetmete rakendamine tõsine otsustuskoht. Kriminalseerides demokraatliku protesti loominguks vormid, on oht õõnestada demokraatia toimimist. Rakendades nähtavalt erinevaid piiravaid meetmeid vaid mitteavalikult teada oleva vaenuliku mõjutustegevuse piiramiseks, on oht õõnestada usku õigusriiki. Vaenulikkude manipulatiivset mõjutustegevust ainult paljastades on risk võimendada vaenulike tegevuste tähtsust ja sõnumite levikut ning jätta riigist jõuetu mulje. Mitte midagi tehes on oht, et vaenulik

mõjutustegevus lõhub ühiskondliku kokkukuuluvustunde ära. Need valikud langetatakse riigi käitumispraktika, normide ja tavade raames ehk neid mõjutab oluliselt riigi strateegiline kultuur.

1.3. Strateegiline kultuur

Käesolevas alapeatükis käsitletakse strateegilise kultuuri, informatsioonilise suveräänsuse ja väärtuste küsimusi. Eesmärk on näidata, miks teoreetiliselt sarnases julgeolekuolukorras olevad riigid võivad arendada välja erineva julgeolekukorralduse. See on aluseks psühholoogilise kaitse süsteemide empiirilisele võrdlusele. Autor pakub välja skeemi, *kuidas* riigi ja ühiskonna julgeolek psühholoogilises kaitstes seotud on. Hiljem käsitletakse riigi lubatud ja lubamatuid tegevusviise informatsioonilise mõjutustegevuse tõkestamisel, mis on eeldatavasti omaks võetud strateegilise kultuuri tõttu. Lõpuks tutvustatakse strateegilisest kultuurist tõukuvat suurstrateegiate ideaaltüüpide taksonoomiat, mis võimaldab paigutada uuritavate riikide psühholoogilise kaitse mudelid ühtsetele võrdlusalustele.

Kultuuri tähtsuse tõi julgeoleku-uuringutes esmakordselt esile Jack Snyder (1977; Lantis, 2002, pp. 87, 93–94) tuumavastasseisus olevate riikide käitumise prognoosi kontekstis. Snyder leidis, et ühiskonna eliitide julgeolekukäitumine peegeldab ühiskonnas olemasolevat omapärast strateegilist mõtlemist, mis on püsiv tänu sotsialiseerimisprotsessile. Ta leidis, et Nõukogude Liidul võib eksistentsiaalset ohtu tajudes tekkida kiusatus ennetava tuumalöögi andmiseks. Vähesse paindlikkuse ja võimaliku kergekäeliselt tehtava saatusliku ohtliku otsuse põhjuseks on Venemaa ajalooline turvatunde puudumine, alati autoritaarne riigikorraldus ja nendega seonduvalt relvajõudude ajalooliselt eriline roll ühiskonnas. Ta pidas strateegilist kultuuri „poolpüsivaks“ (i.k. *semipermanent*), kus uusi olukordi analüüsitakse ratsionaalselt ning neist õpitakse, aga tunnetus käib strateegilise kultuuri filtri kaudu. (Snyder, 1977, pp. v–vi, 15, 22–35)

Strateegilise kultuuri definitsioonid pakkus välja Yitzak Klein (1988), kelle jaoks strateegiline kultuur tähendab mõtlemise ja sõjalis-poliitilise tegutsemise riiklikku stiili (i.k. *national style*) (p. 4) või kui sõjalis-poliitilise juhtkonna „hoiakute ja uskumuste kogumit, mis puudutab sõja poliitilisi eesmärke ja kõige tõhusamat strateegiat ja operatiivmeetodit selle saavutamiseks“ (p. 5).

Külma sõja järgsetes julgeoleku-uuringutes käsitlesid kultuuri ja sisepoliitika mõju riikidevahelistele suhetele konstruktivistid, kelle jaoks olid olulised identiteetide konstrueerimise viisid ajaloo ja käitumisharjumuste pinnalt (Lantis, 2002, pp. 96–97).

Alaistar I. Johnston konstruktivistide leerist kirjeldabki strateegilist kultuuri kui ideelist õhustikku (i.k. *ideational milieu*), kus jagatud eeldused ja otsuste kujunemist mõjutavad reeglid loovad korra gruppide suhtetele nende ühiskondliku ja poliitilise keskkonnaga. Kultuurilised ja käitumuslikud mustrid ei ole samad, aga kultuur kitsendab käitumisotsuste valikut ning määrab ära, kui palju teistest kultuuridest ja ümbritsevast keskkonnast õpitakse. (Johnston, 1995a, pp. 45–46)

Johnston (1995a, pp. 45–59) proovis arendada välja sellist strateegilise kultuuri käsitusviisi, mis võimaldaks teha kultuuri oluliste elementide abil strateegiliste kultuuride tüpoloogiat ja riikide käitumist ennustada. Ennustuste paika pidamise kaudu soovis ta verifitseerida või falsifitseerida tüpoloogia elementide paikapidavust. Põhjalikumalt rakendas ta oma teooriat Hiina erinevate ajastute strateegilist kultuuri uurides. (Johnston, 1995b)

Johnstoni kohaselt võib strateegilise kultuuri poolt determineeritud riigi enesekohast positsioneerimist ning käitumisviise käsitleda riigi suurstrateegiana. Ta eristab kolme suurstrateegia ideaaltüüpi:

1. Kohanev strateegia (i.k. *accomodationist*) – diplomaatiale tuginev, liitlasi otsiv ja järeleandmisi tegev;
2. Kaitsev strateegia (i.k. *defensive*) – saavutatu hoidmiseks valmis vastasseisu asuma, rahva reservidele tuginev;
3. Ründav strateegia (i.k. *offensive/expansionist*) – survestav, peamiselt rünnakutele tuginev, valmis kasutama riigipiiride taga oma eesmärkide saavutamiseks jõudu.

(Johnston, 1995b, loc. 2993–3052; Johnston, 1995a, pp. 49, 37)

Kui Johnston käsitles riikide alalhoidlikku, *status quo* säilitamisele ja revisjonistlike eesmärkide saavutamisele suunatud suurstrateegilisi valikuid, siis Jennifer Mintzen (2006) arendab psühholoogia käsitluste pinnalt riikide näiliselt ebaloogilise strateegilise käitumise seletusviisi, kus lisaks füüsilise ellujäämisele tegelevad riigid ka oma **ontoloogilise julgeoleku** tagamisega. See tugineb „RIIK KUI INIMENE“ kontseptuaalsele metafoorile. Riikidel on kultuuriline enesekuvand, millega nad oma käitumist tahavad kooskõlas hoida, et säilitada oma nägu. Riigid on valmis ka oma territooriumi, eriteenistuste ja relvajõududega riigi maine nimel riske võtma. Rutiinselt mingites olukordades ühtmoodi käitumine suurendab ontoloogilist julgeolekut ehk tugevdab turvatunnet, sest see on harjumuspäraselt omane. (Mintzen, 2006, p. 343–344, 346–348; Mälksoo, 2018)

Johnstoniga kokku kõlavat rõhuasetust, et näo, identiteeti säilitamine nii oma rahvale kui rahvusvaheliselt on julgeolekuküsimus, käsitletakse ka psühholoogilise kaitse arendamisel. Jaak Aaviksoo (2009; 2011a; 2011b) on kirjutanud ja kõnelenud riikide **informatsioonilisest suveräänsusest**, mille kohaselt peab riigil nagu igal eneseteadvusega entiteedil olema õigus otsustada, kuidas ta end väljapoole tahab kuvada. Tema seisukohad tõid kaasa mitmeid raevukaid vastuarvamusi ning ka isiklikke rünnakuid (Narits, 2015, lk 6–7; Jermalavičius & Parmak, 2012, lk 3; petitsioon.ee, 2011).

Samasuguseid debatte peeti ka Ukrainas. Seetõttu otsustas Ukraina oma informatsioonilise julgeoleku kontseptsiooni, mis üldjoontes tegeleb psühholoogilise kaitse teemadega ning kasutab informatsioonilise suveräänsuse mõistet, saata enne kinnitamist OSCE Meediavabaduse Esindajale ekspertiisi. OSCE nimel vastuse koostanud professor Katrin Nyman-Metcalf leidis, et kuigi propaganda ohustab riigi ja ühiskonna julgeolekut, ei saa kehtivate rahvusvahelise õiguse normide pinnalt anda head hinnangut pakutud käsitlusele. Küll hoiatas hindaja, et riiklikus dokumendis informatsioonilise suveräänsuse kaitse prioriseerimine ning infokeskkonnas rahvusidentiteedi ehitamine võivad olla problemaatilised määratlused, sest neid saab hüpoteetiliselt kasutada tsensuuri või propagandat seadustavate õigusaktide põhjendusena. (OSCE, 2015)

Millal on siis riiklikult julgeolekustatud tegevus nagu psühholoogiline kaitse õigustatud? Ühiskonna turvalisust mõjutavatest viisidest peab Barry Buzan kindlasti julgeolekuohuks (para)militaarset tegevust toetavat piiriülest propagandat ning „spetsiifilist poliitilist sekkumist“ teiste riikide siseasjadesse. Aga ta tõdeb, et tõelist välisohtu on vahel raske eristada kodumaisest rahulolematusest. (Buzan, 1991, p 120)

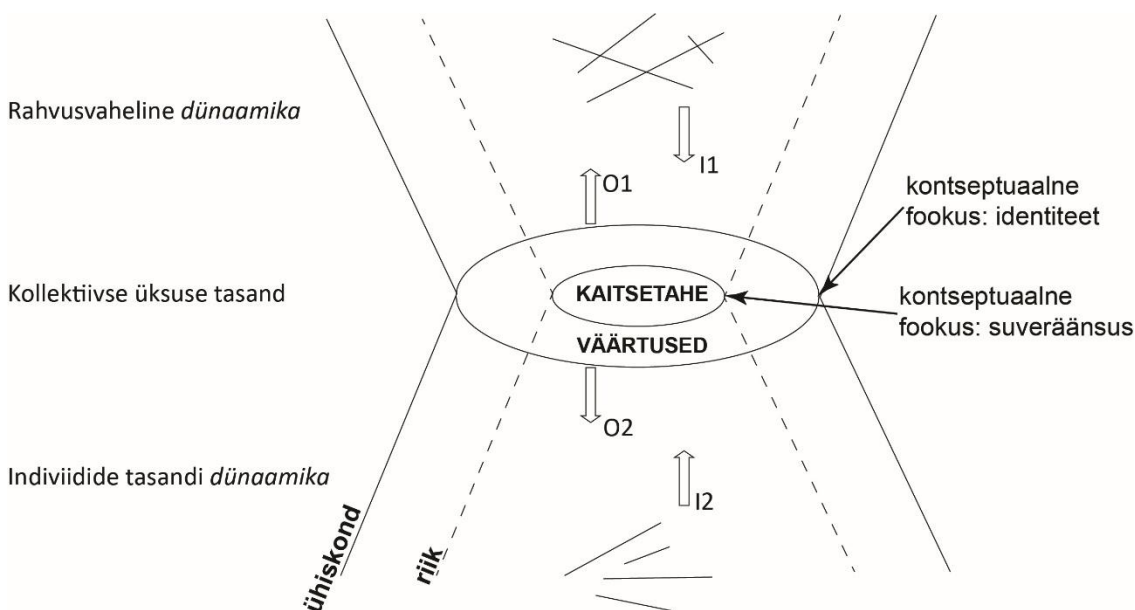
Autori hinnangul võib julgeolekumeetmete põhjendatus sõltuda ka ühiskonna haavatavusest. Tugeva identiteediga, mis peegelduvad juurdunud ühiskäärtustes, kultuuriliste ankrute enesestmõistetavaks pidamises ning kodanikkonna valmiduses oma riigi kaitsta, ühiskonnas ei pruugi vaenuliku mõjutustegevuse tavapärasemad vormid edu saavutada.

Hästi arenenud ja julgeolekuteadlik kodanikuühiskond suudab olulisel määral ise tuvastada libavabaühendused, infiltratsioonikatsed ja propagandaväljaannete tegeliku olemuse ning on nõ „nakkuskindlam“ (Filipec, 2019). Samas Buzan (1991, p. 123) osundab, et prantslased suurrahvana kardavad oma kultuuri elujõulisuse pärast ingliskeelsete laensõnade rohkuse tõttu ning Wæver (1996, p. 12) leiab, et kultuurid mcdonaldistuvad globaliseerimise tõttu, kui identiteeti sihipäraselt ei kaitsta. Buzani (1991, p. 123) hinnangul vajavad ühiskonna julgeoleku kaitsekilpi eriti

väikerahvaste kultuurid, sest neid võivad poliitiliselt laetud välismõjud oluliselt destabiliseerida. Autori arvates võib edukas psühholoogiline kaitse olla kultuurilise enesekindluse looja ja seekaudu ise psühholoogilise kaitse vajaduse kahandaja.

Autor mõistab ühiskonna julgeoleku tagamise probleemi nurjatut olemust (i.k *wicked problem*). Kultuurid on erinevad, kaitsmisvajadus võib olla vähem või rohkem aktuaalne ning ühiskonna eri gruppides erinevalt tajutud. Ühiskonna julgeoleku tagamiseks võetavad meetmed omakorda muudavad ühiskonna julgeolekusituatsiooni ning võivad kaasa tuua olukorda drastiliselt muutvaid reaktsioone ühiskonna seest ja väljast. Seetõttu on psühholoogilisel kaitsel kui ametlikul poliitikal ühiskonna julgeoleku tagamiseks vaja selgeks määrata tuum ja piirid.

Järgnevalt esitab autor strateegilise kultuuri eripärasid võimaldava universaalse psühholoogilise kaitse raamistuse, mis on kujutatud joonisel 2. Joonis on edasi arendatud Ole Wæveri (1995, fig. 3.1) modifitseeritud liivakellade mudelist. Viitest „liivakellale“ on loobutud, sest see võib implitsiitselt tekitada väära arusaamise mudeli ülalt alla suunatusest (vt Lakoff & Johnson, 1999, pp. 30–39, 230–234).

Joonis 2. Psühholoogilise kaitse fookus ühiskonna ja riigi julgeolekus (autori koostatud)

Järgnevates lõikudes selgitab autor Joonist 2. Ühiskondade strateegiline kultuur peegeldub ühiskonna väärtustes. Kultuurilised alusväärtused ning garantiid riigivõimu omavoli vastu kajastuvad demokraatlike õigusriikide põhiseaduses. Seega on keerulisemate akadeemiliste kontseptsioonide asemel psühholoogilise kaitse otstarbest rääkides ning selle mandaati hinnates

mõistlik keskenduda ühiskonda ja psühholoogilist kaitset sidudes põhiseaduslikele väärtustele. Ühine juhendav väärtuskomplekt võimaldab kodanikuühiskonnal panustada psühholoogilisse kaitseesse samasuunaliselt ametliku riikliku julgeolekukorraldusega. Tulemused liituvad ilma koordineerimatagi, sest aluseks on sama väärtusbaas.

Riigile eksistentsiaalselt ohtlikes olukordades muutub kriitiliseks elanikkonna kaitsetahe. Kodanike õigus ja võimaldatud ning kohustatud viis riiki kaitsta võib konstitutsiooniti erineda. Seega ei ole tegemist automaatselt osaga põhiseaduslikust väärtuskomplektist, vaid eraldi väljatoomist vääriva kodaniku ja riigi seosega, mis kuulub psühholoogilise kaitse huvialasse.

Põhiseaduslikke väärtusi ja kaitsetaht ühiskonna tasandil edendades (O2) asuvad ühiskonna liikmed isemasskommunikatsiooni (i.k. *self-masscommunication*) teel looma väärtusi kinnistavat konformsussurvet. Rohujuure kaitsetahte avalik peegeldus tugevdab ühiskonna julgeolekut. Tugeva kaitsetahtega ning laialt omaks võetud ühiseväärtuste kaudu sidustatud ühiskond saadab sõnumi ka liitlastele ja potentsiaalsetele agressoritele (O1). Liitlastele kuvatakse oma väärtustes kindlat kaitsetahtelist riiki, kellega liitlassuhete hoidmine on mõistlik. Potentsiaalsele agressorile mõjub tugeva kaitsetahtega sidus ühiskond tõkestava heidutuse elemendina (i.k. *deterrence by denial*).

Ühiseväärtuste ja kaitsetahte kujundamisel ei ole riigil ega üle-ühiskondlikult tegutsevatel mitteriiklikel institutsioonidel monopoli. Väärtusi ja kaitsetahte võivad mõjutada regionaalse ja globaalse julgeolekukeskkonna arengud (I1), millest selles valdkonnas kõige mõjukamad on sõjalised konfliktid ja ühiskonna vastu suunatud mõjutuskampaaniad. Nagu McSweeney (1996) ja Vetik, *et al.* (2006) osundavad, võib ühiskondlike arutelude käigus identiteet muutuda. Identiteedi muutumisega võib tõusta või langeda kaitsetahe, võivad ümber reastuda ka prioriteetsed ühiskonna väärtused (I2). Riigi strateegiline kommunikatsioon on vaid üks (kuigi väga mõjukas) osaline infokonkurents (Raag & Günter, 2016, lk 8–9; Raag & Arold, 2016).

Järgnevalt kirjeldab autor enamlevinud informatsioonilise mõjutustegevuse tõkestamise lähenemisi Johnstoni (1995b, loc. 2993–3052) suurstrateegiate raames. Käsitletavad lähenemised pärinevad värskeimast ja põhjalikumaist võrdlevast informatsioonilise mõjutustegevuse tõkestamise uuringust „Countering Information Influence Activities“, mis valmis Lundi Ülikooli ja Rootsi Kriisireguleerimisameti koostöös (Pamment, *et al.*, 2018), mis on ka praktikas kasutamist leidnud (Pamment, & Bjola, 2019, pp. 177–179; Valtioneuvoston Kanslia, 2020, pp. 45–47).

Välja toodud üheksa lähenemist ei tugine ükski eraldi konkreetsetele ametlikele doktriinidele või kitsalt mõne riigi praktikale. Iga riik võib praktiseerida neist vaid ühte, aga võib kasutada ka nende

kombinatsiooni (Hellmann & Wagnsson, 2017, pp. 165–166). Neid võib vaadelda kui teoreetilisi ideaaltüüpe maksveeberlikus võtmes (*autori kontsentratsioon*):

1. *Kodanikuühiskonna lähenemine*. Mõjutustegevuse tõkestamise põhiraskust kannavad kodanikuühiskonna vabatahtlikud, keda riik erineval viisil toetab.
2. *Faktid korda lähenemine* (i.k. *facts first*). Meediaettevõtted ja kodanikuühiskond tegelevad aktiivselt väärinfo tuvastamise ja ümberlukkamisega. Eesmärk on valede paljastamine.
3. *Koostöö lähenemine*. Riigisisene ja riikidevaheline võrgustikuline koostöö mõjutustegevuse tõkestamiseks. Koostöö ise on teadlikkuse tõstmisel ja tõkestamisel kõige tähtsam.
4. *Vastunarratiivi lähenemine*. Mõjutustegevuse ründeteemasid tõkestatakse neile alternatiivsete raamistusega lugusid vastu esitades.
5. *Vastupropaganda lähenemine*. Administratiivne ning eneseregulatsiooni lähenemine, kus proovitakse ennetada inforuumi vaenulike sõnumite ilmumist ning hoiduda nende kordamisest.
6. *Heidutuslāve tõstmise lähenemine* (i.k. *raising the threshold*). Ühiskonna kaitsetahte kasvatamine ja ründajate karistamine, et saata signaal edasiste rünnakute mõttetusest.
7. *Ignoreerimise lähenemine*. Resonantsist efektiivsust ammutavate inforünnakute mõju vähendamine nende kommenteerimisest hoidumise kaudu.
8. *Regulatiivne lähenemine*. Täpsemate ja selgemate reeglite kehtestamine ja jõustamine lubamatu mõjutustegevuse tõkestamiseks.
9. *Karm lähenemine* (i.k. *hard-liner*). Karmid regulatsioonid mõjutustegevuse vastu ning informatsiooniline sõjapidamine agressoriga.

(Pamment, *et al.*, 2018, pp. 82–85).

Lähenemised erinevad üksteisest mõjutustegevuse kui paratamatusega leppimise ning sekkumise intensiivsuse poolest. Sellest lähtuvalt jaotab autor need tinglikult kohaneva, kaitsva ja ründava strateegia osadeks tuginedes Johnstoni (1995b, loc. 2993–3052) suurstrateegiate jaotusele. Vastav jaotus on toodud Tabelis 3.

Tabel 3. Informatsioonilise vastutegevuse strateegiad ja lähenemised (autori koostatud)

KOHANEV STRATEEGIA	KAITSEV STRATEEGIA	RÜNDAV STRATEEGIA
Faktid korda	Vastunarratiiv	Karm
Koostöö	Vastupropaganda	Heidutusläve tõstmine
Ignoreerimine	Regulatiivne	
Kodanikuühiskond		

Kaks lähenemist võivad olla autori hinnangul erinevate strateegiate tuumaks. Regulatiivne lähenemine kaitsvas strateegias tähendab siseriiklikke haldusmenetlusi ning karistusõiguslike normide täpsustamist. Ründava strateegia puhul on regulatiivne lähenemine sisuliselt **õigussõda** (i.k. *lawfare*), kus riik taotleb aktiivselt rahvusvaheliste sanktsioonide kehtestamist, tõkestab mõjutustegevuse finantsressursside liikumist, saadab välja mõjutustegevuse korraldamisega seotud diplomaate jne. Kohaneva strateegia puhul on riik veeretanud vastutuse mõjutustegevuse tõkestamiseks vabatahtlikele rahvahariduse entusiastidele, kes võivad tegeleda faktikontrolli ja meediapädevuse tõstmisega. Kaitsva strateegia puhul riik nügib vabakonna organisatsioone looma valmidust tugevamate inforünnakute puhuks ning võib ka soovida ise rajada pool-läbipaistvaid libavabaühendusi (vt Gontšarenko, 2017) ründava riigi organiseeritud libavabaühenduste mõju nõrgendamiseks.

Strateegilise kultuuri alapeatükk esitas psühholoogilise kaitse mudeli teoreetilise skeemina ja kirjeldas ära riikide psühholoogilise kaitse kontseptuaalsete erinevuste süstematiseerimise viisi kohaneva, kaitsva ja ründava strateegia kaudu, mida praktiliselt esindavad informatsioonilise vastutegevuse lähenemised. Domineerivad lähenemised aitavad ära tuvastada rakendatava strateegia. Aluseks võetud Pamment, *et al.* (2018, pp. 82–85) esitatud lähenemiste ideaaltüüpide jaotus ei pruugi olla ammendav. Seetõttu on empiirilisel oluline kodeerida ka muud kasutusel olevad lähenemised ning neid sisuliselt analüüsida, et klassifikatsiooni täiendada. Strateegia valik sõltub teoreetiliselt ajaloolistest julgeolekusündmustest ning julgeolekustavatest kõnetegudest mõjutatud riigi strateegilisest kultuurist, mis peegelduvad väärtuspildis ja kaitsetahte rollist ühiskondlikus avalikus diskursuses. Kuidas see uuritavates riikides praktiliselt avaldub, seda selgitavad vastused uurimisküsimustele, mida otsitakse töö empiirilises osas.

2. PSÜHHOLOOGILISE KAITSE KORRALDUS PÕHJALA JA BALTI RIIKIDES

Käesolevas peatükis antakse ülevaade empiirilise uuringu metoodikast, uurimise läbiviimise korraldusest ja tulemustest. Need on aluseks uurimisküsimustele vastamisel. Uurimisprobleem, uurimisküsimused, uurimisülesanded ning meetodivaliku laiemad kaalutlused on esitatud töö sissejuhatuses. Järgnev kirjeldab praktilise läbiviimise metoodilisi aluseid ja kaalutlusi.

2.1. Uurimismetoodika ja uurimuse käik

Uurimistöö **eesmärk** on tuvastada uuritavate riikide psühholoogilise kaitse poliitikate põhimõtted ja nende kujunemist enim mõjutanud sündmused ja strateegilise kultuuri elemendid.

Tegemist on kvalitatiivse empiirilise uuringuga, kus **uurimisstrateegiaks** võetud võrdlev juhtumiuuring. Juhtumiuuringute fookuses on juhtumi rekonstrueerimine või lahtiseletamine (Flick, 2009, p.134), mis võimaldab teema sügava käsitlemise kaudu avada nähtuse olemust ja toimeloogikat (Kaarbo & Beasley, 1999; Pfeffer & Rogalin, 2012). Strateegilise kultuuri julgeolekulise mõju sisukaks uurimisel peavad Achen & Snidal (1989, p. 145–146) võrdlevaid juhtumiuuringuid möödapääsmatuks, aga uue teooria rajamise jaoks ebapiisavaks. Uuritavateks juhtumiteks on Eesti, Läti, Leedu, Soome ja Rootsi psühholoogilise kaitse määratlus ja korraldus. Järgnevalt kirjeldatakse uurimisprotsessi.

Juhtumeid käsitlevate dokumentide otsingul lähtus autor süsteemsest hierarhilisest infootsingust ja lumepalli-meetodist. Kõikide riikide puhul töötati läbi kaks ajaliselt viimast kõrgemat julgeolekupoliitika strateegiat, kaitsepoliitika strateegiat, julgeolekuasutuste avalikustatud ohuhinnangud, teoreetilised võrdlevad juhtumiuuringud ühiskonna julgeolekut või riigi ontoloogilist julgeolekut käsitlevad teadusallikad. Asjakohaste dokumentide leidmiseks kasutati ka inglise, vene- ja omakeelset märksõnaotsingut Google keskkonnas ja riikide dokumendiregistrites. Google keskkonna otsingutulemused andsid aimu valdkonna avaliku käsitlemise ulatusest ning seisukohtade erinevustest. Leitud ametlikud dokumendid andsid aluse intervjuude ajal dokumentide konteksti ja neis esinevate määratluste täpsustamiseks. Intervjuude vastustest tuvastati uusi dokumente, mis töötati võimalusel läbi enne, kui vastava riigi järgmise intervjuueerijaga intervjuud läbi viima asuti. Läbi töötatud dokumentide jaotus on esitatud töö Lisas 3.

Teoreetiline teadmine ning esmaste juhtumianalüüside abil tuvastatu andsid aluse intervjuu küsimustiku koostamiseks. Intervjuu küsimustik on esitatud töö Lisas 1. Kuna suurem osa valimist

vabalt eesti keelt ei valda, koostati küsimustik ning intervjuu reeglid ingliskeelsena. Eestlastega viidi intervjuud läbi eesti keeles.

Andmete kogumiseks kasutati **poolstruktureeritud ekspertintervjuusid**. Flicki (2009, p. 150) hinnangul aitavad poolstruktureeritud ekspertintervjuud saada uuritava nähtuse kohta võrreldes standardiseeritud küsimustikega avatumaid ja mitmekülgsemaid hinnanguid. Barriball & While (1994) hoiatavad poolstruktureeritud intervjuude puhul võimaliku valimi kallutatuse (intervjuust keeldunute käsitlemise väljajätmine) ning vastustes sotsiaalse soovitatavuse (i.k. *desirability bias*) riski eest. Ükski ekspert intervjuust ei keeldunud ning sotsiaalse soovitatavuse kallutatuse riski arvestas autor intervjuu ajal, esitades kahtluse korral täpsustavaid küsimusi.

Intervjuu küsimustik disainiti viisil, mis võimaldab uuritava fenomeni võimalikult mitmetahulist määratlemist, pakkudes intervjuueeritavatele võimaluse oma teadmisi ja kogemust erineval viisil avada, ilma et nende vastuseid liigselt suunataks. Kaks küsimust uurisid intervjuueeritava tausta ja erialast kogemust ning 15 küsimust tegelesid uurimisküsimustele vastuse leidmisega. Kuidas uurimisküsimustele intervjuudes vastust otsiti, kirjeldab Tabel 4.

Tabel 4. Uurimisküsimuste seos intervjuu küsimustega (autori koostatud)

UURIMISKÜSIMUS	INTERVJUU KÜSIMUSED
Millised on kontseptuaalsed ja töökorralduslikud erinevused ja ühisosad uuritavate riikide psühholoogilise kaitse süsteemides?	1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 11, 13
Millised julgeoleku- ja poliitikasündmused on mõjutanud praegust psühholoogilise kaitse korraldust uuritavates riikides?	5, 12, 14
Milliseid nõudeid peaks riigid arvestama kestliku psühholoogilise kaitse korralduse väljaarendamisel?	9, 10, 11

Intervjuude läbiviimiseks loodi esmalt kontakt kahe piloot-intervjuueeritavaga, et selgitada välja, kuivõrd hästi küsimustik uurimisküsimustele vastuste leidmisel töötab ja kas see võimaldab täiendada esmaste juhtumianalüüside andmeid ning selgitada välja tõhusad intervjuueerimistehnikad. Pilootintervjuudele järgnevas perioodiks sõlmiti jooksvalt kokkulepped põhivalimi esindajatega. Kõik intervjuud viis läbi magistritöö autor isiklikult.

Pilootintervjuueeritavateks valis autor ühe Eesti akadeemilise uurija, kellel on ka pikaajaline praktiline kogemus ning ühe Eesti praeguse praktiku. Eestist valiti esindajad, sest autoril on kõige

põhjalikumad eelteadmised uuritavatest riikidest just Eesti psühholoogilise kaitse kontseptuaalse arengu ja praktiliste tegevusvormide kujunemisloo kohta. Pilootintervjuude läbiviimisel saadi järgmised kogemused:

1. intervjuu küsimustik sobib uurimisküsimustele vastuste leidmiseks;
2. intervjuud tuleb läbi viia võimalikult vaiksuses ruumis;
3. soovitatav on intervjuude jäädvustamine dubleerida erinevate tehniliste vahenditega;
4. intervjuu küsimuste järjekorda ja sõnastust on mõistlik varieerida lähtuvalt intervjuueeritava varasematest vastustest;
5. kui intervjuueeritav on varasemale küsimusele vastates juba ära kirjeldanud vastuse mõnele järgnevale küsimusele, siis on mõistlik anda talle võimalus vastuse täpsustamiseks;
6. intervjuude graafiku puhul on mõistlik arvestada puhverajaga, sest intervjuueeritavad võivad rääkida kauem, kui eeldatud.

Kogemusi arvestati järgnevate intervjuude läbiviimisel. Kuna küsimustik edaspidi ei muutunud ja pilootintervjuudest avaldus olulist fenomenograafilist teavet uurimisobjekti kohta, lisati pilootintervjuud põhivalimisse edasiseks analüüsiks.

Intervjuueeritavate **eesmärgistatud valimisse** (vt Teddlie & Yu, 2007; Fossey, *et al.*, 2002) soovis autor saada igast riigist psühholoogilise kaitse arendamise võtmerollis riigiametniku ja valdkonda põhjalikult tundva akadeemiline uurija. Sedasi otsustati valim moodustada, et saada riigiti kõige aktuaalsemat teavet psühholoogilise kaitse korralduse ja plaanide kohta otseallikast, mida valdavad praktikud, aga mitte akadeemilised uurijad. Teisalt oli oluline saada laiem vaade riikide julgeolekupoliitika kujunemisele, mida lühema valdkondliku teenistuskogemusega riigiametnikel ei pruugi olla. Kahte esindajat oli iga riigi kohta vaja, et mõista, kas esile toodavad strateegilise kultuuri elemendid on pelgalt ühe inimese subjektiivne hinnang või on tegemist tõsikindlamate teguritega.

Intervjuueeritavate valimi koostamise ettevalmistust alustas uurija juba 2019. aastal, tutvustades neid kavandatava magistritöö olemusega ning küsides eelnevat valmidust intervjuud anda. Rootsi, Läti ja Leedu esindajatega toimusid telefonikontaktid ajalehte Postimees rubriigi Meie Eesti artiklit (Arold, 2019) koostades. Autor teadis dokumendianalüüsi põhjal nimeliselt, keda ta intervjuuerida soovib. Tänu autori antud valdkonnaga seotud sotsiaalsele kapitalile ei tekkinud intervjuueeritavatega kontakti leidmisel ning intervjuudeks nõusolekute saamisel ühtegi probleemi. Wodak (2013, p. xxi) rõhutab uurijapositsiooni avamist kriitilise diskursuseanalüüsi nõudena. Mitmete intervjuueeritavate varasem teadlikkus uurija taustast mõjutas eeldatavasti vastuseid suurema süsteemsuse ning avatuse

suunas võrreldes näiteks olukordadega, kus intervjueeritav vastaks samadele küsimustele esitatuna oma riigi ametiasutuse järelpärimisena või ajakirjandusliku teabenõudena.

Uuriija saatis intervjueeritavatele e-maili teel ette uurimistöö eesmärgi kirjelduse, intervjuu reeglid ja küsimused, et intervjueeritavate nõusolek ning intervjuu tingimused oleks intervjuu toimumise ajaks võimalikult selgelt kaalutud. Uuriija hindab sellist praktikat oluliseks ka saadud vastuste sisulise kvaliteedi saavutamisel. Tegemist on akadeemilise, mitte päevakajalise ajakirjandusliku intervjuuga. Uuriija eesmärk ei ole intervjueeritavat „rabada“ või provotseerida (vt Vrij, *et al.*, 2014; Duffield, 2009), vaid saada neilt põhjalikud läbikaalutud vastused, mis aitavad avada uuritavat fenomeni. Autor koges, et intervjueeritav ja intervjueerija töötasid intervjuude käigus koos, mitte ei vastandunud üksteisele.

Intervjueeritute isikud ja nende taust on esitatud Tabelis 5. Piloot-intervjuud viidi läbi intervjueeritavatega AU1 ja PR1. Inimesed ise hindasid oma antud uurimistöö objekti käsitleva ekspertiisi pikkuseks keskmiselt 12,5 aastat. Kogenuimad intervjueeritud olid Eesti (AU1), Rootsi (AU6) ja Leedu (AU5) akadeemilised uurijad. Ajaliselt kõige lühem kogemuste pagas oli Soome (PR6), Läti (PR5) ja ühel Eesti praktikul (PR2). AU1-l on aastatepikkune praktiline kogemus Eestist, aga praeguseks on ta mitmeid aastaid tegelenud valdkonna akadeemilise uurimisega Lätis. Kogemuste varieeruvust riigiti peegeldab valdkonna süsteemse arendamise ajajoon, mida käsitletakse käesoleva peatüki juhtumianalüüsides.

Tabel 5. Intervjueeritud (autori koostatud)

Intervjueeritav, kood	Kategooria	Riik	Ametikoht	Valdkonna kogemus (aastates)
Peeter Tali (AU1)	akadeemiline uurija, praktik	Läti, Eesti	NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskuse asedirektor	27
<i>Anoniüümne</i> (PR1)	praktik	Eesti	Riigikantselei ametnik	12
<i>Anoniüümne</i> (AU2)	akadeemiline uurija	Eesti	Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut, PhD	18
Ilmar Raag (AU3)	akadeemiline uurija, praktik	Eesti	Valitsuse kommunikatsioonibüroo psühholoogilise kaitse/ strateegilise kommunikatsiooni nõunik; TÜ vabade kunstide professor 2018–2019, MA	13

Andis Kudors (AU4)	akadeemiline uurija	Läti	Läti Ülikooli sotsiaalteaduskonna lektor (politoloog), MA	15
Siim Kumpas (PR2)	praktik	Eesti	Valitsuse kommunikatsioonibüroo strateegilise kommunikatsiooni nõunik	3
Nerijus Maliukevičius (AU5)	akadeemiline uurija	Leedu	Vilniuse ülikooli rahvusvaheliste suhete ja politoloogia instituudi teadur ja lektor, PhD	20
Mikael Tofvesson (PR3)	praktik	Rootsi	Rootsi Kriisireguleerimise Ameti informatsioonilise mõjutustegevuse tõkestamise sektiooni juht	12
Magnus Hjort (AU6)	akadeemiline uurija	Rootsi	Rootsi Riigikaitse Kõrgkooli teadur, PhD	21
<i>Anonüümne</i> (PR4)	praktik	Läti	Kaitseministeeriumi juhtivametnik	8
Saara Jantunen (AU7)	akadeemiline uurija	Soome	Soome Kaitseuringute Keskuse infosõja uurija, PhD	11
Guna Šnore (PR5)	praktik	Läti	Peaministri strateegilise kommunikatsiooni nõunik; NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskuse analüütik	4
Jussi Toivanen (PR6)	praktik	Soome	Soome Riigikantselei kommunikatsiooni strateegilise kommunikatsiooni ja kriisikommunikatsiooni juhtspetsialist	4
Romanas Judinas (PR7)	praktik	Leedu	Leedu Riigikantselei kriireguleerimise büroo julgeolekuga seotud strateegilise kommunikatsiooni koordinaator	8

Intervjuude läbiviimise meetod ning intervjuu reeglid olid oluliselt seotud uurimistöö **eetiliste kaalutlustega**. Intervjuud viidi läbi ajal, kui ka Põhjala-Balti regioonis kasvas viiruse SARS-COV-2 pandeemiline levik. Seetõttu oli eelistatud intervjuerimisviisiks nakatumisohutu kommunikatsioonitehnoloogiast vahendatud videointervjuu. Kuuest neli intervjueritud praktikut (PR1, PR2, PR4, PR5) olid igapäevaülesannetega seotud epideemia ühiskondlike ja informatsiooniliste mõjude analüüsi või nendega seotud riskide maandamisega. Seetõttu pidas autor oluliseks intervjuu läbiviimist viisil, mis takistaks võimalikult vähe nende pingeliste tööülesannete täitmist. Üks intervjueritav (PR4) pidi pandeemiaga seotud kiireloomuliste ülesannete tõttu intervjuu katkestama, aga ta nõustus selle omal initsiatiivil hiljem teises kanalis lõpuni viima.

Oluliseks kaalutluskohaks intervjuude läbiviimisel oli isikuandmete kaitse. Antud uurimisprobleemi puhul on see eriti aktuaalne, sest varasemast on Eestis, Soomes ja Rootsis teada psühholoogilise kaitse vajadusest rääkivate avalike esinemiste suhtes tekkinud vaenulikke reaktsioone (Narits, 2015, 36

lk 6–7; Jermalavičius & Parmak, 2012, lk 3; Rebane, 2009, lk 165; Aro, 2020, lk 253–266; 197–223), mis ulatuvad *ad hominen* kriitikast diskrediteerimisrännakute (i.k. *character assassination*) ja otseste ahistamiskampaaniateni. Samuti oli oluline vältida võimalust, et intervjueeritavad kogemata avaldavad tundlikust julgeolekuvaldkonnast informatsiooni, mida nad on kohustatud siseriikliku õigusliku regulatsiooni alusel kaitsma.

Autori peamine meede isikuandmete kaitseks oli intervjueeritavatele võimaluse andmine ise otsustada, kas nad soovivad esineda oma nime all või jääda anonüümseks. Võimalus sisaldus intervjuu reeglites, mis saadeti enne intervjuud kirjalikult, korrati üle intervjuu alguses ja küsiti üle intervjuu lõpus. Intervjueeritavaid teavitati, et intervjuu lindistatakse. Kõik nõustusid. Intervjueeritavatele lubati, et nad võivad jääda anonüümseks ka teatud vastustes. Intervjueeritavatele teadvustati võimalust, et nad võivad intervjuu lõpus ka terve intervjuu kasutamise vetostada. Seda ei juhtunud.

Kolm intervjueeritut (AU2, PR4, PR1) otsustasid jääda anonüümseks. Nende intervjuud on transkribeeritud ja talletatud viisil, mis ei võimalda nende isikuid kindlaks teha sh on eemaldatud kaudsed viited nende isikule. Viitamisviis on konkreetsete intervjueeritutega kokku lepitud. Üks intervjueeritav (AU2) palus intervjuust eemaldada vastustes mainitud kolmandate isikute isikuandmed. Seda soovi on arvestatud.

Intervjueeritutel on õigus inimväärkuse kaitsele. Kvalitatiivsete intervjuude protokollimise nõuded aga eeldavad võimalikult täpselt intervjuu sisu kajastamist kirjalikus tekstis (Stonehouse, 2019). Suulises kõnes esineb paratamatult inimestel mõttekatkestusi, sõnaeksimusi, kokutamist. Kirjalikult antud küsimustele vastates toimetaks vastaja need välja, et vastused tema mõtteid täpselt peegeldaks. Mõlemate nõuete üheaegseks arvestamiseks on tehtud intervjuudest võimalikult täpne tõendusväärne transkriptsioon, millest on kahel juhtumil eemaldatud detaile, aga intervjuude täistekste publitseeritavale magistritööle ei lisata ning töös esitatakse tsitaadid vajadusel keeleliselt toimetatuna. Sellega tagatakse töö selgus ning piisav täpsus koos intervjueeritute väärkuse kaitsega.

Kokku viidi läbi 14 intervjuud, keskmise kestusega 56 minutit. Lindistustulemused olid arusaadavad. Intervjuude läbiviimiseks kasutati suhtlustarkvara, mis intervjueeritavale oli kättesaadav. Seetõttu on kasutatud nii Zoomi, Skype, MS Teamsi kui ka Skype for Business platvorme. Lindistamiseks kasutati tarkvara sisseehitatud salvestamise funktsionaalsust ja dubleeriti lindistamist diktofoniga Olympus VP-10. MS Teams salvestus ebaõnnestus, aga intervjuu on olemas diktofonilindistustena. Pilootintervjuud ning üks põhivalimi intervjuu viidi intervjueeritavate soovil

läbi Tallinnas näost näkku ja jäädvustati diktofoniga. Ülevaade intervjuude tehnilistest andmetest on toodud Lisas 2.

Intervjuude transkribeerimiseks kasutati kaheastmelist lähenemist. Kõigepealt loodi masintuvastatud tootranskriptsioon ning seejärel kuulati intervjuu läbi ja toimetati tootranskriptsioon täpseks. Eestikeelse tootranskriptsiooni aluseks oli Tallinna Tehnikaülikooli keeletehnoloogia labori (Alumäe & Tilk, 2018) loodud veebipõhine kõnetuvastusteenus Webtrans (<http://bark.phon.ioc.ee/webtrans/>). Ingliskeelne tuvastus tehti tarkvaraga Dragon Professional Individual 15. Toimetamisel kasutati veebipõhist keskkonda Transcribe (<https://transcribe.wreally.com/>). Kõigi kirjeldatud tarkvaraliste vahendite privaatsuspoliitika kinnitab, et kasutatavaid audio- ja tekstifaile nad ei säilita ega tee kolmandatele osapooltele kättesaadavaks. See oli lisaks ergonoomilisele funktsionaalsusele oluliseks valikukriteeriumiks andmekaitse kaalutlustel.

Intervjuude sisuliseks analüüsiks loodi teooriale tuginevad uurimisküsimustega seotud kategooriad ja koodid, mis on toodud Tabelis 6. Kokku kodeeriti intervjuud kuues kategoorias 38 täpsema koodiga, sealhulgas lähenemisviiside ja soovitude osas kasutati teooria poolt seletamata, aga empiirilisel tuvastatud lähenemisviiside ning soovitude tuvastamiseks koodi „muu“ edasiseks analüüsiks. Korralduse ja nõuete kategooria koodid operatsionaliseeriti teoreetilisele vundamendile intervjuude esmase ülevaatamise tulemusena. Ülejäänud kategooriad ja koodid tulenevad uurimisküsimusest ja teoriast, nagu näidatud käesoleva töö esimeses peatükis, vahetult. Intervjuude transkriptsioonide analüüsiks kirjeldatud kategooriate ja koodide lõikes kasutati andmetöötlustarkvara QSR NVivo 10 for Windows.

Tabel 6. Kvalitatiivse analüüsi kategooriad ja koodid (autori koostatud)

UURIMISKÜSIMUS	KATEGOORIAD JA KOODID
Millised on kontseptuaalsed ja töökorralduslikud erinevused ja ühisosad uuritavate riikide psühholoogilise kaitse süsteemides?	<p>1. MÄÄRATLUS: Nimetus; Definiitsioon</p> <p>2. KORRALDUS: Võtmeosaline; Tsentraliseeritus vs detsentraliseeritus</p> <p>3. EELISTATUD LÄHENEMINE (+): Kodanikuühiskond; Faktid korda; Koostöö; Vastunarratiiv; Vastupropaganda; Heidutusläve tõstmine; Ignoreerimine; Regulaatiivne, Karm; Muu lähenemine.</p> <p>4. VÄLDITAV LÄHENEMINE (-): Kodanikuühiskond; Faktid korda; Koostöö; Vastunarratiiv; Vastupropaganda; Heidutusläve tõstmine; Ignoreerimine; Regulaatiivne, Karm; Muu lähenemine.</p>
Millised julgeoleku- ja poliitikasündmused on mõjutanud praegust psühholoogilise kaitse korraldust uuritavates riikides?	<p>5. SÜNDMUSED: Julgeolekustamise kõnetegu; De-julgeolekustamise kõnetegu; Julgeolekusündmus</p>
Milliseid nõudeid peaks riigid arvestama kestliku psühholoogilise kaitse korralduse väljaarendamisel?	<p>6. NÕUDED: Väärtused; Kaitsetahe; Distantne päevapoliitika; Võrgustikulisus; Infokeskkonna põimitus; Strateegiline kommunikatsioon; Avatus vs varjatus; Ootuste juhtimine; Lendsõnade vältimine; Kriitika talumine; Muu</p>

Dokumendianalüüsis (ülevaade allikatest Lisas 3) otsiti samuti vastuseid uurimisküsimustele, arvestades dokumendi staatust ja loomise konteksti ning ekspertide antud hinnanguid dokumendi relevantsusele psühholoogilise kaitse määratlemisel või töökorralduse suunamisel. Osa dokumente on õigusaktid, osa avavad plaane ja visioone, osa annavad psühholoogilise kaitse kujunemise kohta faktoloogilisi viiteid ning osa on eelnevalt sarnastel alustel samaaegselt koostatud hinnangud uuritavate riikide strateegilisele kultuurile või ühiskonna julgeolekule.

Psühholoogilise kaitse eesmärke ja tegevusi hõlmava ametliku diskursuse puhul on käesoleva töö teooriast lähtudes oluline tuvastada, kas diskursuse korrastatud tuumana (vt Lotman, 1999, lk 15) joonistuvad välja *ühisväärtused* ja/või *kaitsetahe*. Dokumentide konteksti puhul arvestatakse nende

koostamisele eelnenud regioonis tähelepanu äratanud julgeolekusündmusi (uurimisküsimus 2) ning tekstides eksplitsiitselt või implitsiitselt avalduvaid infokeskkonna julgeolekustamise (või de-julgeolekustamise) taotluseid. Julgeolekustavate kõnetegude (sh riiklike strateegiadokumentide) puhul vaadeldakse, millises kontekstis (ühiskonna julgeolek, riigikaitse, valitsuskommunikatsioon, elanikkonnakaitse, kriisivalmidus) psühholoogilist kaitset raamistatakse. Oluline on olemuslik seos lähima paralleelmõistega *strateegiline kommunikatsioon*. Eelistatud lähenemised vaenuliku mõjutustegevuse tõkestamisel peegeldavad kaudselt mitte ainult riikide suurstrateegiaid, vaid ka seda kuidas antud riigi julgeolekukultuuri hierarhiasse asetuvad kodanik, rahvas ja riik – kas nende huvisid peetakse julgeoleku kontekstis üheväärseks või koguni samastatakse – ning keda peetakse psühholoogilise kerksuse loojaks. Selline vaade võimaldab mõista psühholoogilise kaitsega seotud ühiskonnakäsitluse ja julgeolekustamisaotluste samaväärsusloogikaid Ernesto Laclau ja Chantal Mouffe'i (Laclau & Mouffe, 1985, pp. 143–145) mõttes uurimisülesannete 1–5 täitmisel.

Uurimistöö on tehtud julgeoleku-uuringute paradigmas ja sissejuhatuses (vt lk 6 ja 7) kirjeldatud uurimistasandite ja uurimisülesannete raamides, millest lähtuvalt ka põhimõistete kujunemislugu kirjeldatakse. Sügavam keeleti võrdlev ega kitsam sotsiaaldemograafiline analüüs skooopi ei kuulu.

Kui psühholoogilise kaitse tõlgendustes valitsevad loogilised vastuolud või tekstimaterjalist ning intervjuudest ilmneb, et ametlik käsitlus peidab mingit osa praktilistest alustest, juhitakse nendele juhtumianalüüsis ja riikidevahelistes võrdluses tähelepanu. Analüüsi tulem on aluseks soovitudele selgemalt mõistetava ning läbipaistvama psühholoogilise kaitse korralduse ehitamisel (uurimisülesanne 6). Järgnevalt esitatakse käesolevas peatükis juhtumiuuringu tulemused riikide kaupa ja seejärel riikidevahelise võrdlusena.

2.2. Rootsi Kuningriigi juhtumianalüüs

Rootsi tegevused infokeskkonna kaudu riikliku julgeoleku tagamiseks ulatuvad Teise maailmasõja eelsetesse aastatesse. Teise maailmasõja ajal, kus Rootsi strateegiaks oli jätkuva poliitilise neutraalsuse säilitamine, tegutses 630-inimeseline valitsusasutus Riigi Infobüroo (rts.k *Statens Informationsstyrelse* – SIS), mille ülesanneteks oli tagada elanikkonna informeeritus, aga ka korraldada tsensuuri sõjaga seotud informatsiooni üle. (Tubin, 2003, s. 13; Bergrum, 2019; AU6, 2020)

1948. aasta kommunistlik riigipööre Tšehhoslovakkias ajendas Rootsit oluliselt tõsisemalt valmistuma võimalikuks sõjaks Euroopas, mis võib puudutada ka Rootsit. Üheks oluliseks ohuks peeti kommunistlikku õõnestustööd elanikkonna suunas. Samas Teise maailmasõja aegset riigi

infopoliitikat, mida viljeles SIS, peeti ühiskonna vabaduste suhtes selgelt liiga invasiivseks. 1948. aastal hakkas siseminister Eije Mossbergi juhtimisel lahendusi otsima komisjon, mis tegutses 1953. aastani ja tegi ettepaneku psühholoogilise kaitse süsteemi väljaarendamiseks. 1. juulist 1954. aastal loodi psühholoogilise kaitse alase kriisivalmiduse komitee (rts.k *Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar* – BN). (Tubin, 2003, s. 16–17, 13; AU6, 2020)

Nimetus „psühholoogiline kaitse“ (rts.k *psykologiskt försvar*) tundus toona piisavalt arusaadav, aga ka piisavalt eristav kogetud sõjaaegsest teavitamise- ja tsensuurikorraldusest, millest sooviti distantseeruda (Rossbach, 2017; PR3, 2020; AU6, 2020). Rootsi külma sõja aegse psühholoogilise kaitse ajaloo kohta doktoritöö koostanud Magnus Hjort peab tõenäoliseks, et nime valikul mängis olulist rolli samal perioodil toimunud psühholoogia kui teaduse populaarsuse kasv (AU6, 2020). Tõepoolest, 1940ndate lõpus ja 1950ndatel kirjutasid avaldasid oma klassikaks saanud käsitlused Kurt Lewin, David Wechsler, Donald Hebb, Carl Rogers, Solomon Asch, Karl Erikson, Hans Eysenck jt. ning perioodi on hakatud koguni kognitiivseks revolutsiooniks kutsuma (Gardner, 1986). Autor peab tõenäoliseks, et uurimiskomisjoni oluliseks inspiratsiooniallikaks valdkonna nimetamisel võis olla ka esimeste **psühholoogilise sõjapidamise** käsitluste selle nimetuse all publitseerimine lääneriikides (Linebarger, 1948). Rootsi psühholoogilise sõjapidamise ideede pioneer Husén Torsten (1942) eelistas kaitsestrateegiat nimetada *propaganda kaitseks*, mis aga käibele ei läinud (AU6, 2020).

1962. aastal asutati BN-i kõrvale Totaalkaitse Teabeamet (*Totalförsvarets upplysningsnämnd – TUN*), mille ülesandeks oli koordineerida totaalkaitse ja julgeolekupoliitika informatsioonilisi tegevusi. TUN-i tegevuse peamiseks sisuks oli sõjavalmidusega seotud elanikkonnakaitse teavitusmaterjalide tootmine ja levitamine. (Tubin, 2003, s. 22–23) Peamiseks asutuseks, millel oli ka oma sõjaaja reservkoosseis ja sõjaaja ülesanded, jäi siiski BN, mis tegeles kaitsetahte uuringute, kodanikuühiskonna koostöövõrgustike ehitamise ja ajakirjanduse kriisivalmiduse tõstmisega (AU6, 2020). 1985. aastal koondati tegevused uude Psühholoogilise Kaitse Ametisse (rts.k *Styrelsen för psykologiskt försvar – SPF*), mis tegutses 2008. aasta lõpuni (Tubin, 2003, s. 23–24, AU6, 2020).

Nõukogude Liidu kokkukukkumine 1991. aastal tõi järkjärgult kaasa totaalkaitse laialisaatmise, sest tundus, et eksistentsiaalsed ohud on lõplikult läinud (AU6, 2020; PR3, 2020). Poliitikud käsitlesid julgeolekut kui midagi, mis on niigi tagatud ning keskendusid „esmatähtsatele ohtudele nagu pandeemiad, terrorism ja kliimamuutused,“ kirjutab Robert Dalsjö (2018) Rootsi heidutuspoliitika ülevaates. Selles vaimus ühendati ka SPF kriisireguleerimisega seotud riigiasutustega Rootsi

Kriisireguleerimise Agentuuriks (rts k *Myndigheten för samhällsskydd och beredskap* – MSB) alates 2008. aastast (Regeringen, 2007).

MSB korraldatavas ühiskonna julgeoleku tagamises domineerib Kristina Syki ja Carl Rådestadi hinnangul tsiviilkriisideks valmistumise narratiiv. Erinevalt külma sõja aegsest riigi ning kohalike omavalitsuste kesksest koordineerivast rollist, peetakse tähtsaks inimjulgeolekut kodus ja võõrsil, mis väljendub taotluses õpetada inimesed ise riskidega hakkama saama ja kriisides üksteist tõhusamalt toetama. (Syk & Rådestad, 2018)

MSB-s informatsioonilise mõjutustegevuse vastast üksust juhtiva Mikael Tofvessoni sõnul on psühholoogilise kaitse alased tegevused asutuse ühe vähemtähtsa funktsioonina alles jäänud Venemaa agressiivse käitumise tõttu Eesti vastu 2007. aastal, Ukraina vastu 2014. aastast ning seejärel Ameerika Ühendriikide 2016. aasta presidendivalimistesse sekkumise pärast (PR3, 2020). Peamiseks äratuskellaks psühholoogilise kaitse taastamisel peavad mõlemad Rootsi intervjuueeritud Venemaa hübriidsõda Ukraina vastu (PR3, 2020; AU6, 2020).

Inimjulgeoleku mõtteviis peegeldub uusimas julgeolekustrateegias 2017. aastast, mille kohaselt “Rootsi soovib olla maailma juhtiv kriisiohje operatsioonidesse panustav riik”. Strateegia kirjeldab avatud ühiskonda ähvardavaid ohte, mis on seotud “digitaliseerumise loodud haavatavustega”, “infooperatsioonide ja elektrooniliste rünnetega”, “vaenulike toimijate poolt desinformatsiooni levitamisega”, põhiväärtuseid õhnestavate vaenulike toimijate sõnumite ja rünnakutega, mis võivad “kohatult mõjutada demokraatlike valimiste tulemusi”. Neid väljakutseid peavad aitama ennetada kõik ühiskonna osalised. Rootsi ja laiemalt Euroopa julgeolekuohtudest rääkides nähakse sõjaliste vahendite, mõjutusoperatsioonide ja sabotaaži kooskasutamist hübriid- või mittelineraarses sõjas. Otseselt mainitakse Venemaa õhnestavaid mõjutusoperatsioone. (Government Offices of Sweden, 2017)

Viimatises strateegias kirjeldatavad peamised psühholoogilise kaitsega seotud tegevused rõhutavad põhiväärtuste ja kaitsetahte hoidmist asutustevahelise koostöö kaudu, vaba ajakirjanduse kaitset, väljaõpet ja rahvaridust allikakriitika ning infokaeve alal. Oluliseks peetakse “arenenud ühiskondlikku suhtluskorraldust” koos “omavahelise ning riigiasutuste usaldamisega”. Otseselt mainitakse psühholoogilist kaitset seotult tõhusa luurevõimega. Ühiskonna kerksust nähakse tuginevat laiale totaalkaitse käsitlesele ja ühiskonna kriisivalmiduse planeerimisele. Koostööd otsitakse riigisektori, erasektori ja kodanikuühiskonna vahel. (Government Offices of Sweden, 2017)

Dalsjö (2018) hinnangul on uus julgeolekustrateegia küll suur samm usutava heidutuse ja totaalkaitse taastamise suunas, aga praktikas on planeeritud tegevused pigem administratiivsed ja väheseid kulutusi nõudvad; ühiskonna julgeoleku jaoks kõige olulisem muutus on reservväe ja ajateenistuse taastamine.

Rootsi kaitseuuringute instituudi FOI Strateegiline Julgeolekuhinnang 2017 loetles MSB psühholoogilise kaitse alased ülesanded desinformatsiooniga võitlemisel, kaitsetahte juurutamisel ning kriisikommunikatsiooni valmiduse loomisel, kuid pidas sellist „siin ja nüüd“ rahuaegset vaadet liiga kitsaks. Hinnang kutsub üles looma strateegilist psühholoogilist kaitset, mis on seotud sõjalise planeerimisega ja iseseisvat riigiasutust õigusega jõustada asutustevahelist psühholoogilise kaitse alast koostööd. (Rossbach, 2017)

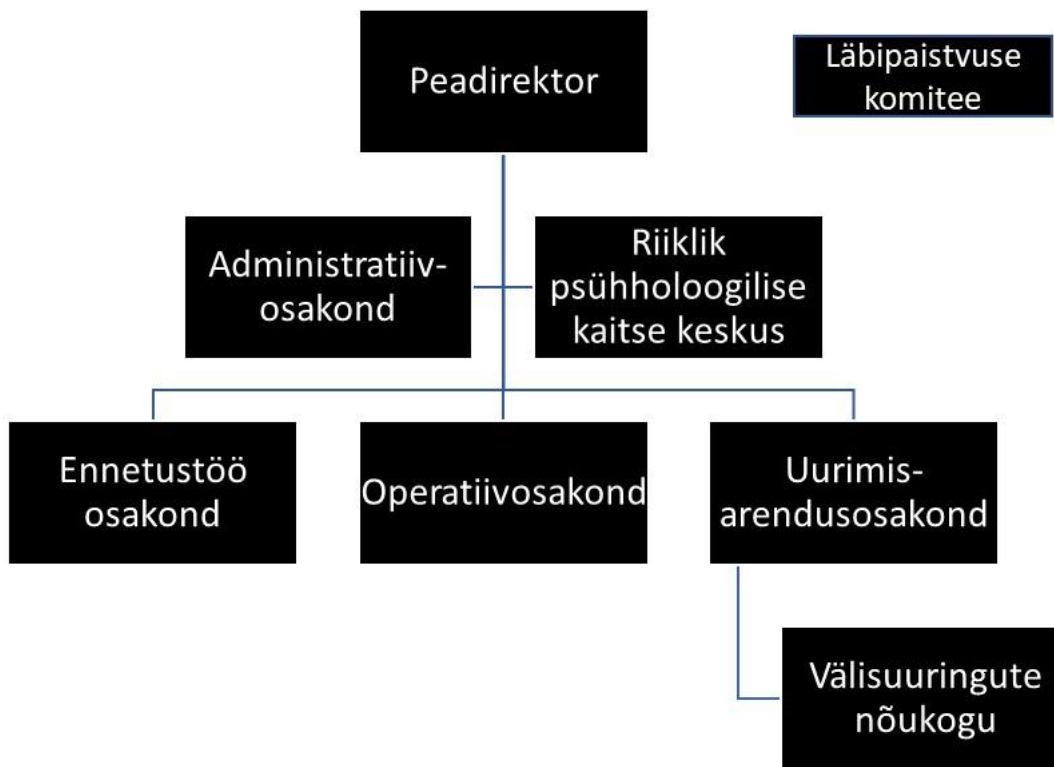
Hinnangule järgneval aastal teatas Rootsi peaminister pöördumises rahva poole, et vaja on luua eraldi riigiasutus, mille keskne otstarve on psühholoogiliseks kaitseks valmistumine ja psühholoogilise kaitse teostamine osana moodsast totaalkaitsest. Ta viitas, et tegemist on konsensust ehitava riigikaitse komitee ühise arvamusega. (Löfven, 2018; Syk & Rådestad, 2018)

16. augustil 2018 kinnitas valitsus oma korraldusega lähteülesande psühholoogilise kaitse tagamiseks uue riigiasutuse vajaduse analüüsimiseks (Regeringen, 2018). 26. mail 2020 avaldati justiitsministeeriumi egiidi all tegutsenud töögrupi arendusettepanekute aruanne pealkirjaga „Uus riigiasutus psühholoogilise kaitse tugevdamiseks. Psühholoogilise kaitse uuringu raport.“ (Regeringen, 2020).

Raporti kohaselt (Regeringen, 2020, s. 186) tuleb luua aastal 2022 laiade volitustega Psühholoogilise Kaitse Agentuur (rts.k *Myndighet för psykologiskt försvar*). Psühholoogiline kaitse on raportis ning selle osaks olevas agentuuri asutamise seaduseelnõus määratletud otstarbe kaudu: „psühholoogilise kaitse otstarve on kaitsta avatud ja demokraatlikku ühiskonda, arvamusevabaduse kujunemist ning Rootsi vabadust ja iseseisvust“ (Regeringen, 2020, s. 27, 75, 77). Raporti koostanud komisjoni meeskonnajuht Magnus Hjorti sõnul olid arutelud definitsiooni üle pingelised ning loetelu näol kokku lepitud definitsioonis on tegemist Rootsi Kuningriigi põhiseaduslike tuumväärtustega (AU6, 2020).

„Täna on peamiseks eesmärgiks vaenulike infooperatsioonidega võitlemine, 10 aasta pärast võib rõhuasetus mujal olla ja me mõtlesime, et [...] mis on see üldine otstarve. Seepärast me otsustasime määratleda psühholoogilise kaitse peamise otstarbena demokraatia, sõna- ja meediavabaduse kaitse. [...] See on otse konstitutsioonist.“ (AU6, 2020)

Raport toob ära loodava agentuuri struktuuri ning tööülesanded. Kavandatava struktuuri organogramm on esitatud Joonisel 3.

Joonis 3. Rootsi Psühholoogilise Kaitse Agentuuri väljapakutud struktuur (Regeringen, 2020, s. 186, Figur 12.1.; autori eestindus)

Joonisel 3 esitatud läbipaistvuse komitee on Rootsi riigisüsteemis suure autonoomiaga riigiasutuste demokraatliku järelevalve tagamise mehhanism. Komiteesse määratakse teiste oluliste riigiasutuste ning ühiskondlike institutsioonide esindajad. Komitee ei juhi asutust, aga kontrollib selle tegevuse seaduspärasust ning eelarvedistsipliini kinnipidamist. (AU6, 2020) Agentuuri sh sinna tähtsajaliselt suunatud teiste riigiasutuste esindajate tegevust juhib ainujuhtimise põhimõttel peadirektor (Regeringen, 2020, s. 23).

Nii ennetustöö kui operatiivosakond korraldavad oma tegevusvaldkonnas analüüsi, ühistegevust, teabevahetust ja strateegilist kommunikatsiooni. Operatiivosakond sisaldab lisaks situatsioonikeskust ning asutuse kriisivalmiduse ohvitseri. Uurimis-arendusosakond teeb uuringuid ja analüüse ning suhtleb oma toodete pinnalt avalikkusega, korraldab õppuseid, väljaõpet ja koordineerib Rootsi esindajate tegevust NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskuses, Euroopa Liidu välisestistuse strateegilise kommunikatsiooni rakkerühmas EAST jt

psühholoogilise kaitsega seotud rakendusüritingute tegevusi. Üheks olulisemaks uurimis-arendusosakonna ülesandeks on valitsuse ning riigiparaadi psühholoogilise kaitse valmiduse loomine. (Regeringen, 2020, s. 186, 145, 147, 160)

Autori hinnangul võib laias laastus pidada ennetustöö osakonna peaülesandeks psühholoogilise kerksuse loomist ühiskonnas ning operatiivosakonna ülesandeks Rootsile või Rootsi huvidele kahjuliku informatsioonilise mõjutustegevuse tuvastamist ja tõkestamist. Uurimis-arendusosakond tegeleb põhjalikuma analüütilise töö ja sõjaliste ettevalmistustega.

Riikliku psühholoogilise kaitse keskuse eesmärk on asutuseväliste pädevuste ja kompetentside rakendamine riigi psühholoogilise kaitse arendamisse. See sisaldab agentuuri käsutusse antud julgeolekuametnikke, elektroonilisi töökeskkondi, alalisi julgeolekukoostöö- ja koordinatsiooniformaate. Agentuur on kavandatud ühena vähestest Rootsi riigiasutustest, kel on õigus suunata Rootsi signaalluuret. Nimetatud keskuse täpsemat ülesehitust ja töökorraldust avalik raport ega intervjueritud avaldada ei saanud. (Regeringen, 2020, s. 161, 167, 170, 178; AU6, 2020)

Autor leiab, et Rootsi psühholoogiline kaitse on märkimisväärselt laiemalt määratletud ning praktiliselt korraldatud kui vaenuliku mõjutustegevuse tõkestamine mõne üksiku ideaaltüübilise lähenemisega (vt ptk 1.3.). Sellele viitab süsteemne ühiskonna kerksuse ehitamine rahuks, kriisiks ja sõjaks ning läbimõeldud koostöökorraldus luure, julgeoleku ja avaliku korra tagamisega seotud üksustega (Regeringen, 2020, s. 145, 150, 151, 154, 170).

Kokkuvõttes võib Rootsi peaministri tegevust psühholoogilise kaitse süsteemi taastamisel lugeda edukaks julgeolekustamise juhtumiks. Nii Rootsi psühholoogilise kaitse praktik (PR3, 2020) kui akadeemiline uurija (AU6, 2020) kinnitavad, et ühiskonnas on psühholoogilise kaitse võime arendamine hästi vastu võetud. PR3 (2020) tunnistab, et veidrad ideoloogilised äärmuslased (i.k. *fringe groups*) vasakult, paremalt ja isolatsionalistlikust kandist kritiseerivad riigikaitset alati, aga nende sõna ei maksa. Autori hinnangul on tegemist tähelepanekuga, mis pärast teiste riikide kogemuse hindamist võib väärida üldise psühholoogilise kaitse kriitika talumise soovitusena väljatoomist.

2.3. Soome Vabariigi juhtumiuuring

Soome sõjajärgne strateegiline lähenemine riigikaitsele on ajalooliselt koosnenud kolmest näiliselt erisuunalisest kontseptsioonist – dialoogist, heidutusest ja kerksusest. See tuleneb Teise maailmasõja kogemusest, mille tõttu on Soome ehitanud üles ühe tugevama Euroopa reservväe ning

kogu ühiskonda hõlmava julgeolekukäsitluse. Tugevate relvajõudude ametlik põhjendus oli, et keegi ei ründaks Soome kaudu tema (ida)naabrit. Nn soometumise tõttu on Soome olnud külma sõja ajal väga ettevaatlik kõigi oma tegevuste kommunikatsioonilise mõju osas. Kui president Mauno Koivistolt küsiti, mis on Soome idee, vastas ta lühidalt: „Ellujäämine.“ (Salonius-Pasternak, 2018)

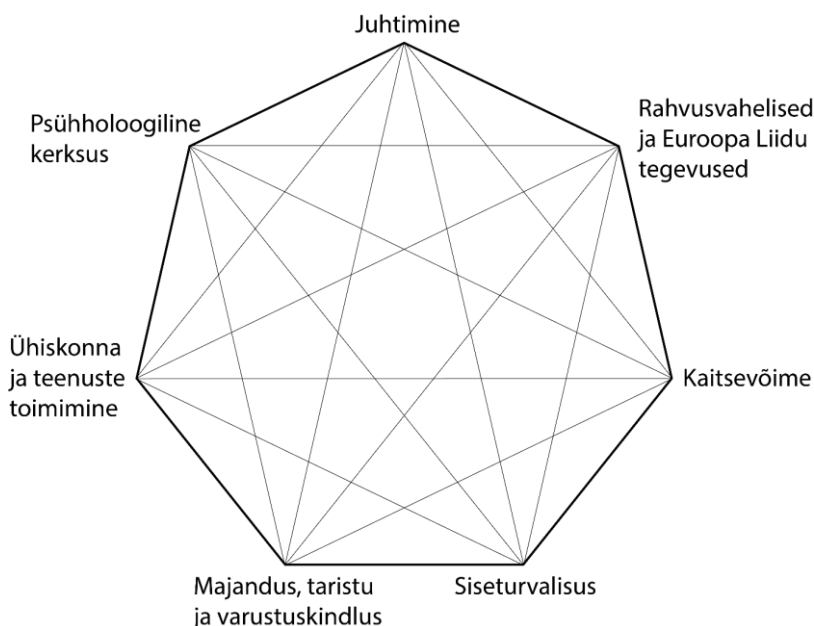
Külma sõja ajal ei proovinud nõukogude mõjutustegevus mitte ainult Soome poliitikuid survestada, vaid kasutas Soomet ka rahvusvahelise informatsioonilise mõjutustegevuse platvormina. Pärast Austriast välja viskamist toodi Helsingisse KGB-kontrollitava Maailma Rahunõukogu (i.k *World Peace Council*) peakorter ning Soomes korraldati Euroopa vasakliikumistele atraktiivseid nõukogudemeelseid noorsoofestivale ja seminare, millel hoidis silma peal Soome kaitsepolitsei. (Simola, 2013, lk 26, 136–138)

Riigikaitse, mõjutustegevuse ja vastuluure teemadel on hoidnud riigiasutused avalikkuses madalat profiili. Ka psühholoogilise kaitse temaatika ei pälvinud autori tehtud andmepäringute tulemuste põhjal aastaid avalikku arutelu. Kaitseministeeriumi juures tegutses aastatel 1964–2005 kaitsetahte uuringute korraldamise ning riigikaitse valdkonnaga tegelevate poliitikute, ametnike ja ühiskonnategelaste kaasamise organisatsioon nimega psühholoogilise kaitse arendusnõukogu (sm.k *Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta*), mille ülesandeid täidab nüüd riigikaitse informatsiooni nõukogu (sm.k *Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta*). (kylmasota.fi, 2020; Poulustusministeriö, 2020, p. 1)

Saara Jantunen (AU7, 2020) kirjeldab varasemat külma sõja aegset lähenemist psühholoogilisele kerksusele järgmiselt: „Nad tahtsid psühholoogilist kaitset arendada, aga meie olukord ja Soome poliitika nägi, et seda ei saa teha. [...] Seetõttu oli rohkem kaitsetahte mõõtmist aastast aastasse kui millegi tegemist.“ Võrgustunud mitteametlikku nn saunapoliitilist julgeolekukorraldust psühholoogilise kerksuse loomiseks selgitas Jantunen (AU7, 2020): „Osasid asju sa ei taha arutada avalikult, vaid parem piiratud seltskonnas ja kontrollitud keskkonnas, siis sa saad räägitut ka eitada; „Ei ma ei öelnud nii. Ma olin üldse purjus.“ [...] See on osa Soome poliitilisest ajaloost, mis oli väga pragmaatiline.“

2010. ja 2017. aasta ühiskonna julgeoleku laia käsitlust avavad riiklikud julgeolekustrateegiad kasutavad ühe ühiskonna elutähtsa funktsiooni kohta mõistet psühholoogiline kerksus (sm.k *henkinen kriisinkestävyys*), mille arendamise peavastutav on haridus- ja kultuuriministeerium, ent kus rolli omavad kõik (Hallitus, 2010; Hallitus, 2017).

Ühiskonna elutähtsaid funktsioone nähakse ülejäänud funktsioonide toimimisega läbipõimituna, nagu esitatud Joonisel 4.

Joonis 4. Soome ühiskonna elutähtsaid funktsioonid (Hallitus, 2017, lk 14, Fig. 3; autori korrigeeritud eestindus)⁴

Psühholoogiline kerksus tähendab Soomes „indiviidide, kogukondade, ühiskonna ja rahva võimet seista vastu kriisiolukorras tekkivatele survetele ja toibuda nende mõjust“, mis väljendub kaitsetahtes, usalduses riigiasutuste vastu ja vastutustundlikus kriisikäitumises (Hallitus, 2017, p. 22; AU7, 2020; PR6, 2020; Valtioneuvoston Kanslia, 2020, pp. 51–53). Oluline osa psühholoogilisest kerksusest on Soome kultuuriruumi elujõulisuse ja traditsioonide säilitamine. Selles on oluline roll haridussüsteemil, valitsuskommunikatsioonil, kirikul ja kultuuriasutustel. (Hallitus, 2017, p. 23; Hallitus, 2010, s. 51–53)

Jussi Toivanen selgitab intervjuus “psühholoogilise kerksuse peavastutav ei ole kaitseministeerium, peaminister, siseminister või mõni muu, vaid haridus- ja kultuuriministeerium. See rõhutab väga hästi soomlastele Soome lähenemist teemale: on haritud inimesed, kes tunnevad oma kultuuripärandit. Nad teavad, kes on Soome. Ja nad tunnevad, et neil on meie ühiskonnas koht. Nad

⁴ Originaalskeemil ei ole psühholoogiline kerksus ja rahvusvahelised tegevused, juhtimine ja siseturvalisus ning rahvusvahelised tegevused ja siseturvalisus vahetult seotud. Strateegia tekstist ilmneb, et neid siiski nähakse vahetult seotuna ja joonte puudumine skeemil on hooletusviga.

tunnevad, et võivad riiklikke, avalikke ja erainstituutseid usaldada. Sellel on mõju nende kaitsetahtele.” (PR6, 2020).

Soome elanikkonna psühholoogilist kriisivalmidust on seletatud kui soomlaslikku sitkust ja julgust keerulistes olukordades väljendava kultuurilise mõiste “*sisu*” kaudu (Lomas, 2018; Sinkkonen, 2013). Toivanen (PR6, 2020) peab sellist vaimset ja ühiskondlikku seisundit Talvesõja ime peapõhjuseks ning ka Soome elanikkonna tänavuse pandeemia eriolukorra aegse vastutustundliku käitumise aluseks.

Soome riigijuhid on viimastel aastatel korduvalt toonud avalikku päevakorda psühholoogilise kerksuse teema seotuna Venemaa mõjutustegevuse (Presidentti, 2014), infokorratuse (YLE, 2014) ja viimati seoses pandeemiaga toimetulekuga peaministri ja presidendi pretsedenditl ühisel pressikonverentsil (Valtioneuvosto, 2020).

Nii intervjueritud kui julgeolekustrateegia rõhutavad, et psühholoogiline kerksus ei ole ainult kriisiaegse fookusega, vaid selle teadlik kujundamine toimub tavaolukorras, kriisi ajal ja kriisist toibudes. Kriisist toibumise planeerimine on osa kriisideks valmisoleku süsteemist. (AU7, 2020; PR6, 2020; Valtioneuvoston Kanslia, 2020, p. 24)

Kehtiva strateegia juhtimise peatükk kirjeldab riigi olukorratäpsuse mehhanismi ja valitsuskommunikatsiooni kui kriitilisi julgeolekuvõimeid. Juhtimise peatüki valmidusprogramm näeb ette, et „ettevalmistused ja vaenulikele infooperatsioonidele vastamine tuginevad riigiasutuste ja võtmetoimijate koostööle“. (Hallitus, 2017, pp. 15–16, 31–32)

Autori arvates on indikatiivse väärtusega, et kehtiva ühiskonna laia julgeoleku strateegias defineeritud vaid 11 julgeolekumõiste seas määratletakse „ hübriidset mõjutustegevust“ ja „infooperatsioone“. Aaltola & Juntunen (2018) leiavad, et Soome ühiskonna esmane reaktsioon Venemaa mõjutustegevusele on alati olnud võrgustike kaudu sisemise kokkukuuluvustunde kasvatamine, et „immuniseerida ühiskonda hübriidse mõju eest.“ Samas on arusaam sellest, et ei tunta häid praktilisi lahendusi ning soov heidutusvõimet mitmekesistada viinud Euroopa Hübriidohtude Tõkestamise Oivakeskuse (COE) asutamiseni Helsingis (Aaltola & Juntunen, 2018; Salonius-Pasternak, 2018, hybridcoe.fi, 2020). Riik on valmis saatma spetsiifiliste hangete ning julgeolekuoperatsioonidega jõulisemaid sõnumeid, kui retooriliselt (Salonius-Pasternak, 2018).

Vaenuliku mõjutustegevuse tõkestamine on Soomes detsentraliseeritud ning erinevaid riigi- ja omavalitsusasutusi õpetatakse sellega süsteemselt tegelema (PR6, 2020; Valtioneuvoston Kanslia, 2020, pp. 45–48).

Ametlikult on strateegilise kommunikatsiooni kaudu mõjutustegevuse tõkestamisel kaks lähenemist, mis jagunevad kokku neljaks alalähenemiseks (nn sammuks):

A. Faktipõhine reaktsioon:

1. *Olukorra hindamine* erinevatest perspektiividest; tehniolude täpsustamine; meedia ja teiste koostööpartnerite kaasamine.
2. *Teavitamine*: läbianaalüüsitud sihtgrupile faktipõhise teabe edastamine, mis viitab usaldusväärsetele tõese info allikatele ja koostööpartnerite teavitamine tehtust.

B. Kehtestav reaktsioon:

3. Koostööpartnerite kaasamine *vastunarratiivi* tõhusaks edastamiseks, mida toetatakse erinevate ürituste, faktide ja meediaoperatsioonidega.
4. Kaitse (otsene vastutegevus mõjutusoperatsioonidele), taktika valik:
 - a. *ignoreerimine* (enim soovitatav);
 - b. *õiguslike meetmete* algatamine (soovitatav piirangutega);
 - c. *ligipääsu piiramine* (soovitatav selgete infokeskkonna reeglite puhul);
 - d. *paljastamine* (soovitatav erakorralistel juhtudel).

(Valtioneuvoston Kanslia, 2020, pp. 45–46)

Autori hinnangul on psühholoogilise kerksuse kontseptsioon Soome ühiskonna eliidis selgelt tähtsustatud. Detailsem info õnnestus autoril hankida vaid selle psühholoogilise kerksuse osa kohta, mida käsitletakse strateegilise kommunikatsioonina. Vaenuliku mõjutustegevuse tõkestamisel eelistab Soome kohanduvat suurstrateegiat, aga on valmis liikuma ka kaitsva suurstrateegia rakendamise suunas. Strateegiline kommunikatsioon ja sõjaline heidutus ei ole lõimitud. Nagu tõi esile intervjueritud Soome infosõja uurija Saara Jantunen (AU7, 2020) mõistavad tugevama ja praktilisema psühholoogilise kaitse vajadust kõik, aga varasem põlvkond suhtub uutesse lähenemistesse infohtudega toimetulemisel skeptiliselt.

2.4. Eesti Vabariigi juhtumianalüüs

Eesti psühholoogilise kaitse kaugem eellugu, mis ühiskonna julgeoleku tagamist selles töölõigus siiani, vahel kohatult, mõjutab, ulatub 1930ndatesse aastatesse, kui sarnaselt paljude tollaegsete Euroopa riikidega kehtestati 12. märtsil 1934 autokraatne valitsemisvorm. Üheks riigivalitsemise

vormiks oli riigi propagandatalitus, mille täpne nimetus ja roll tegutsemise ajal muutus. Vastav institutsioon tegeles rahvusühtsust tugevdavate kampaaniate nagu nimede eestistamine, laiem riigilipu kasutus, rahvuslille ja rahvuslinnu valik, aga piiras ka toetuste ning tsensuuriga vaba arvamuste vahetust. (Vaar, 2005, lk 99–102) Eestit okupeerinud nõukogude võim demoniseeris kogu iseseisva Eesti riigiparaati, aga ka eraldi propagandateenistust kuni 1990. aastani, kui ilmus viimane propagandatalitus põhjalikumalt diskrediteeriv mälestusteraamat (Juurvee, 2009).

Nõukogude võim oli totalitaarne. Inimesed puutusid kokku vaenuliku õõnestustegevuse hukkamõistu ning sotsialistliku propaganda ja agitatsiooni põhjendamisega hiljemalt põhikoolis. Neist esimesele kaasa aitamine tõi kaasa kriminaalkaristuse, teist aga jutlustati kui klassideta ühiskonna loomulikku osa. (Sinisalu, 2012, lk 116; Arold, 2016)

Nõukogude perioodi pärandina on Eesti riigiasutused vaenuliku mõjutustegevuse käsitlemisel olnud ettevaatlikud akadeemiliste mõistete „õõnestustegevus“ (i.k. *subversion*) ja „propaganda“ tarvitamisel. Samas olulise vastupropaganda lähenemisviisi kuuluva psühholoogilise kaitse meetodina on vaenulikke mõjutuskatseid iga-aastaselt käsitletud Kaitsepolitsei ameti aastaraamatutes. (Kaitsepolitseiamet, 1998–2019)

Eesti üha enesekindlamaks muutuval ajakirjandusel oli oluline roll riigi taasiseisvumisel (Tali, 2010, lk 36–42). Mõistetavalt sooviti kiirkorras käsumajandusest turumajandusse liikuvast ühiskonnast vabaneda kõigest sovjetlikust, riigi omanduses olevast infoteenistusest ja meediakanalid muuta äriettevõteteks ja maha müüa. See käis ka avaliku aruteluruumi ja elanikkonna informeerituse jaoks ülioluliste Eesti Televisiooni (ETV), Eesti Raadio (ER) ja Eesti Teadeteagentuuri (ETA) kohta. Omaaegne ETA peadirektor Peeter Tali peab esimeseks oluliseks taasiseisvunud Eesti psühholoogilise kaitse alaseks otsuseks ETV, ER ja ETA ülesannete ümbermääratlemist ning asutuste ellujäämiseks kriitilist erakorralist rahastamist valitsuse poolt. (AU1, 2020)

Seda, et tolleaegne infokeskkond oli kõike muud kui rahulik, näitab tõik, et Vabariigi Valitsuse pressiteenistus loodi 10. augustil 1992 ning üks tema kahest ülesandest oli „vabariigile vaenuliku propaganda neutraliseerimine“ (Valitsus, 1992; AU1, 2020; PR1, 2020; AU2, 2020; Arold, 2014).

Psühholoogilise kaitse mõiste jõudis riiklikesse julgeolekudokumentidesse esimese sõjalise kaitse strateegia kinnitamisega Riigikogus 2001. aastal. Psühholoogilist kaitset nähti ette ühe osana totaalkaitsest, mis seisneb demokraatliku kõrge kaitsetahtega kodaniku mentaliteedi kujundamises ja alalhoidmises kriisi- ning sõjaajal haridusministeeriumi eestvedamisel (Riigikogu, 2001).

Järgnevatel aastatel sai erinevate õigusaktidega psühholoogilise kaitse arendamise peavastutavaks Riigikantselei. Peeter Tali (AU1, 2020) hinnangul algas valitsuskommunikatsiooni koordineerimine 2002 või 2003 aastal ning valitsuskommunikatsiooni direktor Kristi Liiva eestvõttel alustati esimeste kommunikatsioonitöötajate ühtlustuskoolitustega. Tali (AU1, 2020) peab riiki kaitsva kommunikatsiooni oluliseks alguseks aastat 2000, mil kaitseväes hakati süsteemselt teavitustöö relvaliiki välja arendama, millest saadud rahvusvahelist oskusteavet jagati hiljem valitsuskommunikatsiooni, strateegilise kommunikatsiooni ning psühholoogilise kaitse väljaarendamisel. AU1 (2020), AU2 (2020) ja AU3 (2020) nimetavad eeskujudena Soomet, Rootsit, Suurbritanniat ja Ameerika Ühendriike.

Süsteemse psühholoogilise kaitse väljaarendamise olulisusest rääkisid avalikes sõnavõttudes kaitseväge juhatajad (Kert, 2020; Laaneots, 2001; Kõuts, 2006; Kaitseväge, 2012). Tegelik arusaamine strateegilise psühholoogilise kaitse vajalikkusest ning praktiliste arendustegevuste ajendajaks said pronkssõduriga seotud Venemaa mõjutuskampaania, mis kulmineerus massiliste korratuste, küberrünnete, majandusliku ning diplomaatilise survega 2007. aastal (ICDS, 2007; Juurvee & Mattiisen, 2020; AU1, 2020; PR1, 2020; AU2, 2020; AU3, 2020; PR2, 2020).

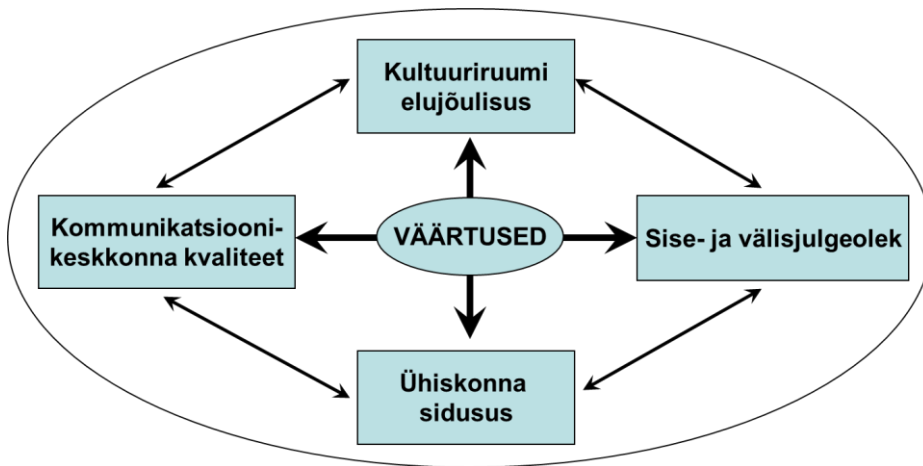
„2007 ja pronkssõduri sündmused, väga selgelt [...] mulje, mis on jäetud sellest sündmusest tagantjärele, on ikkagi selline äratuskell [...] mitte ainult strateegilise kommunikatsiooni ja psühholoogilise kaitse vallas, aga laiemalt julgeoleku ja ühiskondliku ühtehoiu vallas“ (PR2, 2020)

„Kõige olulisem on, on ma arvan see 2007. aasta sündmused, [...] mis käivitasid sellise [...] mõtlemise, et tuleks tööd hakata süsteemselt selles vallas tegema.“ (PR1, 2020)

„[...] selline oluline murrang oligi [...] pronksiööga seoses, kus [...] meil tekkis nagu rohkem arusaama ka poliitilises tippjuhtkonnas selle osas, et selliste suuremate rahvarahutuste ja lõhkumiste ja vastuolude ärahoidmiseks on tarvis mingisugusel moel tegeleda kommunikatsiooniga.“ (AU2, 2020)

„Eesti puhul algas ju mingi mõtestatud tegevus [...] sellest ajast peale, kui üks kaitseväge kapten läks Toompeale asja korraldama. [...] Ma arvan, et see aasta oli 2007. [...] Pronksiööl tuli otsene arusaamine, et [...] tükid olid olemas, aga ... koordineerimist ei toimunud... et, see oli liiga juhuslik.“ (AU1, 2020)

Sellest perioodist pärineb ka Joonisel 5 toodud psühholoogilise kaitse kontseptsiooni skemaatiline määratlus, mis aitab mõista riiklikes strateegiates kirjeldatavaid definitsioone.

Joonis 5. Psühholoogilise kaitse toimimine (Rebane, 2009; Arold, 2020; Juurvee & Arold, 2021)

Psühholoogilise kaitse defineeris uuesti Riigikogu kinnitatud julgeolekupoliitika alused (Riigikogu, 2010) järgmiselt: „Põhiseaduslikest väärtustest lähtuv psühholoogiline kaitse aitab kindlustada Eesti julgeolekut. Psühholoogiline kaitse on ühiskonna sidususe ja turvatundega seotud ühiskonnasidususe arendamine, hoidmine ja kaitsmine. Selle eesmärk on kindlustada ühiskonna ja riigi julgeolekut, inimeste turvatunnet, ennetada kriise ning suurendada usaldust ühiskonnas ja riigi tegevuse suhtes. Psühholoogiline kaitse aitab kaasa rahva eneseusu ja kaitsetahte tugevdamisele. Psühholoogiline kaitse ning põhiseaduslike väärtuste omaksvõtt suurendab vastupanuvõimet Eesti-vastasele mõjutustegevusele. Psühholoogilist kaitset arendatakse kõigi kodanikuühiskonna osaliste koostöös.“

Täpsema asutuste vahelise ülesandejaotuse psühholoogilise kaitse arendamisel sätestas riigikaitse strateegia (Valitsus, 2010) ning lähiaastate arendustegevusi kirjeldavad laia riigikaitse arengukavad, mis koosnevad nii avalikust kui detailsemast salastatud osast (Valitsus, 2013; Valitsus, 2017). Vabariigi Valitsuse seadus paneb psühholoogilise kaitse korraldamise kohustuse Riigikantseleile (Vabariigi Valitsuse seadus, § 77 lg 13).

Julgeolekupoliitika aluste 2017. aasta redaktsioon ei muutnud psühholoogilise kaitse määratlust, aga täiendas käsitlust **strateegilise kommunikatsiooni** mõistega: „Strateegiline kommunikatsioon on riigi poliitiliste, majanduslike ja riigikaitse sõnumite ja tegevuse plaanimine ning koondamine ühtseks informatiivseks tervikuks ja selle edastamine ühiskonnale. Selle aluseks on rahva demokraatlikus, mitmekesisel ja süvendatud dialoogis väljendatud väärtused, millest riik juhindub

ühiskonna teenimisel.“ (Riigikogu, 2017) Psühholoogiline kaitse julgeolekulise vajaduse kohta lisati varasema redaktsiooniga võrreldes põhjalikum selgitus ning kinnitati üle, et lai riigikaitse koosneb kuust tegevussuunast, millest üks on psühholoogiline kaitse (Riigikogu, 2017, lk 3, 7, 13, 18–19).

Riigikaitse arengukava 2017. aasta redaktsioonis loetakse psühholoogilise kaitse alased arendustegevused strateegilise kommunikatsiooni tegevussuuna osaks (Valitsus, 2017, lk 6). Strateegilise kommunikatsiooni mõiste avalikku käibesse toomist psühholoogilise kaitse kõrval põhjendavad erinevad intervjuueeritud erinevalt:

„Psühholoogilist kaitset määratletakse Eestis kui ettevalmistuste tegemist selleks, et vähendada pahatahtlike infomanipulatsioonide mõju [...] kui nii-öelda konfliktioht või konflikt on juba päral. Ja mõiste all “strateegiline kommunikatsioon”, me ennekõike mõtleme neid tegevusi, mis aitavad luua tingimusi selleks, et psühholoogiline kaitse paremini õnnestuks. [...] Psühholoogilisest kaitsest rääkida rahuajal on natuke keerulisem, kui rääkida strateegilisest kommunikatsioonist rahuajal. Mul on selline tunne.“ (PR1, 2020)

„strateegiline kommunikatsioon [...] minu jaoks on [...] sõnade, tegude ja sümbolite ühtsus, et toetada [...] mis iganes ettevõtmise pikki eesmärke [...] aga ... psühholoogiline kaitse või siis ühiskonna vastupanuvõime tõstmine informatsioonilise mõjutustegevusele on ikkagi märksa selgema sihiga tegevus.“ (PR2, 2020)

„esialgu tundus see kogu see valdkond väga-väga selge. [...] Siis ma sain aru, et esialgses kontseptsioonis oli mitu küsitavust. Üks nendest oli seotud selle haardega, millega psühholoogiline kaitse peab tegelema ja teine siis omal moel ka see [...] nime suhtes. Mul oli selline tunne, et nime etimoloogia tuleb pigem sellisest venekeelsest ründe vastu. Et nemad räägivad psühholoogilisest mõjutamisest ja [...] ja siis meie mõtlesime nagu kaitsele. [...] ma lääne poolt vaadates leidsin väga vähe sarnaseid käsitlusi ja mitmed samad teemad langesid strateegilise kommunikatsiooni alla, mis on ka suhteliselt amorfne moodustis, aga omab ühisosasid sellega, kuidas meie nägime psühholoogilist kaitset.“ (AU3, 2020)

„Nende terminitega võib vaielda ühtepidi ja teistpidi ja lõppkokkuvõttes, mis seal vahet on, mis värvi kass on, peaasi, et hiiri püüab. [...] aeg-ajalt kellegile tundub, et mingisugune termin on ... kuidagi ennast kompromiteerinud või, et see on mingi salajane mõjutustegevus või mingi asi, mida ei tohi kasutada [...] maailmas laiemalt ka, et [...] kui Public Relations on ammendanud, siis sellest saab Public Affairs ja millest saab siis strateegiline kommunikatsioon. Ja jällegi, kui sa lihtsalt nagu sildi ära muudad, et ega sellest iseenesest midagi ei muutu.“ (AU1, 2020)

Venemaa kõiki jõuinstrumente kombineeriv kallaletung Ukrainale 2014. aastal mõjutas Eestit psühholoogilise kaitse tagamiseks täiendavaid ressursse eraldama (PR1, 2020; AU3, 2020; PR2, 2020). 2007. aasta aprillisündmuste järel tuvastatud vajadus kontaktiks kohalike venekeelse meedia tarbijatega realiseerus avalik-õigusliku telekanali ETV+ asutamisenä (AU3, 2020; Lavrentjev, 2020). 2018. aastast suurendati strateegilise kommunikatsiooni katusnimetuse all Eesti psühholoogilise kaitse arendamise ning eesmärgistatud kommunikatsiooni planeerimise ja koordineerimise meeskonda kaheksa korda (Kund, 2018; vt Hallahan, *et al.*, 2007).

Psühholoogilise kaitse ja strateegilise kommunikatsiooni võtmeosalistena nimetavad riigikaitse strateegia ja intervjueritud sise-, välis-, kaitse-, majandus- ja kommunikatsiooni-, haridus- ja teadus- ning kultuuriministeriumi, kaitseväge ja julgeolekuasutusi (Valitsus, 2010; AU1, 2020; PR1, 2020; PR2, 2020). Suurim strateegilise kommunikatsiooni reservvõime avalike allikate põhjal on loodud kaitseväes (Kaitseväge juhataja, 2018, §15).

Üheks valdkonna terminoloogilise hajutamise põhjuseks oli psühholoogilise kaitse ja strateegilise kommunikatsiooni arendamise suhtes ilmunud vähesed, aga raevukad ja järjekindlad sõnavõtud radikaalsematelt arvajatelt vasak- ning paremtiival psühholoogilise kaitsega seonduvalt informatsioonilise enesemääratluse kontseptsiooni tutvustanud Jaak Aaviksoo ideede ja isiku vastu (AU3, 2020; AU1, 2020; PR1, 2020; Narits, 2015, lk 6–7; Jermalavičius & Parmak, 2012, lk 3; Rebane, 2019, lk 165).

Taavi Narits küsitles oma 2015. aastal Sisekaitseakadeemias kaitstud magistritöö jaoks psühholoogilise kaitse teemadel avalikult arvamust avaldanud inimesi. Vastama soostunuist valdav enamus pidas psühholoogilist kaitset vajalikuks. Kõhklusi väljendati distsipliini sõjaka kõlaga nimetuse (vrd sõjaline kaitse, andmekaitse, sotsiaalkaitse) rahuaegsesse ühiskonda sobivuse üle. Mõned vastanuist leidsid, et neil on isiklikult pakkuda parem väärtuste komplekt, mida riik peaks põhiseaduslike ühiseväärtuste asemel juurutama. Mitmetele tundus psühholoogilise kaitse määratlus ebaselge, kuigi rolli vaenuliku informatsioonilise mõjutustegevuse tõkestamisel mõistsid kõik. Tugevamad kriitikud kahtlustasid nn süvariigi teket, kus psühholoogilise kaitse seadusliku olemasolu korral võiks riigi julgeolekuaparaat hakata kriitikuid ja vaba meediat kuidagi vaigistama. (Narits, 2015, lk 48–58; Raag, 2021). Narits (2015, lk 69–70) teeb rea praktilisi ettepanekuid psühholoogilise kaitse arendamiseks, millest osa kajastuvad ka esimese laia riigikaitse arengukava psühholoogilise kaitse ülesannetes (Valitsus, 2013) ning mõned (eeskätt infokeskkonna seiret ja täpsemat kaasamiskorraldust puudutavad) Riigikantselei strateegilise kommunikatsiooni meeskonna enesekirjelduses (Valitsus.ee, 2020).

Siinse uurimuse intervjuueeritute üldine arusaamine on, et kriitikuid peab proovima mõista, sest nende sõnavõttud võivad tuleneda nõukogude aja valusatest kogemusest (AU1, 2020; AU2, 2020), nõukogude propaganda käsitlest Eesti sõjaeelse kommunikatsiooni korraldusele (AU1, 2020), äärmuslikust ideoloogilisest meelestatusest (AU1, 2020; AU3, 2020) või poliit tehnoloogilistest kaalutlustest (AU3, 2020; PR2, 2020). Poliitikute puhul toodi välja realiseerimata jäänud hirmud, et Reformierakond (PR1, 2020) või Keskerakond (PR2, 2020) teeb psühholoogilisest kaitsest / strateegilisest kommunikatsioonist parteipoliitilise instrumendi oma võimu tsementeerimiseks.

Praktikud rõhutavad, et tuleviku arendustegevustes tuleb tegeleda ühiskonna psühholoogilise kerksuse loomise ja vastupanuvõime arendamisega, mitte nii palju igapäevase reageerimisega (PR1, 2020; PR2, 2020). Akadeemikud rõhutavad ühtsustunnet tugevdavate lugude jutustamise ja kultuuriliste kangela tähtsust (AU1, 2020; AU3, 2020) ning arendustegevustes ja kaitsemeetmete rakendamisel demokraatia toimimise kaitsmist (AU2, 2020). Eesti psühholoogilise kaitse määratlust ja praktilisi strateegilisi otsuseid oma magistritöös analüüsiv Wasin Punthong (2018, pp. 78–83) leiab, et senised Eesti psühholoogilise kaitse alased tegevused, nn minimalistlik vastus hübriidrünnakutele, on väga heas kooskõlas riigi strateegilise kultuuriga, mis seisneb läänelikus liberaalses demokraatias.

Autori hinnangul on tänapäevane psühholoogiline kaitse Eestis jõudsasti arenenud Venemaa esile kutsutud julgeolekusündmuste kaudu, milles tajuti ohtu riigi eksistentsile. Vajadust psühholoogilise kaitse järele on julgeolekuringkondades mõistetud kogu taasiseseisvumise perioodi jooksul, aga peamiseks äratuskellaks, mis ajendas reaalse arendustegevuse, said 2007. aasta aprillisündmused. Kaitseväge juhatajate psühholoogilise kaitse vajadust põhjendavad sõnavõttud jäid edututeks julgeolekustamise katseteks. Kaitseminister Jaak Aaviksoo ontoloogilise julgeoleku käsitlese esitamine informatsioonilise enesemääratluse kaudu mõjutas erinevaid ühiskondlikke tegelasi proovima infokeskkonda de-julgeolekustada psühholoogilise kaitse politiseerimise kaudu.

Terminoloogilised peenhäälestamised ei ole radikaalide avalikku kriitikat lõpetanud, aga ka mitte olulisel määral viimastel aastatel psühholoogilise kaitse arendamist pärssinud. Intervjuudes (PR2, 2020; AU2, 2020) pakuti välja veel mitmeid ideid kuidas psühholoogilist kaitset veel ümber määratleda lähtudes moodsamate diskursustest (N: vaeuudiste vastane võitlus, informatsioonilise hübriidsõja tõkestamine, julgeolekukommunikatsioon, infokorratus, psühholoogilise vastupanuvõime kasvatamine jm). Kindlasti väärivad uuemad akadeemilised käsitleused põhjalikku analüüsi nii teadlaste kui praktikute poolt ning võimalik, et aeg-ajalt ka praktilises töös prioriteetide muutmist, aga autori hinnangul ei saa pidada soovitavaks põhimõistete pidevat muutmist, sest

igasugused ümbernimetamised võivad raskendada niigi kompleksse valdkonna mõistmist avalikkuses, tekitada uusi vandenõuteooriat ja täiendavat informatsioonilist korratust.

Eesti kogemuse põhjal võib teha üldise soovitusena demokraatiat ja kultuurilist järjepidevust kaitstes asetada põhiseaduslikud väärtused psühholoogilise kaitse keskmesse. Teiseks järelduseks on võrgustikulise võimearenduse ja koostöö rakendamine selle asemel, et kõiki ülesandeid ühte asutusse (haridusministeerium, riigikantselei vm.) koondada, sest see hajutab hirme „propagandaministeeriumi“ ees ning muudab süsteemi vastupidavamaks.

2.5. Läti Vabariigi juhtumianalüüs

Läti põhiseaduse uus preambul 2014. aastast sisaldab põhjalikku ajaloolist narratiivi, kirjeldab tuumväärtusi ja olulisemaid rahva kokkukuuluvustunnet loovaid traditsioone ning tulevikulootusi (Saeima, 2014). Kõiki elujõulise etnilise kogukonna identiteedi markereid (Smith, 1991, p. 21) esile tuues annab põhiseadus ühiskonna julgeoleku kujundamiseks selge suuna kätte.

Iga-aastastest traditsioonidest põhiseaduslikuks kohustuseks saanud vabadusvõitlejate mälestamine Leegionäride päeval toob prognoositult iga aasta 16. märtsi ajal kaasa tugeva infolahingu Venemaaga. Venemaa julgeolekustrateegiad käsitlevad „katseid revideerida Venemaa ajaloo käsitlust“ julgeolekuohuna (Президент России, 2009, §81; Президент России, 2015, §§ 11, 21). Kremli ametlikku positsiooni kaitsev Vladimir Smirnov (2015) mõistab hukka Balti riikide katsed ajalugu ohvri positsioonilt kirjeldada ning esitab Nõukogude Liidu vastu võidelnud sõjameeste kokkutulekuid Riias sellise „väärkäitumise“ silmatorkava näitena.

Ühiskonna julgeoleku seisukohalt teeb venekeelse elanikkonna uuritavatest riikidest suurim osakaal ühiskonnas (37%) Läti Venemaa ajaloo-propaganda suhtes eriti haavatavaks (Conley, *et al.*, 2016, p. 48) Just seetõttu pidas 2011. aastal Läti julgeolekukontseptsioon vajalikuks ühtse inforuumi loomist Euroopa uudisekanalite propageerimise ning ühiskonnas läti keele oskuse suurendamise kaudu (Saeima, 2011). Kontseptsiooni üldine toon oli optimistlik ja peamine fookus rahvusvahelisel terrorismil (Saeima, 2011).

Läti heidutuspoliitikat uurinud Nora Vanaga oli 2018. aastal kaitsepoliitika suhtes väga kriitiline. Ta leidis, et kaitsepoliitika on „ülekaalukalt kollektiivkaitsesele keskenduv ja unustab territoriaalkaitse ega eralda enesekaitse võimete jaoks ressursse“. Vanaga tõdeb, et enne kui 2015. aastal NATO-s heidutusest rääkima hakati, ei oldud sellest Läti avalikus poliitilises diskursuses kunagi juttu tehtud (Vanaga, 2018).

Psühholoogilise kaitse teemasid on Potjomkina & Vizgunova (2018) hinnangul Lätis käsitletud ühiskonna julgeoleku mõiste kaudu, kus esiplaanile on tõstetud venelastest „viienda kolonni“ hirm. Venemaa informatsioonilise instrumendi kasutamist kõva ja pehme jõu vahendina Läti venekeelse elanikkonna seas on teadvustanud valdkonna akadeemilised uurijad ja mõned riigiametnikud alates Eesti pronksõduri-sündmustega sarnasest koolireformi vastase rahutuste lainest 2004. aastal (AU4, 2020; AU1, 2020).

2012. aastal korraldasid tuntud Venemaa-meelsed aktivistid Vene riigimeedia toetusel ja väidetavalt Vene eriteenistuste rahastusel vene keele põhiseaduses teiseks riigikeeleks määramise kampaania, mis päädis referendumiga (Jarinovska, 2013; Otskivi, 2016, pp. 32). Referendum mõjus äratuskellana välissekkumise ohtlikkusest (AU1, 2020; AU4, 2020) ning „tähelepanu hakkas vaikselt pehme julgeoleku poole liikuma“, tunnistas Potjomkina & Vizgunovale (2018) üks riigiametnik.

Praktiliselt poolelt alustas Riigi Julgeolekuteenistus järgmisest aastast avalike ohuhinnangute publitseerimist (VDD, 2013–2019) ja riigi põhiseadust muudeti eelkirjeldatud viisil (Saeima, 2014). See oli üks õiguslikest vastustest ohule. Hiljem järgnesid Venemaa propagandakanalite trahvimised ja piiramised, mis ei paraku ei osutunud nii tõhusaks kui loodeti (European Values, 2018, pp. 60–62; Sarlo, 2017).

Kogu ühiskonna julgeoleku tagamise stiili võis sel perioodil Lätis nimetada Potjomkina & Vizgunova (2018) hinnangul „legalistlikuks“ ehk kaitseministeerium, välisministeerium ja kaitsepolitsei proovisid saavutada ideaalselt julge olemise seaduste ja rakendusaktide muutmise kaudu. Sellist soovi peegeldas ka eelmine riigikaitse kontseptsioon (Saeima, 2016, § 46) deklareerides, et „sõja, vaenu, sallimatuse õhutamise ja riigi põhiväärtuste eitamine mistahes vormis on keelatud.“

Kehtivas julgeolekupoliitika kontseptsioonis (Saeima, 2015) on ühiskonna sidususega seotud ohud ning informatsiooni haavatavus läbivad teemad, millele pühenduvad seitsmest töövaldkonnast kaks ning millega on puutumusi ka ülejäänud valdkondades. Kontseptsioon rõhutab ühiskonnaliikmete suuremat vastutust riigi turvalisuses ning kaitsetahte arendamist ja lubab selleks raha. Vene propagandat käsitletakse väga ohtlikuna ning loetletakse üles kõik peamised Venemaa propagandateemad. Kontseptsioon lubab luua riigi strateegilise kommunikatsiooni võime. (Saeima, 2015, Ch. 4.5) Inforuumi kaitse peatükk kirjeldab põhjalikult Venemaa propagandakanalitega seotud ühiskondlikke mõjusid ning nende tegevuse tõkestamise õiguslikku keerukust. Probleemina

tõstatatakse ühiskonna suutmatust tõde valesst eristada, aga otsest vastutajat arendustegevusteks ei määrata. (Saeima, 2015, Ch. 4.6)

2016. aasta riigikaitse kontseptsioon tõdeb, et riik on intensiivistuva asümmeetrilise rünnaku all, milles kasutatakse propagandat, psühholoogilist indoktrineerimist, küberründeid, sabotaaži, mõjuagente ja rahulolematuse külvamist rahva seas (Saeima, 2016, § 12). Kontseptsioon kirjeldab riigi alleshoidmise võtmena rahva kaitsetahet ja enesekindlust, noorsoo kehalist ettevalmistust ja relvajõudude nähtavust ühiskonnas (Saeima, 2016, §§ 17, 35–39).

Seni enim tuntud Läti praktilised saavutused strateegilise kommunikatsiooni ja psühholoogilise kaitse alal peegeldavad autori hinnangul väljastpoolt tagatava julgeoleku visiooni. Läti on koduks mitmele rahvusvahelisele psühholoogilise kaitse kollektiivsesse arendamisse panustavale organisatsioonile: NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskusele, re:Baltica uuriva ajakirjanduse koostööprojektile, liberaalsete vene pagulasajakirjanike väljaandele meduza.io ja Balti Meedia Oivakeskusele (European Values, 2018).

Uusimad kaitsepoliitika dokumendid ning ekspertintervjuud näitavad autori hinnangul, et julgeolekupoliitikas on toimumas nihe tegeliku enesekaitse võime loomise suunas. 2018. aasta arutelude tulemusena kinnitas Läti valitsus 8. jaanuaril 2019 laia riigikaitse arendamise tegevuskava aastani 2024 (Ministru kabinets, 2019), mille kohaselt koosneb riigikaitse 7–9 alussambast sh. strateegiline kommunikatsioon ja psühholoogiline kaitse. Läti kaitseministeeriumi koduleheküljel kasutab vaheldumisi samatähenduslikena mõisteid psühholoogilise kaitse (lt.k *psiholoģiskā aizsardzība*) ja psühholoogiline kerksus (lt.k *psiholoģiskajā noturība*) (Mod.lv, 2020).

Valitsuse lätikeelse ja kaitseministeeriumi ingliskeelse dokumendi erinevatest määratlustest saab psühholoogilise kaitse defineerida kokku järgmiselt: „*pidevalt planeeritavad ja rakendatavad integreeritud tegevused ühiskonna kaitsmiseks tahtlike ja tahtmatute väliste või siseste negatiivsete mõjutuste ja kaitsetahte õõnestamise eest [...] saavutamaks avalikkuse kerksus, mis suudab alles hoida ratsionaalset ja kriitilist mõtlemist*” ja strateegilise kommunikatsiooni kui “*strateegilised tegevused, mis on suunatud riigi või riigiasutuse strateegilise eesmärgi saavutamisele. [...] Tegevuste ühiskondliku mõju põhine sihtgrupispetsiifiline planeerimine ühtses riigi kommunikatsioonis tugevdamiseks usku riiki, tema arengusuundadesse ja välispoliitilistesse valikutesse.*” (Ministru kabinets, 2019; Aizsardzības ministrija, 2019)

Värske (Ministru kabinets, 2020) riigikaitse kontseptsioon kasutab läbivalt psühholoogilise kerksuse määratlust, mille saavutamist ühiskonna toimepidevuse ja sõjalise heidutuse eesmärgil peetakse

oluliseks rahuajal (l. 8, 15, 17; PR4, 2020; AU4, 2020) ning mille esmaväljendus on kogu ühiskonnas jagatud vastusel igapäev kolm ööpäeva iseseisvalt hakkama saada (Ministru Kabinets, 2020, l. 15; PR4, 2020).

Infokeskkonna kaitse eest vastutab iga elanik, aga selle eelduseks on erinevate elanikegruppide meediapädevuse tõstmine (Ministru kabinets, 2020, l. 15); riik peab oluliseks tugevat sõnumit saatvate jõuliste meetmete rakendamist mõjutusoperatsioonide vastu ning sõjaliste infooperatsioonide ja psühholoogiliste operatsioonide võimete väljaarendamist (l. 15–16); kodanikuühiskonna organisatsioonidele kavatakse määrata riigikaitsele ülesanded, millest kesksed on riigiasutuste ja riigikaitse suhtes usalduse alalhoidmine, rahvaharidus ning diasporaorganisatsioonide rahvadiplomaatia tegevus (l. 16–17).

Valitsuse kaitsepoliitika näeb psühholoogilise kerksuse alalhoidmises tähtsat rolli kirikul, kelle ülesandeks on koguduse liikmete kaudu ühiskonnale sõja ja kriisi ajal toeks olla (Ministru kabinets, 2020, l. 17). Eeskujuliku vaimse, füüsilise, intellektuaalse ja karismaatilise ettevalmistusega sõjalisteks juhtideks sobivaid kodanikke kasvatatakse eriprogrammi alusel kaitseministeeriumi rajatavates kutsekoolides (Ministru kabinets, 2020, l. 19).

Autori intervjueritud psühholoogilise kaitse arendustegevusi juhtiva kaitseministeeriumi kõrge ametnik (PR4, 2020) kinnitas, et kontseptsioonis kirjeldatu on kavas ellu viia. Kaitseministeerium suhtleb intensiivselt erinevate ühiskondlike organisatsioonidega, korraldab koolitusi, selgitab laia riigikaitset ja psühholoogilist kaitset läti ja vene emakeelega õpilastele koolides ning on eraldamas lähiaastatel laia riigikaitse arendamiseks veel olulisi ressursse. Erinevalt varasemast valitsuskommunikatsiooni jäigast keelepoliitikast, mis on viinud selleni, et pea kogu Läti elanikkond valdab läti keelt (AU1, 2020), on psühholoogilise kerksuse loomisel SARS-COV2 pandeemia ajal võetud teadlikult kasutusele läti, inglise ja venekeelne kommunikatsioon, et selle erakordse aktiga saata keeleliste vähemuste sõnum – sinu riik hoolib ja kaitseb sind sõltumata emakeelest (PR4, 2020).

Strateegilise kommunikatsiooni arendamist veetakse peaministri büroost, kus selle eest vastutab peaministri strateegilise kommunikatsiooni nõunik, kes kohakaasluse alusel töötab ka kaitseministeeriumi haldusalas olevas NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskuses (PR5, 2020; AU1, 2020; PR4, 2020).

Psühholoogilist kaitset täiendab 2014. aastast arendatud Läti strateegilise kommunikatsiooni korraldus, mis praeguses arenguetapis seisneb strateegilise kommunikatsiooni mõtteviisi ühetaolises

omaksvõtus parlamendi, valitsuse liikmete, täitevvõimu juhtivametnike ja kommunikatsioonitöötajate seas ning psühholoogilise kaitse võrgustike ja arendustegevuste abil regioonides. Selleks on üles ehitatud kõiki võimutasandeid hõlmav järjepidev täiendkoolituste süsteem, mida toetab NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskus, riikliku ühtekuuluvustunnet ning Läti julgeolekut rahvusvaheliselt toetav põhiseaduslikule ajalookäsitlusele tuginev narratiivi planeerimine ja regulaarne koordinatsioon. Vedav roll on Riigikantseil, kes annab regulaarselt aru ning saab sisendit valitsuselt ja Seimi julgeolekukomisjonilt. Strateegilist kommunikatsiooni nähakse eesmärgistatud valitsuskommunikatsiooni sünonüümina, millest vaenuliku mõjutustegevuse ennetamine ja tõkestamine on vaid osa. Formaalseid kontseptsioone, doktriine ja käsiraamatuid strateegilisel kommunikatsioonil veel ei ole. (PR5, 2020)

Strateegilise kommunikatsiooni praktiline korraldus ei ole eriti avalik. Hinnangud sellisele asjade seisule erinevad:

„Läti valitsuse strateegilise kommunikatsiooni osa on, ma ütleks, pigem peidus. See on hea. Muidu vastane teaks, mida valitsus teeb ja see tähendab, et ei saavuta tulemusi. Meil on siin üsna erakorraline seisukord.“ (AU4, 2020)

„Kui vaadata Riigikantselei põhimäärust [...], siis eesmärk on edastada avalikkusele selget ja arusaadavat informatsiooni, et suurendada ühiskonna sidusust.“ (PR5, 2020)

Strateegilise kommunikatsiooni avalik nägu on NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskuse direktor Jānis Sārts, kes enne oli kaitseministeeriumi kantsler. Keskuse arendus- ja rahvaharidustööd võib pidada intervjueritud akadeemiliste uurijate hinnangute põhjal Läti strateegilise kommunikatsiooni elumahlaks (AU4, 2020; AU1, 2020).

Strateegilise kommunikatsiooni oivakeskuse asedirektor Peeter Tali (AU1, 2020) hinnangul on Läti riigiaparaat siiamaani küllaltki silotornistunud, aga strateegilise kommunikatsiooni arendustegevused muudavad seda jõudsalt. Senine täitevvõimu praktika Lätis on keerulisemaid kommunikatsiooniülesandeid, mis tahes riigielu valdkonda need kuuluvad, anda kaitseministeeriumile, sest seal on tugev planeerimise ja projektijuhtimise kompetents (AU1, 2020).

Psühholoogilise kaitse väljaehitamise eest vastutas valitsuse algse plaani järgi samuti Riigikantselei (Ministru kabinets, 2019), aga uue riigikaitse kontseptsiooniga sai peavastutavaks kaitseministeerium (Ministru kabinets, 2020). Kaitseministeeriumi juhtivametnik (PR4, 2020) kommenteerib:

“Ma ütleks, et Läti jaoks on, vähemalt riigikaitse vaatest, strateegiline kommunikatsioon ja psühholoogiline kaitse sama asi. [...] Minu tugev isiklik uskumus on, et ei ole võimalik ehitada tulemuslikku strateegilist kommunikatsiooni inimeste jaoks, kes ei ole sisemiselt psühholoogiliselt kerksad. Ei saa ehitada stratkommi ühiskonnas, rahvusvahelisel ja regionaalsel tasandil, kui selleks ei ole elementaarset psühholoogilist pinnast”

Psühholoogilise kaitse ja strateegilise kommunikatsiooni osaks peavad intervjueeritavad ka nende hinnangul laiade volitustega Läti Elektroonilise Meedia Nõukogu (NEPLP) tegevust vaenulike propagandakanalite tegevuse õigusriiklikul otsustaval pärssimisel. Vastav tegevus ei ole siiski siiani olnud psühholoogilise kaitse või strateegilise kommunikatsiooni teadlike juhtimisotsuste tulemus. (AU4, 2020; PR5, 2020)

Kokkuvõtvalt hindab autor, et Läti psühholoogilise kaitse ja strateegilise kommunikatsiooni arendamine on väga kiires tempos käivitunud. Aluseks on 2014. aasta julgeolekusündmus ning välja on kujunenud üksikute nähtuste tõhus julgeolekustaja NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskus eesotsas mõjuka direktoriga. Sellele on eeldused loonud varasem julgeoleku tajutud kontrollikeskme riigiväline lookus, mis aga on nüüd ühiskondliku sidusust ning ajaloolist identiteeti väärtustava psühholoogilise kaitse/kerksuse heaks tööle pandud. On selge, et liiga palju olemuslikult mõttekoja tüüpi rahvusvahelisele organisatsioonile toetumine ei loo piisavaid eeldusi psühholoogilise kaitse ja strateegilise kommunikatsiooni toimimiseks raskemate kriiside ja sõja korral. Eduprognosis sõltub sellest, kuivõrd suudavad Läti riigikantselei ja kaitseministeerium vähemalt keskpikas vaates psühholoogilist kaitset süsteemselt planeerida, arendada ja ülal hoida.

2.6. Leedu Vabariigi juhtumianalüüs

Ettevalmistused Leedu psühholoogilise kaitse ülesehitamiseks ulatuvad iseseisvuse taastamise aega. 11. märtsil 1990 kuulutas Leedu end iseseisvaks ning 11.–13. jaanuaril 1991 ründasid Nõukogude väed riigiasutusi ja strateegilist kommunikatsioonitaristut, hukkus 14 inimest (Seimas, 2020). 20. veebruaril 1991 asutas Leedu Riigikaitseamet „psühholoogilise kaitse ja tsiviilvastupanu komisjoni“ (Miniotaite, 2002, pp. 72–73).

Asutamise otsuse kohaselt oli komisjoni ülesandeks „neutraliseerida Nõukogude Liidu relvajõudude ja eriteenistuste vägivalda ja desinformatsiooni kampaania“. Lühike korraldus andis tööplaani koostamiseks kaheksa päeva ning määras konkreetsed ülesanded noore riigi julgeolekuga tegelevatele institutsioonidele ja Vilniuse Ülikoolile. Juba enne komisjoni loomist oli Riigikaitseamet asunud välja andma venekeelset ajalehte Leedu Tee (vn.k *Дорога Литвы*) ja

tiražeeritud jaanuarisündmuste videolindistusi, mida levitati nõukogude sõdurite seas (Miniotaite, pp. 72–73, 57). Seega oli komisjoni loomine suur samm edasi taktikalistest psühholoogilistest operatsioonidest strateegilise psühholoogilise kaitse suunas.

Psühholoogilise kaitse (ld.k *psichologinē gynyba*) otsinguvastete Leedu õigusaktide andmebaasides, komisjoni juhi Grazina Minoitaite meenutuste ning ekspertintervjuude põhjal hindab autor, et komisjoni tegevuse fookus liikus kiiresti tsiviilvastupanu alase väljaõppe korraldamisele ning selleks väljaõppekeskuse loomisele. Psühholoogilist kaitset mainitakse avalikult kättesaadavates dokumentides vaid ministeeriumite ning kohalike omavalitsuste sõjalise mobilisatsiooniga seotud ülesannetes. (Miniotaite, 2005, pp. 59–65; e-seimas, 2003; e-seimas, 2012; AU5, 2020)

Leedu esimene julgeolekustrateegia on oma toonilt ülevoolavalt optimistlik ning keskendub rahvusvahelistumisele. Lühike deklaratiivne peatükk (§ 6.3.4.) käsitleb kõrgele kaitsetahtele tugineva tsiviilvastupanu vajalikkust, infohtudest räägitakse vaid riigisaladuse kaitse (§ 6.2.2.) ja küberkuritegevuse (§ 6.1.4.) kontekstis. Psühholoogiline kaitse strateegias aktuaalne ei ole. (Seimas, 2002)

Esimene julgeolekustrateegia NATO ja Euroopa Liidu liikmena (Seimas, 2005, § 6.2.6.) toob sisse *infopoliitika* määratluse, mille all mõistetakse andmekaitset. 2012. aasta versioon on infopoliitika osas identne, aga infopoliitikast eraldiseisvana rõhutatakse vajadust lüüa tagasi *inforinnakuid*, mis on määratletud kui „riikide ja mitteriiklike toimijate poolt rahvusvahelises ning riikide infokeskkonnas levitatav kallutatud või eksitav teave, mis kujundab Leedu Vabariigi huvide seisukohast negatiivset avalikku arvamust“ (Seimas, 2012, §§ 16.10, 10.4). Strateegia võtab kasutusele ka **infojulgeoleku** (i.k *information security*; ld.k *informacinis saugumas*) mõiste vaenuliku informatsioonilise mõjutustegevusega seotud probleemide kirjeldamiseks ning peab oluliseks mõjutustegevusele vastata sõjalise võimearendusega (Seimas, 2012, § 15.5.5.). Riigi Julgeolekuameti ning sõjaväeluure iga-aastases ühises ohuhinnangus kannab vaenulikku mõjutustegevust käsitlev peatükk samuti nimetust „infojulgeolek“ (SSD & SID, 2019, pp. 43–47; SSD & SID, 2020, pp. 40–47).

Intervjueritud Leedu eksperdid (AU5, 2020; PR7, 2020) peavad infokeskkonna julgeolekustamise ajenditeks pronksõduriga seoses toimunud Venemaa Eesti-vastast infokampaaniat, Venemaa agressiooni Gruusias ning muret Leedu 2013. aasta Euroopa Liidu Nõukogu eesistumise pärast. Ühtegi konkreetset avalikku väljaütlemist, mida võiks infojulgeoleku julgeolekustavaks kõneteoks lugeda, intervjueritud välja ei too.

Infojulgeoleku praktilise tagamise algust kirjeldab Romanas Judinas järgmiselt:

“2013 pidi Leedust saama EL eesistuja ja me proovisime selleks valmistuda. Üks teema oli see infovaldus. Vaatasime infointsidente ja kuidas Venemaa proovib narratiive mõjutada. [...] 2012. aastast oli meil ekspertide meeskond, kes aeg-ajalt koos töötas ja vaatas, kuidas läheb ja mida me võibolla peaksime ette võtma.” (PR7, 2020)

Püsivaks psühholoogilise kaitse korralduse loomiseks andis tõuke aga Venemaa kallaletung Ukrainale 2014. aastal. Tomas Janeliūnase (2018) andmetel asusid poliitilised parteid riigikaitse küsimustes konsensust otsima juba 2014. aasta märtsis. Tulemuseks olid hüppeliselt kasvanud investeeringud riigikaitse ja luurevõimetusse, informatsioonilise julgeoleku osas avalikkuse teadlikkuse tõstmine ning õiguslikud meetmed Venemaa propagandakanalite suhtes. (Janeliūnas, 2018)

2017. aastaks sai uuendatud ka riiklik julgeolekustrateegia (Seimas, 2017), mis käsitleb psühholoogilise kaitse valdkonda erinevate teemade lõikes. *Infoohud* asendavad varasemat *inforiinnakute* käsitlust ja nimetavad ajaloo moonutamist, rahulolematuse, vaenu ja apaatia külvamist, rahvuslikku lõhestamist, NATO-liikmesuse diskrediteerimist ja sisepoliitika välist mõjutamist. Uue ohuna tuuakse välja *väärtuste kriis*, mis on kokku võetud „kristlike väärtuste, perekonna institutsiooni liberaalse demokraatia, pluralistliku ühiskonna alandamises ja antihumanistlike teooriate levitamises“ (Seimas, 2017, § 14.15). Leedul on ambitsioon oma informatsioonilist jõuinstrumenti kasutada Euroopa Liidu idapartnerluse programmis väärtuste levitamise, vaba meedia, vabakonna ja demokraatliku opositsiooni toetamise kaudu ning tõsta lobivõimet rahvusvahelistes organisatsioonides (Seimas, 2017, §§ 18.5., 18.5.6., 18.6.6.).

Eraldi tuuakse välja tegevusprogramm „Ühiskonna kaitsevalmiduse tugevdamine ja kodanikuühiskonna ning maa kultuurilise ja rahvusliku identiteedi tugevdamine“, mis kirjeldab patriotismi, elanikkonna kaasamise, kogukonnatunde arendamist ning Leedu iidse ajaloo pärandi esiletoomist. Selle pinnalt antakse paramilitaarsetele Leedu Laskurite Liidule ülesanne ühiskonnas sõjalist väljaõpet anda ja vägivallatu vastupanuvõitluse tehnikaid õpetada. (Seimas, 2017, § 18.14)

Peatükk „Infojulgeoleku ja Leedu poliitilise süsteemi turvalisuse tagamine“ keskendub täielikult psühholoogilise kaitse temaatikale. Peamised jõupingutused on suunatud meediatarbimise oskuste ja kvaliteetse meediasisu levitamisele ning vaenuliku info leviku tõkestamisele. Leedu peab väga oluliseks Venemaast lähtuvate infohüüde kohta teabe järjekindlat levitamist ning NATO ja Euroopa

Liidu kiitmist. Nähakse ette asutustevahelise strateegilise kommunikatsiooni võime loomine. (Seimas, 2017, § 18.13)

Autor intervjueris nimetatud võimearenduse vedajat, Riigikantselei kriisiennetuse ja -ohje grupi julgeolekulise strateegilise kommunikatsiooni juht Romanas Judinast, kes loeb strateegia elluviimist üldjoontes edukaks, aga möönab, et strateegilisel kommunikatsioonil on ka kriitikuid:

„Muidugi on meil kolm miljonit korvpallitreenerit ja kolm miljonit stratkommi eksperti. Nii et igaüks teab, mida peaks tegema, igaüks tahab öelda, kuidas paremini teha. Nii on alati.“ (PR7, 2020)

Praktilist strateegilist kommunikatsiooni koordineerib Riigikantselei töögrupp, kus on võtmeinstitutsioonid alates ringhäälingu regulaatorist välisministeeriumini ja tegeletakse aktuaalsete teemadega võimalikult praktilisel viisil. Kohtumistel osalejate ring varieerub lähtudes praktilisest puutumusest ning teadmishajadusest. Iga kohtumine keskendub ühele teemale. Grupp annab aru asutuste ülesele ohtude haldamise ja kriisivalmiduse meeskonnale, mis koosneb aseministritest ja kantsleritest ning valmistab ette peaministri juhitava valitsuse julgeolekukomisjoni teemad. Valitsuse julgeolekukomisjonist kõrgem pädevus on veel presidendi juhital riigikaitse nõukogul. (PR7, 2020)

Praktik (PR7, 2020) ja akadeemiline uurija (AU5, 2020) leiavad, et suur osa kodanikuühiskonna algatusel julgeoleku eesmärkidel infokeskkonnas tekkivast ei ole ülalt alla planeeritud, vaid pigem spontaanne tegevus. Näiteks üldrahvalik toetus Valgevene demokraatlikule opositsioonile ei ole kuidagi riigi poolt koordineeritud. Leedu psühholoogilise kaitse erivõime, internetitrollidega rohujuure tasandil võitlevad 5000 „haldjat“, aga proovivad oma tegevust riiklike julgeolekumeetmetega harmoniseerida (PR7, 2020; AU5, 2020). Leedu strateegilise kommunikatsiooni edulooks peab praktik (PR7, 2020) nõukogudevastasele relvastatud võitlusele tähelepanu pööramist viisil, mis sundis Venemaa propagandaaparaati reageerima ja, kuigi valetades, rahvusvaheliselt Leedu partisaniliikumise maailmakuulsaks tegi.

Leedu on Venemaa autoritaarse režiimi kõvahääln kriitik (Charles, 2017) ja Euroopa Liidu desinformatsiooni vastase strateegilise kommunikatsiooni rakkerühma käivitamise eestvedaja (URM, 2019). Leedu kohtud on peatanud sõjapropaganda levitamise eest Venemaa telepropaganda kanalite ringhäälingulubasid (European Values, 2018). Samuti on Leedu keelustanud Nõukogude Liidu ja Saksa Riigi 1933–1945. aastate sümbolika kasutamise (Yarovski, 2015, UA5, 2020).

Sümbolite keelamine on kaasa toonud siseriikliku tunnustuse, aga ka erinevaid provokatsioone ja vastuolusid (EFHR, 2012; TrueLithuania.com, *s.d.*).

Strateegilise kommunikatsiooni juht (PR7, 2020) peab seadustega ajalooliste kangelaste ja ohvrite mälestuste kaitsmist, telekanalite sulgemist ja sümbolite keelustamist lühiperspektiivis õigeks, aga pikas vaates vaieldavaks:

„Igas valdkonnas tuleb mingid punased jooned tõmmata – kui ületad, saad karistada. [...] Vahel on vaja [karistada] punase joone ületajat ja seaduslikku baasi selleks.“ (PR7, 2020)

Strateegilise kommunikatsiooni protsesse reguleerib avalik valitsuse korraldus (Vyriausybe, 2020), mis määratleb valdkonna põhimõisted, info liikumise korra, infoentsidentide ohuindikaatorid ning tegevuse nende ilmnemisel. Infojulgeolek on määratletud järgmiselt: „Leedu Vabariigi julgeolekuhuvidega seotud otsustusprotsessi infoentsidentide ja püsiva infosurve eest kaitsev meetmestik, julgeolekuliste meetmete rakendamine, avalikkuse teavitamine ning muud arvamuskujunduse vahendid infoohtude alase teadlikkuse ja ühiskonna kerksuse tõstmiseks; samuti poliitiliste, diplomaatiliste, hariduslike õiguslike ja teiste tegevuste sünkroniseerimine strateegiliseks kommunikatsiooniks“ (Vyriausybe, 2020).

Strateegiline kommunikatsioon on „ühine tegevuste kogum (kommunikatsioonikampaania, infoentsidentidele või püsivale infosurvele reageerimine, kriisikommunikatsioon), mis on suunatud riigi infojulgeoleku tagamisele meedia vahendusel“ (Vyriausybe, 2020).

Praktiku (PR7, 2020) sõnul on kaitstav otsustusprotsess abstraktsem kui valitsuskabineti töö ning selle all mõistetakse ka demokraatliku arvamuskujundust ning valimisprotsesside kaitsmist. Strateegiline kommunikatsioon on seni seisnenud eeskätt vastunarratiivi edastavates kampaaniates. Infojulgeolek ei hõlma küberjulgeolekut. Väärtuspõhine ühiskonna sidususe ehitamine ja rahvusvaheline mainekujundus on strateegilisest kommunikatsioonist eraldi, kuigi meetodika arendamiseks tehakse sõbralikku koostööd. Avalikud indikaatorid (Vyriausybe, 2020) näevad ette, millisel juhul millisel tasandil tuleb vastulööki anda – vähemõjusaid mõjutuskatseid võib lihtsalt registreerida, kõige ohtlikumatele aga peavad avaliku sõnavõtuga vastama riigijuhid.

Mis puudutab rahvale Venemaa ohu teadvustamist, siis see on intervjuueeritute (PR7, 2020; AU5, 2020) hinnangul õnnestunud, aga sellel on toonud kaasa ka soovimatuid kõrvalmõjusid. Janeliūnas (2018) leiab, et Kremli propaganda ja Leedu vastupropaganda on mõlemad kaasa aidanud ühiskondliku ärevuse fooni tõusmisele, avaliku arvamuse küsitluse järgi leiab 45% küsitletud

leedukaist, et meedia õhutab Venemaa suhtes paanikat ja vaid 20% leiab, et uudised suurendavad usaldust Leedu kaitsevõimesse.

2018. aastal korraldas Euroopa Integratsiooniuringute Keskus Leedu ja Rootsi psühholoogilise kaitse ekspertidega seeria seminare, mille põhjal eksperdid koostasid Leedu kaitsepoliitika kohta soovitude nimekirja. Lõppraportis soovitatakse ühiskonna julgeoleku tagamisel võtta aluseks *pikaajalisem lähenemine* kui lühivaatelise taktikalise mõjuga strateegilise kommunikatsiooni reageerivad käigud. Soovitatakse välja arendada laia riigikaitse kontspetsiooni osana sidus psühholoogilise kaitse valdkond, mis tugineks ühiskonna analüüsidele, pikaajalisele kaitseplaneerimisele ja koordineerimisele. (EISC, 2018)

Üks ekspertgrupi liikmetest Dr. Nerijus Maliukevičius (AU5, 2020) kinnitas ka tänavu:

„Vaja on pikaajalist strateegiat. See ei ole lihtsalt taktikaliste lühiajaliste kampaaniate tegemine. See on terve protsess [...] immuunmehhanismide loomise põhimõtetel. [...] Vaja on ka meediat, [...] kriitilisi infovõimeid tugevdada. [...] Kaitstavaks tuumaks on muidugi [...] põhiseaduslikud väärtused ja demokraatlikud institutsioonid.“ (AU5, 2020)

Autori hinnangul on Leedu kasutatav infojulgeoleku määratlus psühholoogilise kaitse vaste Leedu strateegilises kultuuris. Leedu strateegiline kommunikatsioon on praegu väga avalik. Oma ühiskondlike haavatavusi avatakse võrdlemisi detailselt julgeolekustrateegias, spetsiifiliselt strateegilise kommunikatsiooni töökorras. Seadustega kehtestatud inforuumi piirangud ning reageerimisviisid erineva tasandi infoentsidentidele kiirendavad otsustusprotsessi ja võivad ka aidata juhtida üldrahvalikke ootusi infojulgeoleku tagamisel. Samas muudavad need riigi käitumise ühtlasi ennustatavaks ka ründajale. Avalike materjalide põhjal võib teha kõrge kindlusastmega prognoosi, kuidas riik ja meedia käituvad, kui provotseerida teda avalikus ruumis keelatud sümbolitega. Riik on ennast kohati „lukku reguleerinud“, sest õigusriigina ta peab seadust täitma, kriminaalmenetlust alustama ning sellest avalikkust teavitama. Tervikuna kuuluvad Leedu lähenemised ründava suurstrateegia alla.

2.7. Juhtumite võrdlus

Eeltoodud viis juhtumianalüüsi näitasid, et kuigi psühholoogilise kaitse määratluses ning praktilises korralduses on riikidel märkimisväärne ühisosa, erinevad mõisted, definitsioonid ja kontseptsioonid siiski olulisel määral. Käesolev peatükk toob dokumentide (vt Lisa 3) ja ekspertintervjuude vastuste (vt Lisad 1 ja 2) põhjal välja silmatorkavamad sarnasused ning erisused praeguses psühholoogilise kaitse korralduses.

Tabel 7. Psühholoogilise kaitse (PK) määratlus ja seos strateegilise kommunikatsiooniga (SK) (autori koostatud)

RIIK	NIMETUS JA DEFINITSIOON	SEOS STRATEEGILISE KOMMUNIKATSIOONIGA
Rootsi	Psühholoogilise kaitse otstarve on kaitsta avatud ja demokraatlikku ühiskonda, arvamusvabaduse kujunemist ning Rootsi vabadust ja iseseisvust (Regeringen, 2020, s. 27, 75, 77; PR3, 2020; AU6, 2020)	<p>SK \subset PK (Regeringen 2020, s. 186–187; PR3, 2020)</p> <p>SK \cap PK (AU6, 2020)</p>
Soome	Psühholoogiline kerksus – indiviidide, kogukondade, ühiskonna ja rahva võimet seista vastu kriisiolukorras tekkivatele survetele ja toibuda nende mõjust (Hallitus, 2017, s. 22; AU7, 2020; PR6, 2020; Valtioneuvoston Kanslia, 2020, s. 51–53)	<p>SK \subset PK (Valtioneuvoston Kanslia, 2020; PR6, 2020)</p>
Eesti	Psühholoogiline kaitse on ühiskonna sidususe ja turvatundega seotud ühiseväärtuste arendamine, hoidmine ja kaitsmine. Selle eesmärk on kindlustada ühiskonna ja riigi julgeolekut, inimeste turvatunnet, ennetada kriise ning suurendada usaldust ühiskonnas ja riigi tegevuse suhtes. Psühholoogiline kaitse aitab kaasa rahva eneseusu ja kaitsetahte tugevdamisele. Psühholoogiline kaitse ning põhiseaduslike väärtuste omaksvõtt suurendab vastupanuvõimet Eesti-vastasele mõjutustegevusele. Psühholoogilist kaitset arendatakse kõigi kodanikuühiskonna osaliste koostöös. (Riigikogu, 2010; Juurvee, 2018; PR1, 2020; AU1, 2020; PR2, 2020)	<p>SK \supset PK (Valitsus, 2017; PR2, 2020; AU2, 2020; Raag & Günter, 2016; Jaško, ref. Juurvee, 2018)</p> <p>SK \subset PK (PR1, 2020; AU3, 2020; Punthong, 2018; Arold, 2020)</p> <p>SK \approx PK (AU3, 2020; AU1, 2020; PR1, 2020)</p> <p>SK \cap PK (PR1, 2020; PR2, 2020)</p>

Läti	Psühholoogiline kaitse / psühholoogiline kerksus – pidevalt planeeritavad ja rakendatavad integreeritud tegevused ühiskonna kaitsmiseks tahtlike ja tahtmatute väliste või siseste negatiivsete mõjutuste ja kaitsetahte õõnestamise eest. [...] saavutamaks avalikkuse kerksus, mis suudab alles hoida ratsionaalset ja kriitilist mõtlemist (Ministru kabinets, 2019; Aizsardzības ministrija, 2019)	SK U PK (Ministru kabinets, 2020; Ministru kabinets, 2019; Aizsardzības ministrija, 2019; AU4, 2020; AU1, 2020; PR4, 2020; PR5, 2020)
Leedu	Infojulgeolek – Leedu Vabariigi julgeolekuhuvidega seotud otsustusprotsessi infoentsidentide ja püsiva infosurve eest kaitsev meetmestik, julgeolekuliste meetmete rakendamine, avalikkuse teavitamine ning muud arvamuskujunduse vahendid infoohtude alase teadlikkuse ja ühiskonna kerksuse tõstmiseks, samuti poliitiliste, diplomaatiliste, hariduslike õiguslike ja teiste tegevuste sünkroniseerimine strateegiliseks kommunikatsiooniks. (Vyriausybė, 2020)	SK c PK (Vyriausybė, 2020; PR7, 2020; AU5, 2020)

Nagu nähtub tabelist 7, on ametlikud määratlused varieeruvamad kui hiljem käsitletavat ekspertide hinnangud. Silmatorkav on mõisteline segadus Eesti psühholoogilise kaitse osas, mille erinevaid määratlusviise Eesti eksperdid oma intervjuudes käsitlesid. Täpsemaid segaduse allikaid tutvustas eeltoodud Eesti juhtumiuuring. Üheks esmapilgul segaduse põhjuseks võib pidada valdkonna süsteemsemat arendamist 2007. aastast, mil toimivaid eeskujusid demokraatlikus maailmas oli vähe. Seetõttu on olnud ka erinevaid määratluste otsinguid. Võrreldes teiste riikidega on proovinud Eesti valdkonna arendajad võib-olla ülemäära proovinud arvestada ühiskonna de-julgeolekustamise ettepanekute tegijate eklektiliste seisukohtadega (Narits, 2015; Raag, 2021, Juurvee & Arold, 2021). Nagu eespool toodud, on psühholoogilist kaitset vastustavaid seisukohti, eeskätt poliitiliste marginaalide leerist, olnud ka Soome, Rootsi ja Läti avalikus agendas, aga neisse on suhtunud põhimõttel „las koerad hauguvad, karavan liigub edasi.“

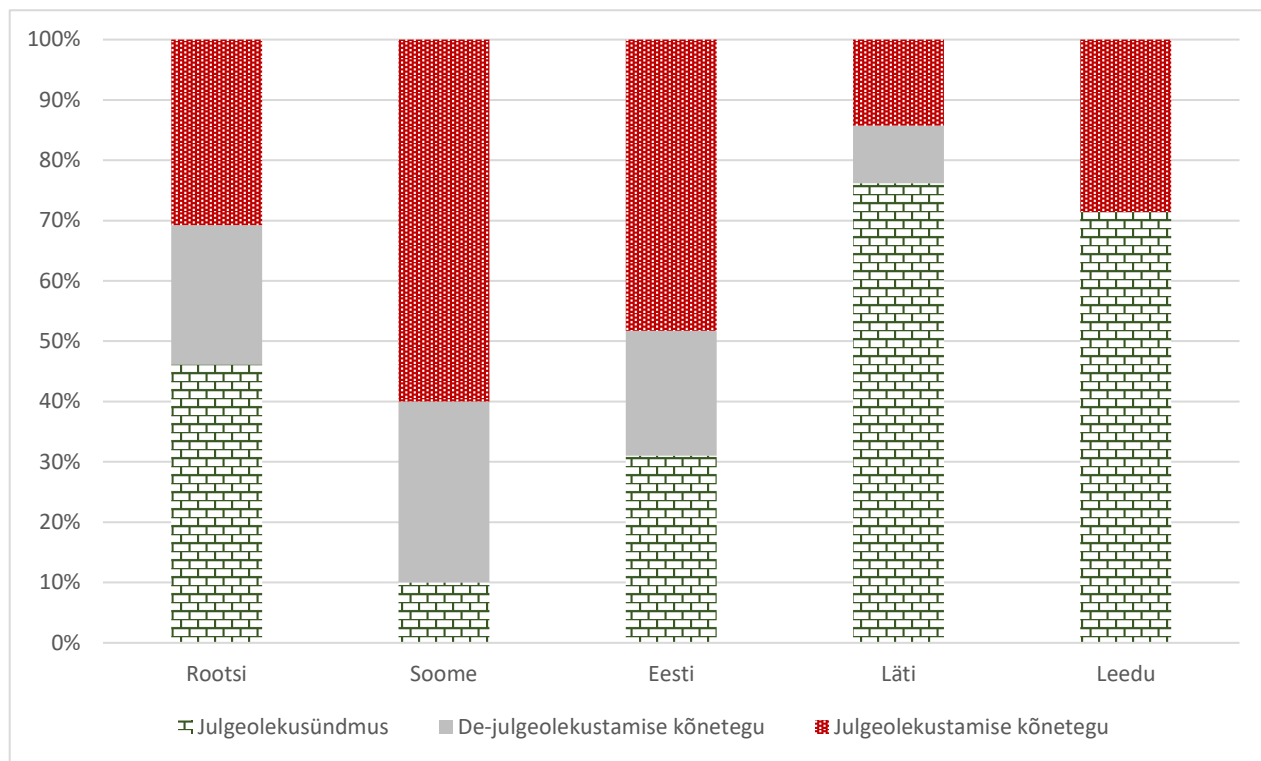
Üldistatult on strateegiline kommunikatsioon regioonis mõistetud kui üks osa psühholoogilise kaitse/kerksuse meetmetest. Institutsionaalsed lahendused on aga riigiti varieeruvad. Näib, et institutsionaalne varieeruvus on mõjutatud sellest, milliste ühiskonnaelu valdkondadega samaväärsusahelasse ametkondlik eliit valdkonda raamistab. Psühholoogilise kaitse (psühholoogilise kerksuse, infojulgeoleku) laiem julgeolekuline raamistus ja institutsionaalne vastutusjaotus võrdlevalt strateegilise kommunikatsiooniga (SK) on toodud Tabelis 8.

Tabel 8. Psühholoogilise kaitse teoreetiline ja praktiline asetus riigisüsteemis (autori koostatud)

RIIK	TEOREETILINE RAAMISTUS	VASTUTAV INSTITUTSIOON	SK VASTUTAV INSTITUTSIOON
Rootsi	Totaalkaitse, ühiskonna julgeolek (AU6, 2020; PR3, 2020)	MSB (2020) → Psühholoogilise Kaitse Agentuur (2022) (Regeringen, 2020)	Riigikantselei, MSB (AU6, 2020)
Soome	Ühiskonna julgeolek, totaalkaitse (Hallitus, 2017)	Kultuuri- ja haridusministeerium (Hallitus, 2017; AU7, 2020; PR6, 2020)	Riigikantselei (peaministri büroo) (PR6, 2020)
Eesti	Lai riigikaitse (Valitsus, 2017), valitsuskommunikatsioon (Jaško, ref. Juurvee, 2018)	Riigikantselei (Vabariigi Valitsuse seadus, 2021, §77 lg 13)	Riigikantselei (valitsuse kommunikatsioonibüroo) (Valitsus, 2017; AU1, 2020; PR1, 2020; AU2, 2020; PR2, 2020)
Läti	Lai riigikaitse, elanikkonnakaitse (Ministru kabinets, 2020; PR4, 2020)	Kaitseministeerium (Ministru kabinets, 2020; AU1, 2020; AU4, 2020; PR4, 2020; PR5, 2020)	Riigikantselei (peaministri büroo) (Ministru kabinets, 2019; AU1, 2020; AU4, 2020; PR4, 2020; PR5, 2020)
Leedu	Kriisivalmidus, riigi julgeolek (Vyriausybe, 2020; PR7, 2020)	Riigikantselei (kriisireguleerimise büroo) (Vyriausybe, 2020; PR7, 2020)	Riigikantselei (kriisireguleerimise büroo) (Vyriausybe, 2020; PR7, 2020)

Nagu Tabelist 7 nähtub, on psühholoogilise kaitse arendamine ja strateegilise kommunikatsiooni korraldamine Eestis ja Leedus sama institutsiooni vastutada, ülejäänud riikides vähemalt osaliselt eraldatud. Läti puhul nähti eraldatuse põhjusena ametkondlikku „silotornistumist“ (AU1, 2020; PR4, 2020) ning mõlema valdkonna varajast arengujärku. Rootsis ei ole veel lõplikult otsustatud, millises ulatuses kriisikommunikatsiooni ja strateegilise kommunikatsiooni ülesanded loodavale psühholoogilise kaitse ametile üle antakse (AU6, 2020). Soome puhul on psühholoogilise kerksuse ja strateegilise kommunikatsiooni käsitus erineva ajahorisondiga – psühholoogiline kerksus seisneb pikaajalises kodanikest lähtuva vastupanuvõime ehitamises mõjutustegevusele ning strateegiline kommunikatsioon tegeleb täitevvõimu praktilise aegkriitilise julgeolekukommunikatsiooniga; valdkonnad on lõimitud valitsuse julgeolekukomisjoni kaudu (PR6, 2020).

Joonis 6 kuvab kokkuvõtvalt riikide juhtumianalüüsid kirjelatud vastused uurimisküsimusele nr. 2 psühholoogilise kaitse korraldust mõjutanud julgeoleku- ja poliitikasündmustest illustreerides osakaalusid ekspertintervjuude vastustes.

Joonis 6. Psühholoogilise kaitse väljaarendamise mõjutatus julgeolekusündmustest, julgeolekustamisest ja de-julgeolekustamisest ekspertide hinnangul (autori koostatud)

Rootsi psühholoogilise kaitse loomise ajendiks oli kommunistlik riigipööre Tšehhoslovakkias 1948, valdkond soikus vaikselt pärast külma sõja lõppu. Leedus (1991) ja Eestis (1992) tehti formaalne katse psühholoogilist kaitset vastusena Nõukogude Liidu/Venemaa Föderatsiooni mõjutustegevusele arendama hakata pea taasiseseisvumise järel, aga muude pakiliste riigiehituslike küsimuste kõrval jäi see soiku. Venemaa pehme jõu arendamise alaseid initsiatiive 2005. aasta kandis märkasid Läti ja Leedu akadeemilised uurijad (AU4, 2020; AU5, 2020), aga need ei toonud kaasa psühholoogilise kaitse valdkonna teket. 2007. aasta aprillisündmused Eestis olid äratuskellaks, mis käivitasid psühholoogilise kaitse arendustegevused. Sündmused tekitasid muret ja ajendasid debatte ühiskonna julgeoleku alal ka Rootsis (PR3, 2020), Leedus (AU5, 2020) ja Lätis (PR4, 2020), aga äratuskell otsustati kinni vajutada.

Venemaa kallaletung Gruusiale aasta hiljem kõlas valjemalt nii Lätis (AU4, 2020; PR5, 2020; PR4; 2020) ja Rootsis (PR3, 2020). Lätit ajendas see veelgi enam oma julgeolekutegevustes

rahvusvahelisele koostööle keskendumata, mis päädis lõpuks NATO strateegilise kommunikatsiooni oivakeskuse asutamisega Riias aastal 2014. Rootsis viidi 2008. aastal julgeolekuolukorrale vaatamata lõpule institutsionaalne reform, millega kaotati psühholoogilise kaitse amet. Euroopa Liidu eesistumiseks valmistudes tegelesid ambitsioonikate idapartnerluse arenguplaanidega eesistuja Leedu institutsioonid ka põhjalikumalt ettevalmistuste tegemisega võimalikeks Venemaa inforünnakuteks. Venemaa intensiivse mõjutustegevuse tulemusena peatas Ukraina Leedu eesistumise ajal 2013. aastal koostöö süvendamise Euroopa Liiduga, mis viis rahvarahutuste ning Venemaa otsese sõjalise interventsioonini Ukrainas järgnevatel kuudel. Venemaa kallaletung Ukrainale 2014. aastal ja käesoleva töö kaitsmiseni rahvusvahelist avalikku poliitikaagendat mõjutanud sekkumised lääneriikide, eeskätt USA demokraatlikesse protsessidesse on ajendanud kõiki valimi riike reaalse psühholoogilise kaitse väljaarendamisega alustama.

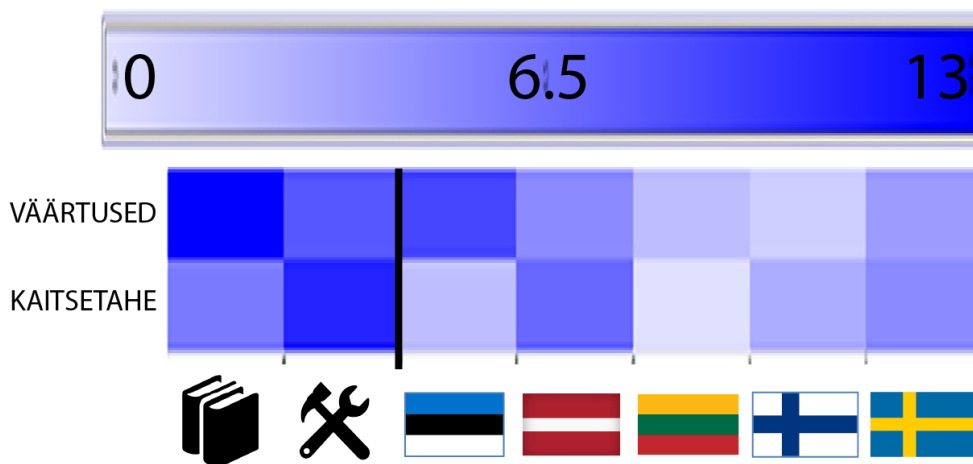
Psühholoogilise kaitse arendamise tähtsust rõhutanud riigijuhtide sõnavõttudel on viimastel reaalset tagajärjed olnud Rootsis ja Soomes. Sealseid julgeolekustamise juhtumeid saab pidada edukateks. Eesti vastanud töid võrdluses enim esile ka de-julgeolekustamist. Intervjuudest nähtub, et de-julgeolekustamise all mõistsid kõik Eesti intervjueritud (AU1, AU2, AU3, PR1, PR2, 2020) erinevaid infokeskkonna kaitsmist psühholoogilise kaitse või strateegilise kommunikatsiooni raames vastustavaid kriitilisi sõnavõtte. De-julgeolekustamine ei ole olnud edukas, sest nii psühholoogiline kaitse kui strateegiline kommunikatsioon on riigi õigusaktide ja riigikaitse planeerimise loomulik osa (PR1, 2020; PR2, 2020).

Rootsi puhul räägiti de-julgeolekustamisest seoses totaalkaitse demonteerimisega „ajaloo lõpu“ saabudes, kui ka psühholoogilise kaitse amet likvideeriti (AU6, 2020). Läti (PR4, 2020) ja Soome (AU7, 2020) puhul olid Eestile sarnaselt kõne all psühholoogilise kaitsega tegelemata jätmise avalikud või ametkondlikud argumendid, kuni sõjani Ukrainas, mis oli keskne psühholoogilise kaitse loomist ajendanud julgeolekusündmus.

Psühholoogilise kaitse defineeriva tuumana mainisid respondendid eeskätt identiteediga seotud põhiseaduslikke väärtuseid 21 koodis ja eeskätt riigi suveräänsuse hoidmisega seotud rahva kaitsetahet 17 koodis. Nii akadeemikud kui praktikud nimetasid mõlemaid, aga akadeemikute eelistus kuulus eeskätt väärtustele, praktikutel kaitsetahtele. Leedus, kus informatsiooniline julgeolek on seotud definitsiooni järgi riigi julgeolekuhuvidega, nimetati mõlemat vähem. Tulemuste jaotust illustreerib Joonis 7. Seega on leidnud empiiriliselt kinnitust, et eksperdid lähtuvad teadlikult või intuiitiivselt Kopenhaageni koolkonna ühiskonna julgeoleku käsitlusest, kus on võimalik ühitada riigi julgeoleku tagamine kollektiivse üksuse tasandil ühiskonna identiteedi

hoidmisega väärtuste ja riigi suveräänsuse tagamine kaitsetahte kaudu, nagu autor välja pakkus (vt alapeatükk 1.3 Joonis 2).

Kuigi autor otsis valimisse iga riigi kõige informeerituma psühholoogilise kaitse praktiku ja akadeemilise eksperdi, on tugevate järeldestega võrdluse jaoks valim liiga väike. Tõsikindlamad järeldest eeldaksid põhjalikumaid ühiskondlikke uuringuid kui sinne kvalitatiivne juhtumiuuringu illustatsioon seda võimaldab. Siiski on Joonis 7 kooskõlas nii tekstist kui intervjuude vastustest statistiliselt peegeldunud võrdluspildiga ja pakub sisukaks tõlgenduseks kokkuvõtliku komplekti hüpoteetilisi järeldesti.

Joonis 7. Väärtused ja kaitsetahte psühholoogilise kaitse raskuskeskmena akadeemiliste uurijate ja praktikute hinnangul (autori koostatud)

Eesti puhul, kus psühholoogiline kaitse on viimasel kümnendil ametlikult ühiseväärtuste kaudu määratletud olnud ja selle üle on ka avalikult debateeritud ning kus psühholoogilist kaitset on põhjendanud lisaks riigipeale erinevad kaitseministrid ja kaitseväge juhatajad on psühholoogilise kaitse tuuma tabamise osas võrreldes teiste riikidega ka kõige reljeefsem. Lätis on psühholoogilise kaitse arendamine eestvedamine kaitseministeeriumi ülesanne. See peegeldub ka eksperthinnangus. Leedu ühiskonna julgeoleku dokumentaalsed määratlused on olnud kontseptuaalselt kõige hajusamad. Infojulgeoleku praktilise käsituseni riigi tasandil jõuti 2020. aasta sügiseks. Seetõttu on tuuma määratlemine ka teiste riikidega võrdluses kõige visandlikum. Soomes tähtsustatakse riigikaitse kontekstis väärtustest enam kaitsetahtet, mis iseloomustab juhtumianalüüsis „Talvesõja imega“ seostatavat ühiskondliku kerksuse kontseptsiooni, nn *sisu* enesekuvandit. Rootsi puhul on psühholoogilise kaitse taasloomine kõige süstemaatilisem ning seda peegeldavad ka kõige enam tuuma osas tasakaalus olevad eksperthinnangud.

Psühholoogilise kaitse praktilisi aluseid uuriti mõjutustegevuse tõkestamise lähenemisviiside kaudu ja nende esinemine süstematiseeriti kolmeks raamistavaks strateegiaks. Autor lõi Johnstoni suurstrateegiate käsitle (1995b, loc. 2993–3052; 1995a, pp. 39, 37) ja Pamment, *et al.* (2018, pp. 82–85) mõjutustegevuse tõkestamise lähenemiste ideaaltüüpide põhjal teoreetilise taksonoomia riikide psühholoogilise kaitse ründava, kaitsva ja kohaneva strateegia eristamiseks (vt alapeatükk 1.3 Tabel 3). Tabelites 9, 10 ja 11 on toodud ekspertide hinnangud riikide kaupa eelistatud ja välditud lähenemisviiside kasutamisele.

Tabel 9. Eelistatud lähenemisviiside jaotumine strateegiatesse ekspertide hinnangul (autori koostatud)

	EESTI	LÄTI	LEEDU	SOOME	ROOTSI		
Karm +	1	5	2		1	} ründav	} kaitsev
Heidutusläve tõstmine +		1	5		1		
Regulatiivne +	2	3	4	1		} kohanev	
Vastupropaganda +			3		3		
Vastunarratiiv +		2	7	1	2		
Kodanikuühiskond +	2	7	5	6	1		
Koostöö +	5	3	2	1	6		
Faktid korda +	4	2	2	1	1		
Ignoreerimine +	1		1				

Tabel 10. Mittesoovitavate lähenemisviiside jaotumine strateegiatesse ekspertide hinnangul (autori koostatud)

	EESTI	LÄTI	LEEDU	SOOME	ROOTSI		
Karm -	1					} ründav	} kaitsev
Heidutusläve tõstmine -			1	1			
Regulatiivne -	4		1	1	1	} kohanev	
Vastupropaganda -		1					
Vastunarratiiv -	2	2	1				
Kodanikuühiskond -	2						
Koostöö -							
Faktid korda -	1						
Ignoreerimine -	1			4			

Tabel 11. Ekspertide lähenemisviiside hinnangute agregeeritud kokkuvõte (autori koostatud)

	EESTI	LÄTI	LEEDU	SOOME	ROOTSI		
Karm +		5	2		1	} ründav	} kaitsev
Heidutusläve tõstmine +		1	4	-1	1		
Regulatiivne +	-2	3	3		-1	} kohanev	
Vastupropaganda +		-1	3		3		
Vastunarratiiv +	-2		6	1	2		
Kodanikuühiskond +		7	5	6	1		
Koostöö +	5	3	2	1	6		
Faktid korda +	3	2	2	1	1		
Ignoreerimine +			1	-4			

Ekspertide hinnangute põhjal joonistuvad riikide psühholoogilise kaitse mustrid üsna hästi välja. Eesti väldib seadusega vaenulikule mõjutustegevusele tugevate piirangute seadmist ning vaenulike inforünnakute teemasid oma sõnumite läheallikana. Keskne on Pamment, *et al.* (2018, pp. 82–85) lähenemisviisidest võrgustikuline infovahetus, milles nähakse väärtust iseeneses. Kõigist riikidest enim rõhutati Eestis valeinfo ja kahjulike kuulduste ümberlökkamist. Punthong (2018) hinnangul on Eesti lähenemise mõjutustegevuse tõkestamisele *minimalistlik*, vaenulikku mõjutustegevust tajutakse „normaalse ebanormaalsusena“, millega püütakse *kohaneda*. Mitteloetletud lähenemiste seas töid vastanud esile, et psühholoogiline kaitse on suunatud ühtekuuluvustunde ja ühiskondliku immuunsuse ülesehitamisele, milles on oma roll kultuuritööstusel (ontoloogilise julgeoleku taotlus), meediapädevuse andmisel haridussüsteemi kaudu ja akadeemilisel uurimistööl (AU1, 2020; PR2, 2020; AU2, 2020; AU3, 2020; PR1, 2020). Eesti psühholoogilise kaitse kursusi kui tõhusat ühiskondliku vastupidavuse tekitamise meetodit töid esile lisaks ka Läti (PR4, 2020), Leedu (AU5, 2020) ja Rootsi (PR3, 2020) eksperdid.

Läti psühholoogiline kerksus on uuritavatest riikidest kõige noorem riigikaitsealine distsipliin (Ministru kabinets, 2020). Seetõttu on mõistetav, et selge strateegia ei ole veel välja kujunenud. Läti eksperdid näevad psühholoogilise kaitse tagamise ülesannet eeskätt kodanikel enestel (Ministru kabinets, 2020). Vaenulikku mõjutustegevust proovitakse tõkestada karmide meediaregulatsioonide ning kriminaalõiguslike vahenditega. Vastustrateegiate osas Läti ekspertide arvamused lahknevad. Üheaegselt proovitakse uut julgeolekuvaldkonda laia riigikaitse raames tutvustada ja kodanikuühiskonda vaimustada, mis on omane *kohanevale* strateegiale, ning korraldada informatsioonilist sõjapidamist *ründava* strateegiana.

Leedu strateegia on vastunarratiivi ja vastupropaganda lähenemistega vaenulikule mõjutustegevusele reageerida (Vyriausybe, 2020; PR7, 2020). Ka on Leedu ainuke uuritavatest riikidest, mis kasutab katusterminina infojulgeoleku mõistet (Seimas, 2017; Vyriausybe, 2020; PR7, 2020). Leedu on psühholoogilise kaitse korraldamisel teadlikult agressiivne. Vasturünnakuteks kasutatakse tugevat kodanikuühiskonna nn haldjate liikumist (PR7, 2020; AU5, 2020). Leedu juhtumianalüüsis (ptk 2.6) kirjeldati põhjalikumalt viise, kuidas Leedu sanktsioneerib identiteedile oluliste ajaloosündmuste kohta väärinfo levitamist ja sõjapropagandat telekanaleis. Vähemalt üks inimene kannab sellega seotuna ka vabaduskaotuslikku kriminaalkarisust (AU5, 2020). Leedu strateegiat saab käsitleda *ründavana*.

Soome terve julgeolekäsitus tugineb ühiskonna julgeoleku paradigmale (Hallitus, 2017) ja traditsiooniliselt üleüldise riigikaitsekohustuse kaudu ülal hoitavale tugevale sõjalisele

kaitsevõimele (AU7, 2020; PR6, 2020). Soome eksperdid mõistsid kõige selgemalt hukka mõjutustegevuse ignoreerimise lähenemise (Tabel 10). Ründava strateegia elemente soovitakse pigem vältida, kuigi avaldati ka soovi (AU7, 2020) uues julgeolekuolukorras, kus avatud ja solidaarse ühiskonna haavatavusi kasutatakse kremlimeelsete ja konspiroloogide poolt süsteemselt eraisikute ründamiseks ning ühiskonna polariseerimiseks, reeglid rahulikult üle vaadata. Naaberriikide akadeemilised uurijad (AU1, 2020; AU6, 2020) usuvad, et Soome psühholoogiline kerksus on palju nüansseeritum ning põhjalikumalt välja arendatud kui Soome enda eksperdid (PR6, 2020; AU7, 2020) seda tunnustavad. Tervikuna on Soome *kohanev* strateegia liikumas *kaitstva* suunas.

Rootsi ei näe regulatsioonides väljapääsu vaenuliku mõjutustegevuse tõkestamiseks. Pika protsessi tulemusena on süsteemselt taasloodav psühholoogilist kaitset korraldav riigiasutus (vt Joonis 3), mille roll Rootsi totaalkaitse, luure- ja julgeolekukogukonnas ning demokraatlik kontrollimine on põhjalikult läbi mõeldud (AU6, 2020). Selleks löid autori hinnangul eeldused kogemused külma sõja ajal psühholoogilise kaitse ehitamisest, asutuse vajaduse tugev julgeolekustamine peaministri ja Rootsi parlamendi poolt ning julgeolekuteenistuse endise juhi Anders Danielssoni komisjoni põhjalik töö. Autonoomse eraldiseisva keskse asutuse loomine tuleneb Rootsi avaliku halduse üldisest loogikast ja seda ei saa käsitleda universaalse soovitusena kõigile riikidele. Rootsi psühholoogilise kaitse (kavandatav) lähenemine on laiahaardeline, aga enim rakendatavad meetodid kuuluvad *kaitstva* suurstrateegia alla.

3. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

Psühholoogiline kaitse on Põhjala-Balti regioonis ametlikult olemas ja ühiskondlikult aktsepteeritud. Globaalses mastaabis on valimis kirjeldatud demokraatlike riikide psühholoogilise kaitse korrastatud kontseptualiseerituse ja praktilise korralduse tase pigem uudne. Seda võib lugeda tänapäevases infokorralduses konkurentsieeliseks.

Psühholoogilise kaitse nimetamisel ja korraldamisel on uuritavate riikide praktikas siiski tähelepanuväärseid erisusi, mis tulenevad viimaste kümnendit julgeolekutaju erinevustest ja kannavad endas kohati ka aastakümnete taguste julgeolekustamiste/de-julgeolekustamiste taaka või koguni II maailmasõja pitsurit. Uuritud riikidest kolm olid okupeeritud Nõukogude Liidu poolt ja kuuluvad nüüd NATOsse. Rootsi suutis 20. sajandi suurtest konfliktidest eemale jääda, kuigi rakendas selle jaoks inforuumi kaitset drastilisi meetmeid. Külma sõja ajal Soomes hapra iseseisvuse säilitamiseks kujundatud hillitsetud välis- ja sisejulgeolekupoliitika mõjud peegelduvad ka psühholoogilise kerksuse arendustegevuse pikaldases hoovõtus nüüd, vaatamata Venemaa Föderatsiooni varjamatult kasvavanud füüsiliste ja pehme jõu instrumentide rakendamisele sh otseselt Soome ühiskonna vastu. Läti on teadvustanud iseseisva kaitsevõime vajalikkuse. Leedu on taastanud kohustusliku kaitsevæteenistuse. Mõlemad riigid näevad riigikaitset laiemalt kui kollektiivkaitse. Läti peab kriitiliseks kaitsetahet, Leedu võimalikku väärtuste kriisi. Samas on riigiti ka palju universaalset, mida üksteiselt õppides psühholoogilise kaitse arendamisel arvestada.

Autor arvestas akadeemilises mõjutustegevust käsitlevas kirjanduses toodud kaalutlusi, infokonfliktide üldist dünaamikat infokonfliktide alapeatükis kirjeldatud kujul, psühholoogilise kaitse arendamiseks antud praktikute ja akadeemiliste uurijate soovitusi ning ekspertidelt intervjuude ajal kuuldut ning kodeeris kategoorias „Nõuded“ enamesinevad universaalsed soovitused psühholoogilise kaitse väljaehitamiseks. Soovitused on intervjuudes mainimise sageduse järgi järjestatud ning esinemissagedustega koondatult leitavad Lisas 4. Muude nõuete alla on kodeeritud harvemini mainitud, aga olemuslikult asiseid soovitusi nagu meediapädevuse kasvatamine, psühholoogilise kaitse kursused, kangelaste loomine filmide kaudu kokkukuuluvustunde kasvatamiseks, üldsõnaliselt ka vastupanuvõime kasvatamine, kerksuse kasvatamine, vastase heidutamine ja Euroopa Liidu ühtsete reeglite kehtestamine.

Väärtused. Rahva kokkukuuluvustunde tagamisel on võimalikult laialt omaksvõetud ühine väärtusruum baasiline. Põhiseaduslikud väärtused omavad kõige laiemalt aktsepteeritud lähtealust ühiskonnas. Demokraatlike riikide põhiseaduslik väärtuskomplekt on võimaldab riigil projitseerida

sarnases väärtusruumis oma pehmet jõudu (vt ptk 1,2; Nye, 2008, pp. 107–108). Kuna riikide identiteedid erinevad, erinevad ka riikide põhiseadused. See tingib mõningase variatiivsuse psühholoogilise kaitse süsteemides. Psühholoogilise kaitse praktikutele on põhiseaduslik väärtuskomplekt meetmete valikul pika perspektiivi ja lubatava/lubamatu kontrollnimekirjaks.

Distants päevapoliitikast. Psühholoogilise kaitse üle peab kehtima selgete reeglite alusel demokraatlik järelevalve nagu ka teiste riigi julgeoleku ja riigikaitse valdkondade üle. See on eelduseks, et äärmuslastest aktivistide vandenõulised süüdistused ei hakka psühholoogilist kaitset murendama. Psühholoogilise kaitse alane juhtimis- ja aruandluskorraldus peab olema piisavalt selge, et ühelgi parajasti täitevvõimu kontrollival erakonnal ei tekiks kiusatust kasutada riikliku julgeoleku vahendit erahuvides. Enamasti korraldatakse sellist järelevalvet parlamendikomisjoni ning valitsuse julgeolekukomitee regulaarsete kuulamiste kaudu.

Kaitsetahe. Väärtuste, riigikaitse nähtavuse ja isikliku riigikaitse kogemuse pinnal loodav kaitsetahe on eelduseks psühholoogilisele kerksusele kriisi- ja sõjaolukorras. Tugev nähtav kaitsetahe mõjub heidutavalt potentsiaalsele agressorile. Oluline on, et ühiskond on teadlik reaalsest julgeolekuohtudest, aga ka sellest, mis nende suhtes ette võtta saab. Vastasel juhul tekib hirmutamise tagajärjel ühiskonnas õpitud abitus ning kaitsetahte murenemise kaudu hakkavad murenema ka põhiseaduslikud alusväärtused.

Avatus, aga mitte täielik. Hoidmaks usaldust psühholoogilist kaitset korraldavas võrgustikus, on vastastikune läbipaistvus mõõdapääsmatu. Suurte avalike kampaaniate läbipaistvus on oluline. Samas on psühholoogiline kaitse osa julgeoleku ja riigikaitse korraldusest, mis on sellisena vaenuliku luure- ja õõnestustegevuse traditsiooniline sihtmärk. Seetõttu kehtib range teadmishajaduse põhimõtte võimeplaneerimise detailide, kaitseplaanide, riskianalüüside ja süsteemi kui terviku osas. Mitmete riigiasutuste, avaliku, era- ja kolmanda sektori organisatsioonide jaoks võib psühholoogiline kaitse olla ainuke puutumus riigikaitsega, mistõttu võib olla koostööpartnerite valikul oluline eelnev tausta- või julgeolekukontroll.

Strateegiline kommunikatsioon, aga mitte ainult. Tänapäeva infoühiskonnas tulemuslikuks toimetamiseks on strateegilise kommunikatsiooni mõtteviisi ja meetodi valdamine riigiasutustele mõõdapääsmatu. Samuti peab nende kommunikatiivne tegevus olema koos- ja samakõlastatud. Aga strateegiline kommunikatsioon ei saa tugineda vaid valitsuskommunikatsiooni võrgustikule ega piirduda (sotsiaal)meediasuhtluse oskusliku planeerimise ja läbiviimisega. Strateegiline kommunikatsioon on üks psühholoogilise kaitse võtmevõimekusi.

Võrgustikulisus. 20. sajandi keskpaiga propagandainstitutsioonid ei sobi psühholoogilise kaitse arendamiseks ei ideoloogiliselt ega praktiliselt. Ükski superasutus ei saa asendada oskusi, teadmisi ja ligipääse, mis on erinevatel riigiasutustel, vabakonnal, julgeolekusektoril, akadeemial. Võrgustikukesksete ründmeetodite vastu on vaja võrgustikuliselt üles ehitatavat kerksust.

Infokeskkonna põimitus. Riikide rahvusvahelised ambitsioonid erinevate teemade eeskõnelejaks olla on erinevad. Tänapäeva infokeskkond riigi- ega keelepiire ei tunne. Sõnumikeskkonna rahvusvahelistumise tõttu peavad psühholoogiline kaitse ja strateegiline kommunikatsioon vähemalt arvestama välisauditooriumidega. Võrgustikuliselt üles ehitatud psühholoogiline kaitse võimaldab riigi pehmet jõudu võimendada lõimitud avaliku diplomaatia ja kodanikudiplomaatia kaudu.

Kriitika talumine. Ühiskonna julgeolek on demokraatlikult aktsepteeritud valdkond. Psühholoogiline kaitse on normaalne asi. Alati leidub inimesi, kes ei mõista. Alati leidub inimesi, kes kõikjal midagi halba kahtlustavad. Osa neist inimestest proovib vahel avalikkust üles kütta. Külma sõja ajalugu Euroopas (vt ptk 1.2) näitab, et mõnedele neist isegi makstakse selle eest. Mõnikord on keegi arg või kade. Psühholoogilise kaitse arendustegevustes tuleb hoida dialoogi ühiskonnaga, aga kartma hakata ja iga kriitika pärast oma seaduslikke tegevusi ümber määratleda ei ole vaja.

Vältige lendsõnu! Käesoleva töö kaitsmise ajal on infootude temaatika maailmas moes. Akadeemilised uurijad, poliitikud, mõttekojad ja ajakirjanikud otsivad teema uute nurkade alt käsitlemiseks uusi raamistusi. Tihti dubleerivad uusmõisted juba end sisukana tõestanud varasemaid käsitlusi. Vahel tegelevad need mõne kitsa nüansiga dünaamiliselt arenevas julgeolekukeskkonnas. Valdkonna avalikkuses kasutatavad põhimõisted peavad olema selged, defineeritud ja piisavad. Asutuste ja töövaldkondade ümbernimetamine ei loo ise veel uut kvaliteeti. Parsimoonia seadus maksab ka psühholoogilisele kaitsele.

Juhtige ootusi! Deklaratsioonid ning seaduste täiendamine panevad täitevvõimule kohustuse nendest kinnipidamist seirata ning rikkumiste korral menetleda. Kuitahes põletav ühiskondlik probleem korra seadusega näilise lahenduse saab, siis hiljem peab õigusriik ühetaoliselt ja alati enda kirjeldatud reeglite järgi käituma. Enda "lukku reguleerimine" teeb riigid infokonfliktides vastasele ettearvataavaks ning hõlbustab provokatsioonide korraldamist.

KOKKUVÕTE

Magistritöö käsitleb **uurimisprobleemi**, millised on psühholoogilise kaitse määratlus ja korraldus Eestis, Lätis, Leedus, Rootsis ja Soomes. Autor lähenes probleemile Kopenhaageni koolkonna ühiskonna julgeoleku käsitluse kaudu, mida täiendas infokonfliktide ning strateegilise kultuuri käsitlustega julgeoleku-uuringutes. Määratlus tuvastati dokumendianalüüsi abil, mida aitasid täpsemalt mõtestada antud riikide psühholoogilise kaitse ekspertide poolstruktureeritud intervjuud. Autor pakkus välja oma skemaatilise mudeli psühholoogilise kaitse raskuskeskme määratlemiseks põhiseaduslike väärtuste ja kaitsetahte kaudu, mis sai empiirilise uuringu käigus ekspertidelt kinnitust. Psühholoogiline kaitse on akadeemiliselt ja praktiliselt elujõuline valdkond.

Uurimistöö **eesmärk** oli tuvastada uuritavate riikide psühholoogilise kaitse poliitikate põhimõtted ja nende kujunemist enim mõjutanud sündmused ja strateegilise kultuuri elemendid. Eesmärk täideti töö empiirilises osas kirjeldatud viisil ja ära toodud sisuga.

Psühholoogilise kaitse korraldus riigiti ning sellise korralduseni viinud ajaloolised tehiolud selgitati välja dokumendianalüüsi ja intervjuude abil. Regionaalse mõjuga ning globaalselt infokeskkonna vahendatud julgeolekusündmused mõjutasid psühholoogilise kaitse arendamist oluliselt enam kui riigijuhtide ning riigikaitse ja julgeoleku eest vastutavate poliitikute, sõjaväelaste ja julgeolekuametnike katsed argumenteerida infokeskkonna julgeolekustamise nimel. Mitmetes riikides oli ka püüdlusi avaliku agenda suunamise kaudu psühholoogilise kaitse arendamist tõkestada. Kirjeldatud püüdlusi on julgeolekupoliitiline eliit valimi riikides valdavalt teadlikult eiranud. Eestis ei ole de-julgeolekustamise taotlusega kõneaktid saavutanud oma eesmärki, aga on tekitanud mõnevõrra kontseptuaalset segadust ja ühiskonna julgeoleku „häbenemist“.

Uurimisülesandeid oli kuus. Esiteks tuli uurida psühholoogilise kaitse teoreetilise määratlemise lähiajaloolist, julgeoleku- ja kommunikatsiooniteoreetilist argumentatsiooni. Seda kajastavad teooria peatükk, mille kaudu autor avas edasiseks analüüsiks vajaliku teoreetilise raamistuse ja võimaliku psühholoogilise kaitse lähenemisviiside taksonoomia. Teiseks tuli analüüsida riikide psühholoogilise kaitse korralduse dokumentaalset raamistikku (kõva õigus ja pehme õigus) ning kolmandaks koostada analüütiliselt riikide juhtumianalüüsid. Juhtumianalüüside alapeatükid peegeldavad dokumendianalüüsi leide. Selleks kasutatud allikad on esitatud töö Lisas 3. Neljandaks tuli täpsustada riikide juhtumianalüüsi fenomenograafiliste intervjuude ja publitseeritud arvamuste toel. Täpsustused kajastuvad nii juhtumianalüüsi peatükkide tekstis kui võrdluse alapeatükis. Viiesandaks tuli võrrelda riikide psühholoogilise kaitse lähenemisi suurstrateegiate väljal.

Teooria peatükis välja pakutud kohaneva, kaitsva ja ründava suurstrateegia väljale paigutusid empiirilise materjali põhjal riikide psühholoogilise kaitse meetodid, mis loiid võrdleva pildi riikide psühholoogilise kaitse lähenemistest. Töö empiiriline osa lõppes kuuendat uurimisülesannet täitvate psühholoogilise kaitse arendamise poliitikasoovituste sünteesiga. Psühholoogiliseks kaitse nõuetena toodi välja kümme universaalset soovitus kestliku ning erinevatesse strateegilistesse kultuuridesse sobivaks psühholoogilise kaitse arendamiseks.

Psühholoogilise kaitse arengulood on käesoleva töö empiirilises peatükis riigiti narratiivselt lahti kirjutatud ja võrreldud tuginedes kirjalikele allikale ning iga riigi psühholoogilise kaitse võtmeametnike ja akadeemiliste uurijate ekspertintervjuudele.

Käesoleva uurimistöö teoreetilist ning empiirilist raamistust saab rakendada longituudse vaate saavutamiseks sama valimi riikides või ka teistes riikides, kus psühholoogilise kaitse arendamist kavatsetakse. Samuti on see adapteeritav külgnevate vähem politiseeritud ühiskonna julgeoleku tagamise praktiliste valdkondade uurimisse nagu elanikkonnakaitse või kriisivalmidus sh kriisi- ja riskikommunikatsioon.

Käesoleva julgeoleku-uuringute töö uurimisküsimused on suunatud psühholoogilise kaitse mõistmisele ja edasi arendamisele. Konkureerivaid eesmärke kandvaid teoreetilisi ja ideoloogilisi käsitlusi markeeriti ning nende piire prooviti märgata kriitilise diskursuse analüüsi vaatenurga kaudu. Psühholoogilise kaitse rajamise argumentatsiooni mitmekülgset eritledes annab töö ka dialektilisi viiteid võimalustele psühholoogilise kaitse projekti erinevate ideoloogiliste diskursuste kaudu õõnestada. Antud kaalutlused võivad teoreetiliselt osutada asjakohaseks ühelt poolt õõnestuskatsete analüüsil, aga hüpoteetiliselt ka mõnes ühiskonnas mõnel ajahetkel, kus ühiskonna julgeoleku argumentatsiooni kuritarvitatakse demokraatia ja õigusriigi tasalülitamiseks.

Psühholoogilise kaitse määratlus ei ole valmis. Tehnilise ja kultuurilise keskkonna turvalisuse käsitlused arenevad akadeemilistes käsitlustes erineva tempo ja erinevate mõttevoolude kaudu. Infokeskkonna julgeoleku tagamise vaatepunktist on autori arvates akadeemiliselt huvipakkuv, kuivõrd on lõimitud kübervalduse kaitsmine ehk küberjulgeoleku tagamine piiriüleste strateegiliste mõjutustegevuste tõkestamisega. Oluline on näiteks kultuuriti empiirilisel täpsemalt analüüsida, kuidas väljapoole peegeldatud ühiväärtused aitavad suurendada riigi pehmet võimu või ka väärtuste rolli ühiskonna sidususes julgeoleku mõttes. Sellised uuringud peaks käesoleva töö leidude vaates käima käsikäes väga selge kaitsetahte ja põhiseaduslike ühiväärtuste julgeolekuteoreetilise, sotsiaalpsühholoogilise ning kultuuripsühholoogilise operatsionaliseerimisega.

SUMMARY

This thesis, *‘Conceptual and Practical Foundations of the Psychological Defence Systems of Nordic and Baltic States’*, explores psychological defence as a field of national security dealing with hostile influence activities. It investigates the conceptual development and practical applications of psychological defence measures, through case studies of Sweden, Finland, Estonia, Latvia and Lithuania. Drawing on the Copenhagen School approach, the study widens the scholarship’s scope to societal security, where the society (as complemented to the state) is the object of security. Theoretical and empirical insights reveal that constitutional values and willingness to defend the country are at the core of democratic psychological defence.

Psychological defence is scrutinised in the framework of information conflict principles and as a methodological reflection of accommodationist, defensive and offensive national strategic cultures responding to hostile information influence. The research identifies key security events and securitising speech acts that have contributed to the current psychological defence setup.

The analysis rests on approximately 100 documentary sources (including official acts, academic and grey literature) and 14 in-depth expert interviews with executives and academic researchers of psychological defence from the five investigated countries. The interpretation of the case studies combines phenomenographic empiricism with critical discourse analysis.

The findings reveal similarities, as well as divergences between the countries in the region in focus. Sweden and Lithuania had a legacy of incorporating psychological defence / information security in their strategic security apparatuses. This inclusion has, however, halted and is currently under ‘reinvention’. Russia’s hybrid attack against Estonia in 2007 inspired the foundation of psychological defence as one of the six pillars of the latter’s comprehensive national defence. Finland considers psychological crisis resilience as part of its overall societal security setup, to protect against civil emergencies or war. The recent prioritisation of the subject emerged in response to the Russian aggression in Ukraine since 2014. Latvia, which has traditionally relied solely on collective defence, is developing psychological defence in recently established comprehensive national security setup. Finland and Latvia are the forerunners of international co-operation for concept development on countering hybrid threats and strategic communications, respectively.

In practice, Estonia and Finland have an accommodationist, Sweden – defensive, and Lithuania – offensive strategic culture in their approaches to countering influence activities. Latvia’s approach is not so clear-cut, as it admits accommodationist and offensive elements, simultaneously.

The thesis concludes with ten general recommendations for developing psychological defence in a democratic society, which are applicable to all described national styles. The recommendations include putting constitutional values and willingness to defence in the heart of psychological defence strategy, and managing the expectations through establishment of solid democratic non-partisan oversight and deliberate level of openness. Other recommended prerequisites highlight that in addition to essential strategic communications framework, internationalised information environment and complex societal fabric could be effectively addressed by networked approach to planning and execution of psychological defence measures. Precautions regarding intimidating de-securitization attempts as well as avoidance of buzzword hype on the field are given.

ALLIKATE LOETELU

Aaltola, M. & Juntunen, T., 2018. Nordic Model Meets Resilience – Finnish Strategy for Societal Security. Book: Aaltola, M., Kuznetsov, B., Sprūds, A., Vizgunova, E., ed-s. *Societal Security in the Baltic Sea Region. Expertise mapping and raising policy relevance*. Riga: Latvian Institute of International Affairs, pp. 26–42.

Aaltola, M., Kuznetsov, B., Sprūds, A., Vizgunova, E., ed-s, 2018. *Societal Security in the Baltic Sea Region. Expertise mapping and raising policy relevance*. Riga: Latvian Institute of International Affairs.

Aaviksoo, J., 2009. Eesti rahvusliku infojulgeoleku muutunud ohud. *Eesti Päevaleht*, 23.12.2009. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://epl.delfi.ee/news/melu/eesti-rahvusliku-infojulgeoleku-muutunud-ohud?id=51185249> [Kasutatud 18.06.2019].

Aaviksoo, J., 2011. Infokonfliktid ja enesekaitse. *Diplomaatia*, nr. 9, märts 2011 [Võrgumaterjal] Leitav: <https://icds.ee/summary-57/> [Kasutatud 18.06.2019].

Aaviksoo, J., 2011b. Valed ja pooltõed on olemas ja elus. *Eesti Päevaleht*, 30.03.2011. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/valed-ja-pooltoed-on-olemas-ja-elus?id=51294507> [Kasutatud 18.06.2019].

Achen, C.H. & Snidal, D., 1989. Rational Deterrence Theory and Comparative Case Studies. *World Politics*, 41(2), pp. 143–169.

Aizsardzības ministrija, 2019. *Comprehensive Defence*. 2019. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.mod.gov.lv/sites/mod/files/document/Comprehensive%20National%20Defence%20in%20Latvia.docx> [Kasutatud 14.11.2020].

Alesina, A., Easterly, W., Kurlat, S., Wacziarg, R., 2003. Fractionalization. *Journal of Economic Growth*, 8, pp. 155–194.

Allen, P.D., 2007. *Information Operations Planning*. Boston & London: Artech House.

Alumäe, T & Tilk, O., 2018. Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech. *Frontiers in Artificial Intelligence and Applications: Frontiers in Artificial Intelligence and Applications*, BLT 2008, pp. 1–8.

Aro, J., 2020. *Putini trollid. Tõsilood Vene infosõja rindelt*. Tallinn: Rahva Raamat.

Arold, U. 2016. Peculiarities of Russian Information Operations. *Sõjateadlane / Estonian Journal of Military Studies*, 2, pp. 13–41.

Arold, U., 2014. Eesti psühholoogilise kaitse kasvamisluug. *Postimees*, 24.11.2014.

Arold, U., 2019. Inforindel rajatakse kaitset Balkanist Baltimaadeni. *Postimees*, Meie Eesti, 17.12.2019. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://leht.postimees.ee/6851275/inforindel-rajatakse-kaitset-balkanist-baltimaadeni> [Kasutatud 08.11.2020].

Arold, U., 2020. Estonian Psychological Defence against Russian Influence Activities. Book: Lochard, I.V., ed. Information-Related Hybrid Threats. *NATO Science for Peace and Security Series E and Societal Dynamics*. IOS Press: Amsterdam, 2020 (forthcoming).

Arroküll, M., 2020. *Intervjuu kolonel Mirko Arrokülliga [Telefoniintervjuu]* (07.10.2020).

Balzacq, T., 2005. The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*, 11(2), pp. 171–201.

Barribal, K.L. & While, A., 1994. Collecting data using a semi-structured interview: a discussion paper. *Journal of Advanced Nursing*, 19, pp. 328–335.

Bentele, G., Nothhaft, H., 2010. Strategic Communication and the Public Sphere from a European Perspective. *International Journal of Strategic Communication*, 4(2), pp. 93–116.

Bergrum, 2018. *Svenska psykologiska försvaret*. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.bergrum.se/sverige/psykologiskt/psykologiskt.php> [Kasutatud 14.11.2020].

Bernays, E., 2004. *Propaganda*. Brooklyn: Ig Publishing.

Brainyquote, (s.d.). [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.brainyquote.com/quotes/benito_mussolini_143761#:~:text=Benito%20Mussolini%20

[Quotes&text=The%20function%20of%20a%20citizen%20and%20a%20soldier%20are%20inseparable.](#) [Kasutatud: 02.11.2020]

Brown, M. & Kros, J., 2003. Data mining and the impact of missing data. *Industrial Management & Data Systems*, 103(8), pp. 611–621.

Buzan, B., & Wæver, O., 1997. Slippery? Contradictory? Sociologically Untenable? The Copenhagen School Replies. *Review of International Studies*, 23, pp. 241–50.

Buzan, B., 1983. *People, States and Fear. The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf Books Ltd.

Buzan, B., 1991. *People, states & fear. An agenda for International security studies in the post-Cold War era., 2nd ed.* Edinburgh Gate: Pearson Education Ltd.

Buzan, B., Wæver, O., de Wilde, J., 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rinner Publishers.

Bytwerk, R.L., 2004. *Bending Spines. The propagandas of Nazi Germany and the German Democratic Republic*. East Lansing: Michigan State University Press [Amazon Kindle e-book].

Calderon, J., 2019. What happened to Christiania's dream of becoming Denmark's hippie paradise?. *CNN*, 10.08.2019. [Vörgumaterjal] Leitav: <https://edition.cnn.com/travel/article/christiania-copenhagen-denmark/index.html> [Kasutatud 02.11.2020].

Charles, A., 2017. Lithuanian President Dalia Grybauskaite condemned Russia's offensive military actions (Zapad 2017). *Baltic Review*, 25.09.2017 [Vörgumaterjal] Leitav: <https://baltic-review.com/lithuanian-president-dalia-grybauskaite-condemned-russias-offensive-military-actions-zapad-2017-un/> [Kasutatud 10.10.2019].

Charney, E., 2003. Identity and Liberal Nationalism. *The American Political Science Review*, 97(2), pp. 295–310.

Chifu, I., (s.d.). *Societal security. An agenda for the Eastern Europe*. Bucharest: Center for Conflict Prevention and Early Warning. [Vörgumaterjal] Leitav: http://www.cpc-ew.ro/pdfs/societal_security.pdf [Kasutatud 18.06.2020].

Conley, H.A., Stefanov, R., Mina, J., Vladimirov, M., 2016. *The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence In Central and Eastern Europe*. Lanham, Boulder, New York, London: CSIS. [Võrgumaterjal] Leitav: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/1601017_Conley_KremlinPlaybook_Web.pdf [Kasutatud 01.11.2020].

Cunningham, S.B., 2001. Responding To Propaganda: An Ethical Enterprise. *Journal of Mass Media Ethics*, 16(2&3), pp. 138–147.

Dalsjö, R., 2018. Sweden and its deterrence deficit. Quick to react, yet slow to act. Book: Vanaga, N. & Rostoks, T., ed-s. *Deterring Russia in Europe: Defence Strategies for Neighbouring States*. London & New York: Routledge, 2018.

Doty, R.L., 1996. Sovereignty and the nation: constructing the boundaries of national identity. Book: Biersteker, T.J., Weber, C., ed-s. *State Sovereignty as Social Construct*. Cambridge: Cambridge University Press.

Duffield, L., 2009. A news story as big as a doctoral thesis? Deploying journalistic methodology in academic research. Book: Flew, T, ed. *Communication, Creativity and Global Citizenship: Refereed Proceedings of the Australian and New Zealand Communication Association Conference 8.–10.07.2009*. Australian and New Zealand Communications Association, pp. 581–602.

Dugin, A., 2012. *The Fourth Political Theory*. London: Arktos, 2012.

EFHR, 2012. *Swastika – historical heritage of Lithuania*. European Foundation of Human Rights. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://en.efhr.eu/2012/02/03/swastika-historical-heritage-of-lithuania/> [Kasutatud 10.10.2019].

EISC, 2018. *Lithuanian-Swedish Roundtable Expert Discussions on Social Resilience and Psychological Defence. Policy Brief*. European Integration Studies Centre. [Võrgumaterjal] Leitav: [http://www.eisc.lt/uploads/documents/files/EISC_policy%20brief\(1\).pdf](http://www.eisc.lt/uploads/documents/files/EISC_policy%20brief(1).pdf) [Kasutatud 10.10.2019].

Erikson, G. & Frängsmyr, T., 2004. *Ideedeajaloo põhijooni*. Tartu: AS Atlex.

e-seimas, 2003. *Lietuvos respublikos vyriausybė nutarimas dėl valstybinės mobilizacinės užduoties ministerijoms, apskričių viršininkams ir savivaldybėms patvirtinimo*, 19.11.2003 Nr. 1431 [Võrgumaterjal] Leitav: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.221520/FcsUqNjnoi> [Kasutatud 10.11.2020].

e-seimas, 2012. *Telšių rajono savivaldybės administracijos direktorius įsakymas dėl telšių rajono savivaldybės mobilizacijos štabo. Organizacinės struktūros, sudėties ir nuostatų karo padėties (mobilizacijos)*, 19.04.2012, Nr. A1-592 [Võrgumaterjal] Leitav: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAPIS.137018?positionInSearchResults=1&searchModelUID=496de34f-86ee-45b8-9e31-31de8636f22b> [Kasutatud 10.11.2020].

Etuskunta, 1999. *The Constitution of Finland*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731> [Kasutatud 12.11.2020].

European Values, 2018. *2018 Ranking of countermeasures by the EU28 to the Kremlin's subversion operations*. Kremlin Watch [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.kremlinwatch.eu/userfiles/2018-ranking-of-countermeasures-by-the-eu28-to-the-kremlin-s-subversion-operations.pdf> [Kasutatud 03.10.2020].

Filipec, O., 2019. Towards a Disinformation Resilient Society? The Experience of the Czech Republic. *Cosmopolitan Civil Societies: an Interdisciplinary Journal*, 11(1), pp. 1–26.

Fisher, M., 2013. A revealing map of the world's most and least ethnically diverse countries. *The Washington Post*, 16.05.2013. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2013/05/16/a-revealing-map-of-the-worlds-most-and-least-ethnically-diverse-countries/> [Kasutatud 02.11.2020].

Flick, U., 2009. *An Introduction to Qualitative Research*. 4th ed. (s.l.): SAGE.

Folketinget, 2020. *Andmepäring „psykologisk forsvar“ vði „strategisk kommunikation“*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.ft.dk/da/search?q=%22psykologisk%20forsvar%22%20OR%20%22strategisk%20kommunikation%22&SearchDepthFull=&sf=&msf=&as=1> [Kasutatud 09.10.2020].

Forest, B., 2009. Information sovereignty and GIS: the evolution of “communities of interest” in political redistricting. *Political Geography*, 23, pp. 425–451.

Fossey, E., Harvey, C., McDermott, F. & Davidson, L., 2002. Understanding and evaluating qualitative research. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 36, pp. 717–732.

Galeotti, M., 2017. *Controlling Chaos: How Russia manages its political war in Europe*. European Council of Foreign Relations. 01.09.2017. [Võrgumaterjal] Leitav:

https://www.ecfr.eu/publications/summary/controlling_chaos_how_russia_manages_its_political_war_in_europe [Kasutatud 21.09.2020].

Galeotti, M., 2019. *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*. London & New York: Routledge, 2019.

Gardner, H., 1986. *The mind's new science: a history of the cognitive revolution*. New York: Basic Books.

Gilbert, A., 2018. The Far-Right Book Every Russian General Reads. *The Daily Beast*, 26.02.2018. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.thedailybeast.com/the-far-right-book-every-russian-general-reads> [Kasutatud 23.10.2018].

Gomm, R., Hammesley, M., Foster, P., 2000. *Case Study Method: Key Issues, Key Texts*. London: SAGE.

Gontšarenko, A., 2017. *Libavabariühenduste negatiivsed mõjud Eesti Vabariigi julgeolekule. Magistritöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Government Offices of Sweden, 2017. *National Defence Strategy*, 23.10.2017 [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.government.se/information-material/2017/10/national-security-strategy/> [Kasutatud 29.11.2019].

Habermas, J., 2007. The European Nation State. Its Achievements and its Limitations. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship. *Ratio Juris*, 9(2), August 2007, pp. 125–137.

Hallahan, K., Holtzhausen, D., van Ruler, B., Verčič, D., Sriramesh, K., 2007. Defining Strategic Communication. *International Journal of Strategic Communication*, 1(1), pp. 3–35.

Hallitus, 2010. *Security Strategy for Society*, Government Resolution, 16.12.2010. Helsinki: Poulustusministeriö. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.defmin.fi/files/1883/PDF.SecurityStrategy.pdf> [Kasutatud 07.11.2020].

Hallitus, 2017. *Security Strategy for Society*. [Võrgumaterjal] Leitav: Helsinki: Turvallisuskomitea. https://turvallisuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/04/YTS_2017_english.pdf [Kasutatud 10.11.2020].

- Hansson, S., 2018. Government Communication. Book: Wodak, R. & Forchtner, B., ed-s. *The Routledge Handbook of Language and Politics*. London and New York: Routledge, pp. 325–341.
- Hansson, S. & Kröger, S., 2020. How a lack of truthfulness can undermine democratic representation: The case of post-referendum Brexit discourses. *The British Journal of Politics and International Relations*, December 2020, pp. 1–18.
- Hellman, M. & Wagnsson, C., 2017. How can European states respond to Russian information warfare? An analytical framework. *European Security*, 26(2), pp. 153–170.
- Helsinki, 2018. Helsinki in the era of hybrid threats – Hybrid influencing and the city. City of Helsinki, 2018:22. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2018/08/Helsinki-in-the-era-of-hybrid-threats---Hybrid-influencing-and-the-city_ENG.pdf [Kasutatud 07.12.2020].
- Herman, E.S. & Chomsky, N., 2002. *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books.
- Husén, T., 1942. *Psykologisk krigföring*. Lund: Gleerups.
- Hybridcoe.fi, 2020. What is Hybrid CoE. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.hybridcoe.fi/who-what-and-how/> [Kasutatud 08.11.2020].
- ICDS, 2007. *Russia's Involvement in the Tallinn Disturbances*. Tallinn: International Center for Defence Studies, 11.05.2007. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://icds.ee/russias-involvement-in-the-tallinn-disturbances/> [Kasutatud 11.02.2019].
- Ilves, T.H., 2011. *Suurem Eesti. Valik presidendikõnesid aastast 2006–2011*. Tallinn: Varrak.
- Inglehart, R.F., Puranen, B. and Welzel, C., 2015. Declining willingness to fight for one's country: The individual-level basis of the long peace. *Journal of Peace Research*, 52(4), pp. 418–434.
- Jakobson, M.-L., 2009. Kodanikuidentiteet ühiskondlike protsesside analüüsis. *Acta Politica*, 3, lk 28–55.
- Janeliūnas, T., 2018. The deterrence strategy of Lithuania. In search of right combination. Book: Vanaga, N. & Rostoks, T., ed-s. *Deterring Russia in Europe: Defence Strategies for Neighbouring States*. London & New York: Routledge, pp. 180–198.

Janeliūnas, T., 2018. The deterrence strategy of Lithuania. In search of right combination. Book: Vanaga, N. & Rostoks, T. ed-s. *Deterring Russia in Europe: Defence Strategies for Neighbouring States*. London and New York: Routledge, pp. 180–198.

Jarinovska, K., 2013. Popular Initiatives as Means of Altering the Core of the Republic of Latvia. *Juridica International*, XX, pp. 152-159.

Jarvis, M., 2004. *Psychodynamic Psychology: Classical Theory and Contemporary Research*. London: Thomson.

Jermalavičius, T. & Parmak, M., 2012. *Towards a resilient society, or why Estonia does not need "psychological defence"*. Tallinn: ICDS. [Võrgumaterjal] Leitav: https://icds.ee/wp-content/uploads/2014/Tomas%20Jermalavičius%20and%20Merle%20Parmak_Towards%20a%20Resilient%20Society.pdf [Kasutatud 18.06.2019].

Johnston, A.I., 1995a. Thinking about strategic culture. *International Security*, 19(4), pp. 32–64.

Johnston, A.I., 1995b. *Cultural Realism. Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*. Princeton, NJ: Princeton University Press [Amazon Kindle e-book].

Jowett, G. S. & O'Donnell, V., 2006. *Propaganda and Persuasion*. 4th ed. London & New Delhi: SAGE Publications.

Juurvee, I., 2009. Idabloki eriteenistuste võitlustest Külma sõja ajaloorindel Andrus Roolae ja Julius Maderi näitel. *Ajalooline Ajakiri*, 127/128, lk 47–76.

Juurvee, I., 2018. Estonia's approach to Societal Security. Book: Aaltola, M., Kuznetsov, B., Sprūds, A., Vizgunova, E., ed-s. *Societal Security in the Baltic Sea Region. Expertise mapping and raising policy relevance*. Riga: Latvian Institute of International Affairs, pp. 100–117.

Juurvee, I. & Arold, U., 2021. Psychological Defence and Cyber Security: Two Integral Parts of Estonia's Comprehensive Approach for Countering Hybrid Threats. *Icono 14 – Journal of Communication and Emergent Technologies*, 19(1), pp. 155–179.

Kaarbo, J. & Beasley, R.K., 1999. A Practical Guide to Comparative Case Study Method in Political Psychology. *Political Psychology*, 20, pp. 369–391.

Kaitsepolitsei amet, 1998–2020. *Aastaraamatud*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.kapo.ee/et/content/aastaraamatu-v%c3%a4ljaandmise-traditsiooni-ajalugu-ja-eesm%c3%a4rk-0.html> [Kasutatud 20.04.2020].

Kaitseväe juhataja, 2018. *Kübertõrjehäire põhimäärus*. Kinnitatud kaitseväe juhataja 09.07.2018 käskkirjaga nr 149. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://mil.ee/wp-content/uploads/2020/01/K%C3%BCberv%C3%A4ejuhatause-p%C3%B5him%C3%A4rus.pdf> [Kasutatud 11.11.2020].

Kaitseväge, 2012. *Kaitseväe juhataja: riigikaitse on enam kui pelgalt sõjaline kaitse*. Mil.ee. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://mil.ee/uudised/kaitsevae-juhataja-riigikaitse-on-enamat-kui-pelgalt-sojaline-kaitse/> [Kasutatud 10.10.2020].

Kaldor, M., 2012. *New and Old Wars*. 3rd ed. Cambridge & Walden, MA: Polity Press [Amazon Kindle e-book].

Kert, J., 2000. Psühholoogiline sõjategevus ja Eesti. *Eesti Päevaleht*, 08.01.2000. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/psuhholoogiline-sojategevus-ja-estii?id=50781474> [Kasutatud 10.10.2020].

Klein, Y., 1991. A theory of strategic culture. *Comparative Strategy*, 10(1), pp. 3–23.

Knudsen, O.F., 2001. Post-Copenhagen Security Studies: Desecuritizing Securitization. *Security Dialogue*, 32(3), pp. 355–368.

Koppang, H., 2009. Social Influence by Manipulation: A Definition and Case of Propaganda. *Middle East Critique*, 18(2), pp. 117–143.

Krause, K., 1996. *Critical Theory and Security Studies*. YCISS Occasional Paper, 33, 1996.

Kund, O., 2018. Eesti stratkom kasvab mitu korda. *Postimees*, 18.01.2018. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://leht.postimees.ee/4370045/estii-stratkom-kasvab-mitu-korda> [Kasutatud 11.11.2020].

Kõuts, T., 2006. Totaalkaitse on õige tee. *Postimees*, 11.11.2006 [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.postimees.ee/1576861/kouts-totaalkaitse-on-oige-tee> [Kasutatud 10.10.2020].

- Kylmasota.fi, 2020. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.kylmasota.fi/fi/index.php/alueellisen-puolustuksen-kehittaminen/henkisen-maanpuolustuksen-suunnittelukunta> [Kasutatud 08.11.2020].
- Laaneots, A., 2001. Venemaaga käib psühholoogiline sõda. *Delfi*, 06.08.2001 [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/laaneots-venemaaga-kaib-psuhholoogiline-soda?id=1844714> [Kasutatud 10.10.2020].
- Laclau, E. & Mouffe, C., 1985. *Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics*. London & New York: Verso.
- Lakoff, G. & Johnson, M., 1999. *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to Western thought*. New York: Basic Books.
- Lantis, J.S., 2002. Strategic culture and national security policy. *International Studies Review*, 4(3), pp. 87–113.
- Larson, E.V., Darilek, R.E., Gibran, D., Nichiporuk, A., Schwartz, L.H., Thurston, C.Q., 2009. *Foundations of Effective Influence Operations. A Framework for Enhancing Army Capabilities*. RAND Corporation [Võrguteavik] Leitav: <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG654.html> [Vaadatud 01.11.2020].
- Lavrentjev, I., 2020. *The Securitization of Russian-speaking Media in Estonia: Case Study of ETV+ Channel*. MA Thesis. University of Helsinki. May 2020.
- Lind, W. S., 2004. Understanding Fourth Generation War. *Military Review*, vol. September–October, pp. 12–16.
- Lind, W. S., Nightengale, K., Schmitt, J., Sutton, J.W., Wilson, G.I., 1989. The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*, 73(10), pp. 22–26.
- Lindeman, E.C., Mather, K., Dearborn, N.H., Miller, C.R., 1937. How to Detect Propaganda. *Propaganda analysis. Institute of Propaganda Analysis, Inc.*, I(2), November 1937. [Võrgumaterjal] Leitav: https://archive.org/stream/IPAVol1/IPA_vol1_djvu.txt [Kasutatud 21.09.2020].

Linebarger, P., 1948. *Psychological warfare*. Oxford: Infantry Journal Press. [Võrgumaterjal]
Leitav: http://www.gutenberg.org/files/48612/48612-h/48612-h.htm#Page_37 [Kasutatud: 02.11.2020].

Lippmann, W., 1997 [1922]. *Public Opinion*. New York: Simon & Schuster.

Lomas, T., 2018. What Finnish Can Teach Us About Resilience. *Psychology Today*, 07.03.2018
[Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/finding-light-in-the-darkness/201803/what-finnish-can-teach-us-about-resilience> [Kasutatud 10.11.2020].

Lotman, J., 1999. *Semiosfäär*. Tallinn: Vagabund.

Lucas, E. & Pomeranzev, P., 2016. *Winning the Information War. Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe*. s.l.: CEPA & Legatum Institute.
[Võrgumaterjal] Leitav: <https://li.com/wp-content/uploads/2016/08/winning-the-information-war-full-report-pdf.pdf> [Kasutatud 29.11.2019].

Löfven, S., 2018. *Sveriges säkerhet i en ny värld*. Tal av statsminister Stefan Löfven vid Folk och Försvars Rikskonferens i Sälen. Regeringen, 14.01.2018. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.regeringen.se/tal/2018/01/sveriges-sakerhet-i-en-ny-varld/> [Kasutatud 29.11.2019].

Macchiavelli, N., 1999 [1532]. *The Prince*. London: Penguin Books.

MacDonald, M., 2008. Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations*, 14(4), pp. 563–587.

Macionis, J.J., 2018. *Sociology*. 16th ed. Harlow: Pearson.

Marton, F., 1981. Phenomenography—describing conceptions of the world around us. *Instructional Science*, 10(2), pp. 177–200.

McQuail, D. 2003. *McQuaili massikommunikatsiooni teooria*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

McSweeney, B., 1996. Identity and security: Buzan and the Copenhagen school. *Review of International Studies*, 22, pp. 81–93.

McSweeney, B., 1998. Durkheim and the Copenhagen school: a response to Buzan and Wæver. *Review of International Studies*, 24, pp. 137–140.

McSweeney, B., 1999. *Security, Identity and Interests. A Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Menshikov, P.V. & Neymatova, A.Ya., 2020. Current issues of information support of Russian foreign policy in the new political environment. *Science Journal of VolSU. History. Area Studies. International Relations*, 25(3).

Metz, S., 2012. Insurgency. Book: Haug, K.E. & Ole, J.E., ed-s. *Conceptualising Modern War*. London: Hurst & Company, pp. 111–137.

Miniotaite, G., 2002. *Nonviolent Resistance In Lithuania. A Story of Peaceful Liberation*. Cambridge, MA: Albert Einstein Institution. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/09/NonviolentResistanceInLithuania.pdf> [Kasutatud 10.11.2020].

Ministru kabinets, 2019. *Par visaptverošas valsts aizsardzības sistēmas ieviešanu Latvijā. Informatīvais ziņojums, 08.01.2019* [autori kasutuses avaldamisõigusega].

Ministru kabinets, 2020. Valsts aizsardzības koncepcija, 24.09.2020. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.mod.gov.lv/sites/mod/files/document/AiMVAK_2020_projekts.pdf [Kasutatud 14.11.2020].

Mintzen, J., 2006. Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma. *European Journal of International Relations*. 12(3), pp. 341–370.

Mod.lv, 2020. *Sabiedrības vienotība un psiholoģiskā noturība*. <https://www.mod.gov.lv/lv/nozares-politika/visaptverosa-aizsardziba/sabiedribas-vienotiba-un-psihologiska-noturiba> [Kasutatud 14.11.2020].

Mullins, W.A., 1972. On the Concept of Ideology in Political Science. *The American Political Science Review*, 66(2), pp. 498–510.

Mälksoo, M., 2009. Akadeemilised julgeoleku-uuringud sõja ja rahu vahel. *Akadeemia*, nr 9 (246), lk 1768–1781.

Mälksoo, M., 2015. 'Memory Must Be Defended': Beyond the Politics of Mnemonical Security. *Security Dialogue*, 46(3), pp. 221–237.

- Mälksoo, M., 2018. Countering hybrid warfare as ontological security management: the emerging practices of the EU and NATO. *European Security*, 27(3), pp. 374–392.
- Narits, T., 2015. *Psühholoogiline kaitse Eesti julgeolekupoliitika kujundajate käsitusel. Magistritöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Narula, S., 2004. Psychological Operations (PSYOPs): A Conceptual Overview. *Strategic Analysis*, 28(1), pp. 177–192.
- Nissen, T.E., 2015. *Sotsiaalmeedia kasutamine relvasüsteemina. Tänapäeva konfliktide omadused*. Tallinn: Postimees.
- Nye, J., 1990. Soft Power. *Foreign Policy*, No. 80, Twentieth Anniversary (Autumn, 1990), pp. 153–171.
- Nye, J., 2008. Public Diplomacy and Soft Power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), pp. 94–109.
- Nye, J., 2011. *The Future of Power*. New York: Public Affairs. Amazon Kindle e-book.
- O’Shaughnessy, N. J., 2004. *Politics and Propaganda: Weapons of Mass Seduction*. Manchester: Manchester University Press.
- OSCE, 2015. *Legal Analysis of the draft Information Security Concept of Ukraine*. Vienna: Organization for Security and Co-operation in Europe Office of the Representative on Freedom of the Media. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.osce.org/fom/173776?download=true> [Kasutatud 18.06.2019].
- Otskivi, M., 2016. *The possible Russian threat towards the Baltic States and NATO’s role in it. BA thesis*. Tallinn: Tallinn University of Technology.
- Pamment, J., Nothhaft, H., Agardh-Twetman, H., Fjällhed, A., 2018. *Countering Information Influence Activities: The State of the Art. Version 1.4, 1.07.2018*. Lund: Lund University & Karlstad: MSB.
- Pamment, J. & Bjola, C., ed-s., 2019. *Countering Online Propaganda and Extremism. The Dark Side of Digital Diplomacy*. London & New York: Routledge.

Panić, B., 2009. Societal security – security and identity. *Western Balkan Security Observer*, No 13, April–June.

Petitsioon.ee, 2011. “Ei” rahvusliku ja riikliku identiteediga manipuleerimisele. Petitsioon.ee, 29.03.2011. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://petitsioon.ee/ei-identiteediga-manipuleerimisele#btn-more> [Kasutatud 18.06.2019].

Pfeffer, C.A. & Rogalin, C.L., 2012. Three Strategies for Teaching Research Methods: A Case Study. *Teaching Sociology*, 40(4), pp. 378–376.

Potjomkina, D. & Vizgunova, E., 2018. Societal Security in Latvia: New Wine in Old Bottles. Book: Aaltola, M., Kuznetsov, B., Sprūds, A., Vizgunova, E., ed-s. *Societal Security in the Baltic Sea Region. Expertise mapping and raising policy relevance*. Riga: Latvian Institute of International Affairs, pp. 118–142.

Poulustusministeriö, 2020. (s.t.) [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.defmin.fi/files/1174/report_in_english.pdf [Kasutatud 08.11.2020].

Pratkanis, A., Aronson, E., 2000. *Age of Propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion*. New York: W.H. Freeman and Company.

Presidentti, 2014. *Russia one of the themes of discussion in Kultaranta: Where is the bear headed?* Presidentti.fi, 13.06.2014 [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.presidentti.fi/en/news/russia-one-of-the-themes-of-discussion-in-kultaranta-where-is-the-bear-headed/> [Kasutatud 10.11.2020].

Punthong, W., 2018. *A poststructuralist approach to strategic culture: Estonia's strategic response to Russia's hybrid threat. Master's Thesis*. Tartu: University of Tartu Johan Skytte Institute of Political Studies and London: University College London School of Slavonic and East European Studies [Võrgumaterjal] Leitav: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/62506> [Kasutatud 11.10.2020].

Raag, I., 2021. *Headusest, pragmaatiliselt*. Edasi.org, 07.01.2021 [Võrgumaterjal] Leitav: <https://edasi.org/72976/ilmar-raag-headusest-pragmaatiliselt/> [Kasutatud 13.01.2021].

Raag, I. & Arold, U., 2016. Demokraatiad avalikku kommunikatsiooni ja julgeolekut lõimimas. *Postimees*. 22.04.2016. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.postimees.ee/3665563/demokraatiad-avalikku-kommunikatsiooni-ja-julgeolekut-loimimas> [Kasutatud: 02.11.2020].

Raag, I. & Günter, A., 2016. *Eesti strateegilise kommunikatsiooni kilde 2015–2016. Mõttepaber*. Tallinn. [Käsikiri autori valduses].

Rebane, R., 2009. Kultuur kui viimane kaitseliin. *Eesti Päevaleht. Riigi Kaitse*. 23.12.2009.

Rebane, R., 2019. *Hirmust eduni. Meediasuhtluse 8 reeglit*. Tallinn: Stratkom OÜ.

Referendum, 2019. Constitution of the Republic of Lithuania. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21892> [Kasutatud 12.11.2020].

Regeringen, 2007. *Regeringens proposition: Stärkt krisberedskap – för säkerhets skull*, 2007/08:92 [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.regeringen.se/49bb67/contentassets/bda72515262c4f19a1b6ab22e976e531/starkt-krisberedskap---for-sakerhets-skull-prop.-20070892> [Kasutatud 29.11.2019].

Regeringen, 2018. Kommittédirektiv: En ny myndighet för psykologiskt försvar. Dir. 2018:80. 16.08.2018. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittedirektiv/2018/08/dir.-201880/> [Kasutatud 10.11.2020].

Regeringen, 2020. *En ny myndighet för att stärka det psykologiska försvaret. Betänkande av Psykförsvarsutredningen*. SOU 2020:29. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.regeringen.se/49bbbd/contentassets/e3a84a5fd7144c6a95a1eb90a2bbfec0/en-ny-myndighet-for-att-starka-det-psykologiska-forsvaret-sou-2020-29.pdf> [Kasutatud 01.06.2020].

Regjeringen, 2020. *Andmepäring „Strategisk kommunikasjon“*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.regjeringen.no/no/dokument/nou-ar/id1767/?isfilteropen=True&term=%22Strategisk+kommunikasjon%22> [Kasutatud 09.10.2020].

Riigikogu, 2001. *Eesti sõjalise kaitse strateegia kinnitamine*, 28.02.2001.

Riigikogu, 2010. *Eesti julgeolekupoliitika alused. Riigikogu otsus, 12.05.2010*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://vm.ee/sites/default/files/content-editors/JPA_2010.pdf [Kasutatud 11.11.2020].

Riigikogu, 2017. *Eesti julgeolekupoliitika alused. Riigikogu otsus, 31.05.2017*. [Võrgumaterjal] Leitav:

http://www.kmin.ee/sites/default/files/sisulehed/eesmargid_tegevused/395xiii_rk_o_lisa.pdf

[Kasutatud 11.11.2020].

Rosbach, N.H., 2017. Psychological Defence: Vital for Sweden's Defence Capability. Book: Wiklund, C. H., Faria, D., Johansson, B., Öhrn-Lundin, J., ed-s. *Strategic Outlook 7. Perspectives on national security in a new security environment*. Stockholm: The Swedish Defence Research Agency, FOI, pp. 45–52. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--4456--SE> [Kasutatud 14.11.2020].

Saeima, 2011. *Nacionālās drošības koncepcija*. 10.03.2011. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://likumi.lv/doc.php?id=227460> [Kasutatud 12.11.2020].

Saeima, 2014. *The Constitution of the Republic of Latvia*. Amended 19.06.2014. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://likumi.lv/ta/en/id/57980-the-constitution-of-the-republic-of-latvia> [Kasutatud 12.11.2020].

Saeima, 2015. The National Security Concept. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.mod.gov.lv/sites/mod/files/document/NDK_ENG_final.pdf [Kasutatud 14.11.2020].

Saeima, 2016. *The National Defence Concept*. Adopted 16.06.2016 [Elektrooniline koopia autori kasutuses].

Saeima, 2019. *Nacionālās drošības koncepcija, 26.11.2019*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://likumi.lv/ta/id/309647-par-nacionalas-drosibas-koncepcijas-apstiprinasanu>. [Kasutatud 29.11.2019].

Salonius-Pasternak, C., 2018. Finland's ambiguous deterrence. Mixing deterrence by denial with ambiguous extended deterrence. Book: Vanaga, N. & Rostoks, T. *Deterring Russia in Europe: Defence Strategies for Neighbouring States*. New York & London: Routledge, pp. 163–179.

Samoilenko, S.A., 2018. Subversion Practices: From Coercion to Attraction. Book: Bridgen, E.J. & Verčič, D., ed-s, *Experiencing Public Relations: International voices*. London: Routledge, pp. 174–193.

Sarlo, A.W., 2017. *Fighting Disinformation in the Baltic States*. Foreign Policy Research Institute, 06.07.2017 [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.fpri.org/article/2017/07/fighting-disinformation-baltic-states/> [Kasutatud 03.10.2020].

Schulsky, A.N. & Smitt, G.J., 2012. *Varjatud sõda. Sissevaade luureteenistuste maailma*. Tallinn: AS Eesti Ajalehed.

Seimas, 2002. *National Security Strategy*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.files.ethz.ch/isn/156885/LithuaniaNationalSecurity-2002.pdf> [Kasutatud 10.11.2020].

Seimas, 2005. *Republic of Lithuania Seimas Resolution on the approval of the National Security Strategy*, 20.01.2005, No X-91 [Elektroniline koopia autori kasutuses].

Seimas, 2012. *Seimas of the Republic of Lithuania Resolution “Amending the Seimas of the Republic of Lithuania Resolution on the approval of the National Security Strategy”*, 26.06.2012, No XI-2131 [Elektroniline koopia autori kasutuses].

Seimas, 2017. *National Security Strategy, 17.01.2017, Resolution No XIII-202* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://kam.lt/download/57457/2017-nacsaugstrategijaen.pdf> [Kasutatud 29.11.2019].

Seimas, 2020. *Supreme Council – Reconstituent Seimas 1990 – 1992*. Lithuanian Parliament. [Võrgumaterjal] Leitav: http://www3.lrs.lt/seimu_istorija/w3_viewer.ViewTheme-p_int_tv_id=281&p_kalb_id=2&p_org=0.htm [Kasutatud 10.10.2019].

Sharpe, G., 2010. *From Dictatorship to Democracy. A Conceptual Framework for Liberation*. Fourth U.S. Edition. The Albert Einstein Institution.

Shekhovtsov, A., 2018. *Russia and the Western Far Right. Tango Noir*. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group [Amazon Kindle e-book].

Simola, M., 2013. *Ratakatu 12. Soome kaitsepolitsei ajalugu*. Tallinn: Hea Lugu.

Sin, S., 2010. Considerations of Quality in Phenomenographic Research. *International Journal of Qualitative Methods*, 9(4), pp. 305–319.

Sinialu, A., 2012. *Mõjutustegevuse piirid rahvusvahelises õiguses. Doktoritöö*. Tartu: Tartu Ülikool. [Võrgumaterjal] Leitav: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/22744/sinialu_arnold.pdf?sequence=1 [Kasutatud 18.06.2019].

Sinkkonen, J., 2013. The Land of Sauna, Sisu, and Sibelius – An Attempt at a Psychological Portrait of Finland. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 10(1), pp. 49–52.

Smirnov, V., 2015. The role of political elites in the development of politics of memory in the Baltic States. *Baltic Region*, 2, pp. 58–72.

Smith, A.D., 1991. *National Identity*. Nevada: University of Nevada Press.

Snyder, R.C., 1951. Security against Subversive Activities. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 24(3), pp. 77–84.

Spengler, O., 2012 [1922]. *Õhtumaa allakäik*. II köide. Maailma-ajaloolised perspektiivid. Tartu: Ilmamaa.

SSD & SID, 2019. *National Threat Assessment 2019*. Vilnius: State Security Department of the Republic of Lithuania & Second Investigation Department Under the Ministry of National Defence.

SSD & SID, 2020. *National Threat Assessment 2020*. Vilnius: State Security Department of the Republic of Lithuania & Second Investigation Department Under the Ministry of National Defence. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2020/02/2020-Gresmes-En.pdf> [Kasutatud 14.11.2020].

Szafranski, R., 1995. A Theory of Information Warfare. *Airpower Journal*, Spring 1995.

Stonehouse, P., 2019. The Unnecessary Prescription of Transcription: The Promise of Audio-coding in Interview Research. *Research in Outdoor Education*, 17, pp. 1–19.

Stritzel, H., 2011. Security as translation: threats, discourse, and the politics of localisation. *Review of International Studies*, 37, pp. 2491–2517.

Sun Zi, 2001. *Sõja seadused*. Tlk: Märt Läänemets. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused.

Swedish Government, 2020. The Constitution [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.government.se/how-sweden-is-governed/the-constitution/> [Kasutatud 12.11.2020].

Syk, K., & Rådestad, C., 2018. Swedish Societal Security – the Battle of the Narrative. Book: Aaltola, M., Kuznetsov, B., Sprüds, A., Vizgunova, E., ed-s. *Societal Security in the Baltic Sea Region. Expertise mapping and raising policy relevance*. Riga: Latvian Institute of International Affairs, pp. 83–99.

Tali, P., 2010. *Eesti ajakirjanike töö iseloomu muutumine (1988–2009)*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, Tartu.

Taylor, P. M., 2003. *Munitions of the Mind: A history of propaganda from the ancient world to the present era*. 3rd ed. Manchester & New York: Manchester University Press.

Taylor, P.M., 1980. The New Propaganda Boom. *The International History Review*, 2(3), pp. 485–502.

Taylor, P.M., 2003. *Munitions of the mind. A history of propaganda from the ancient world to the present era*. 3rd ed. Manchester & New York: Manchester University Press.

Teddle, C. & Yu, F., 2007. Mixed Methods Sampling: A Typology With Examples. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), pp. 77–100.

Theiler, T., 2010. Societal security. Book: Cavelti, M.D. & Mauer, V., ed-s. *The Routledge Handbook of Security Studies*. London and New York: Routledge.

TrueLithuania.com, (s.d.). *Banned and controversial symbols*. TrueLithuania.com [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.truelithuania.com/tag/swastika-in-lithuania> [Kasutatud 10.10.2019].

Tubin, E., 2003. *FÖRFÄRAS EJ. 50 år med det psykologiska försvaret – en biografi om en svensk myndighet*. Stockholm: SPF, 2003 [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.msb.se/Upload/Produkter_tjanster/Publikationer/SPF/F%C3%B6rf%C3%A4ras%20ej.pdf [Kasutatud 14.11.2020].

URM, 2019. *L. Linkevičius: Strengthening EU resilience to disinformation will remain Lithuania's priority*. URM, 2019. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://urm.lt/default/en/news/l-linkevicius-strengthening-eu-resilience-to-disinformation-will-remain-lithuanias-priority> [Kasutatud 10.10.2019].

Vaan, L., 2005. *Propagandatalitus Eesti Vabariigis autoritaarsel ajajärgul*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Vabariigi Valitsuse seadus. RT I, 10.07.2020, 32.

Wæver, O., 1995. Securitization and Desecuritization. Book: Lipschutz, R.D., ed. *On Security*. New York: Columbia University Press, pp. 46–86.

Wæver, O., 1996. European Security Identities. *Journal of Common Market Studies*, 34(1), pp. 103–132.

Wæver, O., Buzan, B., Kelstrup, M., Lemaitre, P., 1993. *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. New York: St. Martin's Press.

Valitsus, 1992. Eesti Vabariigi Valitsuse korraldus 10.08.1992 nr. 304-k.

Valitsus, 2010. *Riigikaitse strateegia*. Vabariigi Valitsus, 13.12.2010. [Võrgumaterjal] Leitav: http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/riigikaitse_strateegia_2010_0_0.pdf [Kasutatud 11.02.2020].

Valitsus, 2013. “*Riigikaitse arengukava 2013–2022 mittesõjaliste osad*” avalik kokkuvõte. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/riigikaitse_arengukava_mittesõjaline_2013_22_2.pdf [Kasutatud 11.02.2020].

Valitsus, 2017. *Riigikaitse arengukava 2017–2026. Arengukava avalik osa*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/rkak_2017_2026_avalik_osa.pdf [Kasutatud 11.02.2020].

Valitsus.ee, 2020. *Strateegiline kommunikatsioon*, Vabariigi Valitsus. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.valitsus.ee/et/uudised-istungid-info/valitsuskommunikatsioon/strateegiline-kommunikatsioon> [Kasutatud 11.11.2020].

Valtioneuvosto, 2020. *Pääministeri Marinin tiedotustilaisuus henkisestä kriisinkestävyydestä*. Youtube – Valtioneuvosto, 17.4.2020 [Võrgumaterjal] Leitav: https://youtu.be/nrUvYS_unaE [Kasutatud 10.11.2020].

Valtioneuvoston Kanslia, 2020. *Guidelines for Enhanced Government Communications Communications under Normal Conditions and during Incidents*. Helsinki: Publications of the Prime Minister's Office 2020:9. [Võrgumaterjal] Leitav: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162377/VNK_2020_9.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Kasutatud 06.11.2020].

Van Dijk, T.A., 2000. *Ideology. A Multidisciplinary Approach*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

Vanaga, N. & Rostoks, T., ed-s, 2018. *Deterring Russia in Europe: Defence Strategies for Neighbouring States*. London and New York: Routledge.

Vanaga, N., 2018. Latvia's defence strategy. Challenges in providing a credible deterrence posture. Book: Vanaga, N., Rostoks, T., auth. *Deterring Russia in Europe: Defence Strategies for Neighbouring States*. London & New York: Routledge, pp. 163–179.

VDD, 2013–2019. *Annual reports*. Valsts Drošības Dienests. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://vdd.gov.lv/en/useful/annual-reports/> [Kasutatud 03.09.2020].

Veebel, V. & Ploom, I., 2016. Estonian perceptions of security: not only about Russia and the refugees. *Journal of Baltic Security*, 2(2), pp. 35–70.

Ventsel, A., Hansson, S., Madisson, M.-L., Sazonov, V., 2019. Discourse of fear in strategic narratives: The case of Russia's Zapad war games. *Media, War & Conflict*, June 2019, pp. 1–19.

Ventsel, A., Madisson, M.-L., Hansson, S., Sazonov, V., 2018. Hirmu mehhanismid strateegilistes narratiivides. *Sõjateadlane*, 8, lk 103–127.

Vetik, R., Nimmerfeldt, G., Taru, M., 2006. Reactive Identity versus EU Integration. *Journal of Common Market Studies*, 44(12), pp. 1079–1102.

White, J., 2018. „A new geography of defense“: The birth of psychological warfare. *Political Geography*, 67(2018), pp. 32–45.

Winnerstig, M., ed., 2014. *Tools of Destabilization. Russian Soft Power and Non-military Influence in the Baltic States*. Stockholm: FOI [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--3990--SE> [Kasutatud 14.11.2020]

Wodak, R., 2013. Critical Discourse Analysis: Challenges and Perspectives. Book: Wodak, R., ed. *Critical Discourse Analysis. Concepts, History, Theory. Volume I*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE, pp. xix-xliii.

Vrij, A., Hope, L., Fisher, R.P., 2014. Eliciting Reliable Information in Investigative Interviews. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*, 1(1), pp. 129–136.

Välisluureamet, 2019. *Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas*. Tallinn: Välisluureamet, 2019.

Vyriausybė, 2020. *Nutarimas dėl strateginės komunikacijos nacionalinio saugumo srityje koordinavimo tvarkos aprašo patvirtinimo*. 26.08.2020, Nr. 955. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4d789fb0eb8511ea12ad7c04a383ca0?fbclid=IwAR1aps1zDb2FxpAibDb7NUMseoxM2MZcJEHg_kLjvcInJTrWQKx7WzTeRF4 [Kasutatud 6.11.2020].

Yarovsky, V., 2015. *Analysis of the Law on Prohibiting Communist Symbols*. Website of Kharkiv Human Rights Protection Group [Võrgumaterjal] Leitav: <http://khpg.org/en/index.php?id=1430564974> [Kasutatud 10.10.2019].

YLE, 2014. Sofi Oksanen Venäjän tavasta sotia: Multimediaspektaakkelia. *Yle.fi*, 09.06.2014 [Võrgumaterjal] Leitav: <https://yle.fi/uutiset/3-7287887> [Kasutatud 10.11.2020].

Вепринцев В. Б., Манойло А. В., Петренко А. И., Фролов Д. Б., 2011. *Операции информационно-психологической войны. Краткий энциклопедический словарь-справочник*. Москва: Горячая Линия-Телеком.

Квачков, В., 2004. Спецназ России, *Voyennaya Literatura*, 2004. [Võrgumaterjal] Leitav: http://militera.lib.ru/science/kvachkov_vv/index.html [Vaadatud 21 July 2020].

Президент России, 2009. *Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года*, 13.05.2009 [Võrgumaterjal] Leitav: <http://kremlin.ru/supplement/424> [Kasutatud 01.11.2020].

Президент России, 2015. *Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года N 683 "О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации"* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html> [Kasutatud 01.11.2020].

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Pealkiri	Asukoht (lehekülg)
JOONISED	
Joonis 1. Ole Wæveri modifitseeritud liivakella mudel (Wæver, 1995, fig. 3.1; autori tõlge)	12
Joonis 2. Psühholoogilise kaitse fookus ühiskonna ja riigi julgeolekus (autori koostatud)	28
Joonis 3. Rootsi Psühholoogilise Kaitse Agentuuri väljapakutud struktuur (Regeringen, 2020, s. 186, Figur 12.1; autori eestindus)	44
Joonis 4. Soome ühiskonna elutähtsad funktsioonid (Hallitus, 2017, lk 14, Fig. 3; autori korrigeeritud eestindus)	47
Joonis 5. Psühholoogilise kaitse toimimine (Rebane, 2009; Arold, 2020; Juurvee & Arold, 2021)	52
Joonis 6. Psühholoogilise kaitse väljaarendamise mõjutatus julgeolekusündmustest, julgeolekustamisest ja de-julgeolekustamisest ekspertide hinnangul (autori koostatud)	70
Joonis 7. Väärtused ja kaitsetahe psühholoogilise kaitse raskuskeskmena akadeemiliste uurijate ja praktikute hinnangul (autori koostatud)	72
TABELID	
Tabel 1. Infokonflikti põhimõtete võrdlus USA ja VF käsitlustes (autori koostatud)	21
Tabel 2. Nye kübervõimu sihtmärgid (Nye, 2011, loc. 2213, Fig. 5.1; autori eestindus)	23
Tabel 3. Informatsioonilise vastutegevuse strateegiad ja lähenemised (autori koostatud)	31
Tabel 4. Uurimisküsimuste seos intervjuu küsimustega (autori koostatud)	33

Tabel 5. Intervjueeritavad (autori koostatud)	35
Tabel 6. Kvalitatiivse analüüsi kategooriad ja koodid (autori koostatud)	39
Tabel 7. Psühholoogilise kaitse (PK) määratlus ja seos strateegilise kommunikatsiooniga (SK) (autori koostatud)	67
Tabel 8. Psühholoogilise kaitse teoreetiline ja praktiline asetus riigisüsteemis (autori koostatud)	69
Tabel 9. Eelistatud lähenemisviiside jaotumine strateegiatesse ekspertide hinnangul (autori koostatud)	73
Tabel 10. Mittesoovitavate lähenemisviiside jaotumine strateegiatesse ekspertide hinnangul (autori koostatud)	73
Tabel 11. Ekspertide lähenemisviiside hinnangute agregeeritud kokkuvõte (autori koostatud)	73

LISA 1. Intervjuu küsimused

The **aim** of the research is to identify principles of psychological defence policies, key events and factors in the strategic culture of your country that might have had impact on shaping these principles.

In order to reach the aim, the **research questions** address theoretical foundations of psychological defence, legal and strategic background of the subject in the respective states. Based on that information and phenomenographic data gathered from expert interviews country case studies and cross-country comparison would be developed. Finally, recommendations for policy planners for culturally attuned and publicly comprehensible psychological defence developments would be provided.

Consent on the terms of interview:

1. The interview would be made in the framework of my M.A. research. The interviewer has responsibility to reference responses in the context.
2. The interview would be recorded and will be transcribed for further coding. The interviewer has responsibility to safeguard recording and transcript from illegal access.
3. The interviewee has right to be referred by his/her name or remain anonymous. In latter case, country of origin, class (practitioner/academic expert) and durability of experience in years would be revealed.
4. The interviewee has right not to respond questions, gain omission of part of the given answers or dismissal of the whole interview. The interviewer verifies at the end of interview if something should be omitted.

Questions:

Title:

Experience on psychological defence (years):

1. There are number of ways to conceptualise psychological defence: societal resilience, psychological crisis resilience, strategic communications, informational security, information warfare capability, countering disinformation, nonviolent resistance etc... How it is predominantly framed in your country? Name it in your language?
2. What are the reasons it is framed this way?
3. What is the subject focus of psychological defence in your country Elaborate, please!
4. What role does constitutional values play in deciding if an issue deserves attention of psychological defence? Elaborate, please!
5. What have been the key events/triggers/debates that have influenced developments of psychological defence in the last decades? How they have made an impact? What could be lessons identified from that?
6. Which official documents describe best the strategy and development plans of psychological defence in your country?
7. How would you describe the practical arrangement and procedures of psychological defence? Who are the key stakeholders?
8. Is psychological defence centralised or decentralised?
9. What approaches (strategems, methods) do you consider more and less effective in terms of psychological defence? Elaborate, please!
10. How do political decision-making and professional bureaucracy interact in guiding and planning psychological defence?
11. Does national psychological defence deal with internal or external issues? Should it be this way? (Could they be separated?) Explain, please!
12. Which fears/hopes have you witnessed in society regarding psychological defence that have been challenging to mitigate? What are your takeaways from these experiences?
13. Is there anything unique in psychological defence concept and practical application in your country?

14. Are there any important aspects of psychological defence that were not discussed during the interview?

Reverification in accordance to terms of consent.

LISA 2. Intervjuude tehnilised andmed

Intervjueeritav	Intervjueerimisviis	Suhtluskeel	Kuupäev	Kestus
AU1	Näost näkku	eesti	21.10.2020	1:03:36
PR1	Näost näkku	eesti	22.10.2020	0:30:59
AU2	Skype	eesti	26.10.2020	0:57:27
AU3	Skype	eesti	26.10.2020	0:54:53
AU4	Skype	inglise	26.10.2020	0:57:38
PR2	Näost näkku	eesti	30.10.2020	0:56:30
AU5	Skype	inglise	27.10.2020	1:13:27
PR3	Skype	inglise	27.10.2020	1:05:47
AU6	Zoom	inglise	04.11.2020	1:02:12
PR4	Zoom	inglise	29.10.2020	0:23:34
	Telefonikõne		30.10.2020	0:30:00
AU7	Zoom	inglise	29.10.2020	0:59:46
PR5	Zoom	inglise	30.10.2020	0:40:09
PR6	Skype for Business	inglise	27.10.2020	1:04:32
PR7	MS Teams	inglise	05.11.2020	0:39:14

LISA 3. Dokumentaalsed allikad

	ROOTSI	SOOME	EESTI	LÄTI	LEEDU
Põhiseadus, psühholoogilist kaitset käsitlevad seadused ja rakendusaktid	Swedish Government, 2020; Regeringen, 2007	Etuskunta, 1999	Rahvahääletus, 1992; Vabariigi Valitsuse seadus, 2011; Hädaolukorras valmisoleku seadus, 2000; kaitseväge juhataja, 2018.	Saeima, 2014	Referendum, 1992; Vyriausybė, 2020; e-seimas, 2003; e-seimas, 2012
Julgeoleku ja riigikaitse strateegiad ning arengukavad	Government Offices of Sweden, 2017; Regeringen 2018; Regeringen, 2020	Hallitus, 2010; Hallitus, 2017; Valtioneuvoston Kanslia, 2020	Riigikogu, 2008; Riigikogu, 2010; Riigikogu, 1017; Valitsus, 2010, Valitsus, 2012	Saeima, 2011, Saeima, 2106, Ministru kabinets, 2019, Ministru kabinets, 2020	Seimas, 2002; Seimas, 2005; Seimas, 2012; Seimas, 2017
Ametiasutuste koduleheküljed	MSB, 2020	Poulustusministeriö, 2020; Hybridcoe.fi, 2020	Valitsus.ee, 2020; Välisministeerium, 2013	mod.lv, 2020; mod.lv, 2019.	Seimas, 2020
Ohuhinnangud			Kaitsepolitsei amet, 1998–2020	VDD, 2013–2020.	SSD & SID, 2019; SSD & SID, 2020
Riigi-spetsiifilised akadeemilised strateegilise kultuuri analüüsid	Tubin, 2003; Rossbach, 2017; Bergrum 2018; Syk & Rådestad, 2018; Dalsjö, 2018	Salonius-Pasternak, 2018; Aaltola & Juntunen, 2018	Punthong, 2018; Juurvee, 2018; Vaan, 2005	Vanaga, 2018; Potjomkina & Vizgunova, 2018	Janeliūnas, 2018; Beržina, 2018

Mõjutustegevuse tõkestamise tõhususe hinnang	European Values, 2018				
Muud ühiskonna julgeoleku konteksti avavad allikad	Scott-Smith, 2012; Häggmann, 2010; Löfven, 2018	Valtioneuvosto, 2020; YLE, 2014; Presidentti, 2014; Kylmasota.fi, 2020; Lomas, 2018; Sinkkonen, 2013; hybridcoe.fi, 2020; Simola, 2013	Juurvee, 2009; Kert, 2000; Kõuts, 2006; Laaneots, 2001; Rebane, 2009; Sinisalu, 2012; ICDS, 2007; Juurvee & Mattiisen, 2020; Arold, 2014; Tali, 2010; Kaitsevägi, 2012; Hallahan, <i>et al.</i> , 2007; Raag & Günter, 2016; Raag, 2021	Sarlo, 2017; Smirnov, 2015; Президент России, 2009; Президент России, 2015; Smith, 1991; Conley, 2016; Jarinovska, 2013	Minoitaite, 2002; Charles, 2017; URM, 2019; Yarovsky, 2015; TrueLithuania, 2019; EFHR, 2012; EISC, 2018

LISA 4. Nõuded psühholoogilise kaitse arendamiseks ekspertide hinnanguil

	AKADEEMILINE UURIJA	PRAKTIK	KOKKU
Väärtused	13	8	21
Distsants päevapoliitikast	11	8	19
Kaitsetahe	6	11	17
Avatus vs varjatus	12	4	16
Strateegiline kommunikatsioon	7	9	16
Võrgustikulisus	5	10	15
Infokeskkonna põimitus	5	9	14
Kriitika talumine	6	5	11
Lendsõnade vältimine	7	2	9
Ootuste juhtimine	4	4	8
Muu nõue	14	12	26